

บทที่ 2

แนวคิดปอเนาะและปัจจัยการคงสภาพปอเนาะดั้งเดิม

การวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงสภาพระบบดั้งเดิมของสถาบันศึกษาปอเนาะ ในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา” เพื่อให้วิจัยครั้งนี้บรรลุวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยได้กำหนดเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับอนุรักษ์นิยม
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับปอเนาะ
  - 2.3.1 ความหมายของปอเนาะ
  - 2.3.2 โครงสร้างพื้นฐานของปอเนาะ
- 2.4 พัฒนาการของปอเนาะและสถาบันศึกษาปอเนาะในปัจจุบัน
  - 2.4.1 พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของปอเนาะ
  - 2.4.2 ปอเนาะสถาบันที่ได้รับการสืบทอดในชายแดนภาคใต้
- 2.5 ปัจจัยการคงสภาพของปอเนาะดั้งเดิมในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา
  - 2.5.1 ปัจจัยด้านศาสนา
  - 2.5.2 ปัจจัยด้านการศึกษา
  - 2.5.3 ปัจจัยด้านด้านสังคม
  - 2.5.4 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ
  - 2.5.5 ปัจจัยด้านอนุรักษ์วัฒนธรรม

2.1 แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิต พฤติกรรมบุคคล ในสังคมที่ได้ปฏิบัติต่อกันมาเป็นเวลายาวนานไปสู่แบบแผนใหม่ที่ยังไม่เคยชินมาก่อน หากปราศจากการเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมก็ไม่สามารถพัฒนาขึ้นมาได้ การเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่จะนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ซึ่งมีนักวิชาการได้ให้ความหมายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สามารถสรุปได้ดังนี้

สนธิ สมัครการ (2538: 4) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีผลทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคม เกิดความแตกต่างกันขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งไม่ว่าจะเกิดเล็กน้อย หรือใหญ่โต ย่อมถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ทั้งสิ้น

จุมพล หนิมพานิช (2538: 126) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโครงสร้างสังคม ได้แก่ ระเบียบแบบแผนต่างๆ เช่น แบบแผนความสัมพันธ์ในสังคม สถานภาพและบทบาทของสมาชิก โครงสร้างหน้าที่ หรือกระบวนการของความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง มักจะเกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งหรือสมัยใดสมัยหนึ่ง

Smelser, 1988 : 383 อ้างถึงใน สุพิศวง ธรรมพินทา (2543: 67) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับจำนวนของประชากร พฤติกรรม โครงสร้างของสมาชิกในสังคม แบบแผนของความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและแบบแผนทางวัฒนธรรม

จากความหมายที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social change) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับโครงสร้างของสังคม เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือการกระทำทางสังคม ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมมีความแตกต่างกันขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ทั้งระดับจุลภาคและระดับมหภาค อาจเป็นผลดีหรือผลเสียก็ได้

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2527: 151) ได้แบ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. การเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะก้าวหน้าไปจากเดิม (Progressive) คือ การเปลี่ยนแปลงที่ทำให้สังคมและวัฒนธรรมมีความเจริญก้าวหน้าไปจากเดิม เช่น เมื่อสังคมชนบทเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมเมืองจะทำให้ความคิด ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณีต่างๆ เปลี่ยนแปลงไป

2. การเปลี่ยนแปลงที่ยึดแนวเดิม (Regressive) คือ การที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงแต่ยังคงต้องการรักษาค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณีดั้งเดิมเอาไว้ให้ควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เช่น ในสังคมไทย พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีลักษณะรับเอาวัฒนธรรมใหม่ แต่ในขณะเดียวกันก็พยายามจะคงรูปแบบวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ เช่น การเคารพธงชาติ การรื้อฟื้นประเพณีเก่าๆ เป็นต้น

ทวี ทองสว่าง และคณะ (2547: 237) ได้กล่าวถึง สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เกิดขึ้นจากสาเหตุดังนี้

1. อุดมการณ์ เป็นสิ่งที่กระตุ้นให้บุคคลในสังคมเกิดความพยายามในการจะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสังคมให้บรรลุจุดหมายดังอุดมการณ์ที่วางไว้ เช่น อุดมการณ์ประชาธิปไตยที่จุดมุ่งหมายให้ทุกคนรู้จักการปกครอง รู้จักสิทธิหน้าที่พึงปฏิบัติ เพื่อรักษาระบอบประชาธิปไตยให้ยั่งยืนและมั่นคง
2. เทคโนโลยี ส่งผลให้มนุษย์ต้องเปลี่ยนพฤติกรรมในการกระทำต่อกิจกรรมที่ได้นำนวัตกรรมใหม่ๆมาใช้ บางสิ่งต้องสร้างระเบียบใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับการทำงานของเทคโนโลยี
3. การแข่งขัน เป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เนื่องจากการแข่งขันที่สูงนั้นอาจทำให้เกิดความขัดแย้งกัน เช่น การแข่งขันเพื่อความอยู่รอด การแข่งขันทางธุรกิจ เป็นต้น
4. การเมือง มีบทบาทสำคัญเนื่องจากฝ่ายการเมืองจะมีหน้าที่ในการกำหนดระเบียบแบบแผนตลอดจนกฎหมายต่างๆ มาตรการและวิธีการต่างๆของประเทศ
5. เศรษฐกิจ มีส่วนช่วยส่งเสริมในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้เกิดความทันสมัย เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการผลิตตามแบบดั้งเดิมไปสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรม การใช้แรงงานเครื่องมือจักรกล เป็นต้น
6. ความกดดันทางโครงสร้างภายใน เกิดจากความกดดันต่างๆที่เป็นสิ่งเร้าทางสังคม ที่มีต่อประชาชนอย่างรุนแรง ทำให้ประชาชนหาทางออกในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรืออาจช่วยกันคิดหาหนทางที่เกิดประโยชน์ในการเปลี่ยนแปลง

ทวี ทองสว่าง และคณะ (2547: 236) กล่าวถึง ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ปัจจัยภายนอก (Exogenous Change) มนุษย์มีการสื่อสารที่พัฒนา จึงเกิดการแลกเปลี่ยนและรับเอาวัฒนธรรมต่างสังคมเพิ่มมากขึ้น จนทำให้วิถีชีวิตของคนในสังคมเปลี่ยนแปลง เช่น ภาษา เทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงนี้บางครั้งก็โดยสมัครใจ เลือกลงและบางครั้งก็เป็นการบังคับ
2. ปัจจัยภายใน (Endogenous Change) ภาวะที่เกิดความตึงเครียดและเกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคม จึงจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อลดความตึงเครียดลง เช่น ปัญหาเรื่องประชากร การเกิดพฤติกรรมเบี่ยงเบนของสมาชิกในชุมชน หรือการต่อสู้ขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มในสังคม การแลกเปลี่ยนและการเผยแพร่วัฒนธรรม เป็นต้น

สุริชัย หวันแก้ว (2537: 161) กล่าวถึง ปัจจัยที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมี 5 ประการ ดังนี้

1. ความเจริญก้าวหน้า หมายถึง ความต้องการให้มีความเจริญก้าวหน้าในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ทันสมัยให้ทัดเทียมกับประเทศที่พัฒนาแล้ว

2. วิวัฒนาการ หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงหรือคลี่คลายไปสู่ฐานะที่ดีขึ้นหรือ การเจริญก้าวหน้าจากยุคหนึ่งสู่อีกยุคหนึ่ง เช่น จากสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมอุตสาหกรรม

3. การพัฒนา หมายถึง การปรับปรุง เปลี่ยนแปลงสิ่งที่ล่าสมัยให้ทันสมัยขึ้น และสิ่ง ที่บกพร่องให้สมบูรณ์และดีขึ้นจนเป็นที่พึงพอใจ เช่น การพัฒนาการสื่อสาร การคมนาคม การพัฒนา เศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น

4. การปฏิรูป หมายถึง การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงระบบเดิมที่เป็นอุปสรรคต่อ การพัฒนา เพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนา เช่น การปฏิรูปการเมือง การปกครอง เป็นต้น

5. การปฏิวัติ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันทางโครงสร้างอำนาจหรือการ จัดระเบียบเพื่อให้เกิดผลตามความต้องการของผู้ที่มีอำนาจ จากรูปแบบหนึ่งสู่อีกรูปแบบหนึ่ง

สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีลักษณะเป็นพลวัตร ที่เกิดการเปลี่ยนแปลง อยู่ตลอดเวลา ด้วยสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ ด้านประชากร โครงสร้างทาง สังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี และปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างอื่น ๆ เช่น การเล็งเห็นความ จำเป็นในการเปลี่ยนแปลง หรือนโยบายของผู้นำประเทศ เป็นต้น ซึ่งปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น หรือวัฒนธรรมใหม่ๆ นั้นเชื่อว่าถูกยอมรับจากประชาชนเสมอไป สังคมจะยอมรับสิ่งใดเข้ามานั้นก็ ต้องผ่านการเลือกสรรมาก่อนทั้งสิ้น (สุพัตรา สุภาพ, 2542) กล่าวว่ อุปสรรคของการเปลี่ยนแปลง ทางสังคมมีดังนี้

1. เจตคติและค่านิยมเฉพาะ (Specific Attitudes and Values) ในแต่ละสังคมจะมีค่านิยมและเจตคติเฉพาะ ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับกิจกรรมต่างๆ ในสังคม ความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบ ของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

2. การทำให้เห็นคุณประโยชน์สิ่งใหม่ (Demonstrability or Innovations) การ เปลี่ยนแปลงสิ่งใหม่ๆ จะเป็นที่ยอมรับอย่างรวดเร็ว ก็ต่อเมื่อประชาชนเห็นประโยชน์ของสิ่งนั้นได้ง่าย

3. การสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม (Compatibility with Existing Culture) สิ่ง ใหม่หรือนวัตกรรมจะได้รับการยอมรับได้ง่ายขึ้น ถ้าหากสิ่งนั้นสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิมของสังคม นั้น แต่เชื่อว่าสิ่งใหม่จะดีทุกอย่าง เพราะมีบางอย่างที่อาจไม่สอดคล้องเหมาะสมกับวัฒนธรรมเดิม

4. ค่าในการเปลี่ยนแปลง (Costs of Change) การเปลี่ยนแปลงมักจะถูกตีค่า ออกมาเป็นเงินตราหรือค่าทางจิตใจ เพราะเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลง บางครั้งเป็นการทำลายทั้ง ทางด้านวัฒนธรรมเดิม ความรู้สึกของบุคคล และยังมีสิ่งอื่นๆ ที่เป็นปัญหาต่อการเปลี่ยนแปลง

5. บทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Role of Change Agent) ผู้นำการเปลี่ยนแปลงหากเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลหรือเป็นบุคคลที่ถูกยอมรับจากประชาชน การนำเอานวัตกรรมเข้าไป เผยแพร่ ย่อมกระทำได้ง่ายกว่าผู้นำที่ไม่มีอิทธิพลหรือบารมี ประชาชนจะให้การยอมรับการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายขึ้น

พิชัย ฎกาทอง (2547: 114) กล่าวถึง ปัญหาอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ไว้ดังนี้

1. ประชาชนไม่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ยังมีการยึดมั่นในความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาจากอดีตจึงไม่ต้องการให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง
2. ประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจ ยังไม่มีความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลง
3. การศึกษาผลประโยชน์ส่วนตน ที่อาจจะส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ที่จะได้รับ
4. ขาดผู้ควบคุมการเปลี่ยนแปลง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่ดีนั้น จำเป็นต้องมีผู้ควบคุมหรือผู้นำที่มีความสามารถ คอยควบคุม ดูแลมิให้เกิดผลเสีย
5. สภาพทางสังคม สังคมอุตสาหกรรมมีสภาพ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมากกว่าสังคมเกษตรกรรม เพราะสังคมเกษตรกรรมประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ดีกว่าสังคมอุตสาหกรรม
6. ความเจริญก้าวหน้าทางด้านการสื่อสาร และคมนาคม ส่งผลให้เกิดการรับ ส่งและการถ่ายทอดวัฒนธรรมกับสังคมอื่นๆ ได้อย่างรวดเร็ว
7. การศึกษา หากประชาชนได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางในระดับสูงย่อมจะส่งผลต่อการได้รับความรู้ ความเข้าใจ ต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆที่กำลังจะเกิดขึ้น และทำให้ประชาชนมีความพร้อมที่จะรับมือรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

สรุปได้ว่า ปรากฏการณ์ทางสังคม หรือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเชื่อว่าจะถูกยอมรับจากประชาชนเสมอไป หากว่าสิ่งนั้นขัดกับเจตคติ ค่านิยม สังคมจะยอมรับได้ก็ต่อเมื่อผ่านการพิสูทธิ์แล้วว่า สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ดี สอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ เห็นว่าเป็นสิ่งที่ดี ควรแก่การเปลี่ยนแปลง

2.2 แนวคิดอนุรักษ์นิยม

แนวคิดอนุรักษ์นิยมหรือจารีตนิยม (conservative) เป็นแนวคิดแบบหัวเก่าที่ชอบในสถานะเดิม (status quo) ที่มีความเชื่อว่าไม่ควรทำอะไรใหม่ขึ้นเป็นครั้งแรก ชอบอยู่กับที่หรือไม่ชอบทำบางสิ่งบางอย่างที่ส่งผลกระทบต่อสถานะที่มีอยู่แล้ว กลายเป็นคนหัวโบราณ ที่ยึดถือขนบธรรมเนียมเก่าๆอย่างมั่นคงแม้ว่าจะผ่านพ้นมาเป็นเวลาหลายร้อยปี (Robert Schvetinaer, 1970: 11) มักมีการใช้ศัพท์ “อนุรักษ์นิยม” กับชนพื้นเมือง ที่ไม่สนใจที่จะรับความคิดและวิธีการใหม่ๆ หรือ “นวัตกรรม” เช่น ชาวไร่ ชาวนา มักหัวโบราณโดยติดอยู่กับวิธีการทางเกษตรกรรมที่ได้มีการสืบทอดกันมานับร้อย ๆ ปีแล้ว มักไม่ยอมเปลี่ยนการปลูกพืชผลแม้จะราคาตก

Edmund Burke กล่าวว่า สถาบันและประเพณีที่มีอยู่ไม่ได้เลวทั้งหมด เพราะผ่านการลองผิดลองถูกมาเป็นร้อยๆ ปีจนเกิดการคุ้นเคยหมดแล้ว ทางที่ดีควรรักษาหรืออนุรักษ์เอาไว้ เพราะยังใช้ได้ ไม่ต้องกังวลว่าจะไม่สมบูรณ์ แต่ไม่เชื่อว่าไม่เปลี่ยนเลย สถาบันควรเปลี่ยนแต่เปลี่ยน

แบบค่อยเป็นค่อยไปเพื่อให้ประชาชนได้ปรับตัว “สภาพที่ไม่มีวิธีการเปลี่ยนแปลงอะไรบางอย่างเลย นั้น เป็นสภาพที่ไม่ใช้วิธีการของอนุรักษนิยม” (เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ, 2549: 111)

นักวิชาการมีทัศนคติที่แตกต่างกันในการพิจารณารูปแบบของการกำหนดลักษณะของกลุ่มอนุรักษนิยม สามารถแบ่งออกเป็น 2 ทัศนคติใหญ่ๆ ดังนี้

ทัศนคติหนึ่ง ทัศนะของนักรัฐศาสตร์อเมริกันร่วมสมัย ได้ระบุลักษณะของอนุรักษนิยม กล่าวไว้ ดังนี้

1. การรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยและเสถียรภาพ โดยการกำหนดให้ยึดถือปฏิบัติ โดยวิธีการยอมรับอำนาจในความชอบธรรมที่มีอยู่แล้วแต่เดิม เช่น นับถือผู้ที่เกิดในตระกูลเก่าที่รู้จักกันมานาน มีความผูกพันและแสดงความรักชาติ นักอนุรักษนิยมจึงไม่พอใจกับคนวัตถุ หรือ เหตุการณ์ที่กระทบต่อการคงอยู่ในสภาพเดิม

2. ธรรมชาติของมนุษย์มีแก่นแท้ไม่ดี มีทัศนคติว่า ควรควบคุมมนุษย์โดยการใช้วิธีการลงโทษ เพื่อจัดความชั่วร้ายที่เป็นสันดานของมนุษย์ โดยอ้างว่าจะทำให้มนุษย์หลายจำ

3. ประสบการณ์สำคัญกว่าหลักการ หรือ การใช้เหตุผล เห็นความสำคัญของการผ่านประสบการณ์ ไม่รับทฤษฎีทางวิชาการใหม่ๆ ที่ไกลตัว

4. การเปลี่ยนแปลงควรค่อยเป็นค่อยไป จะไม่ขัดข้องหากการเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ได้เป็นไปด้วยความรุนแรง ฉับพลันเกินไป การเปลี่ยนแปลงพอจะรับได้แม้จะกระทบ กระเทือนสภาพเดิมอย่างมาก

5. เสรีภาพสำคัญกว่าความเสมอภาค ถือว่าความเสมอภาคเป็นอันตรายต่อเสรีภาพ เมื่อทุกคนมีความเสมอภาคแล้วย่อมสามารถใช้ “เสียงส่วนใหญ่” หรือเสียงข้างมากให้เป็นประโยชน์ในการจำกัดเสรีภาพของบุคคลอื่น

6. ควรส่งเสริมความ “หลากหลาย” มากกว่าความเป็น “สากลนิยม” ให้ความนิยม สนใจความเป็นมาทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ การบังคับใช้มาตรฐานเดียวกันที่เป็นลักษณะสากลโดยไม่พิจารณาความเป็นมาของสังคมเป็นสิ่งไม่สมควรอย่างยิ่ง

7. การมีรัฐบาลเป็นสิ่งจำเป็น สนับสนุนรัฐบาลในความเชื่อที่ว่ารัฐบาลเป็นผู้พิทักษ์และรักษาเสถียรภาพของสังคม (ณัชชาภัทร อุ่นตรงจิต, 2548: 89-90)

ทัศนคติสอง พิจารณาในด้านมิติของอนุรักษนิยม แบ่งออกเป็น 3 มิติ ได้แก่ มิติทางสังคม มิติทางสถาบัน และมิติทางการเมือง (กิตติศักดิ์ มะสมัน, 2556, ออนไลน์) กล่าวไว้ดังนี้

1. มิติทางสังคม เห็นประโยชน์ของการรวมตัวกันขึ้นเป็นสังคม เพราะแม้ว่าสภาพสังคม อาจจะไม่สมบูรณ์ แต่ก็ยังดีกว่าการไม่มีสังคม ดังนั้น เมื่อสังคมเกิดขึ้นเห็นควรทะนุถนอมรักษาไว้ โดยเฉพาะขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ รวมทั้งสถาบันศาสนา

2. มิติทางสถาบัน สนับสนุนให้มีสถาบันเพื่อสนองต่อความจำเป็นของชาติ ที่สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมและค่านิยมของชาติ และไม่สนับสนุนให้รัฐบาลสร้างองค์กรหรือหน่วยงานโดยอาศัยหลักการเชิงนามธรรม (abstract principle) หรือตามทฤษฎี

3. มิติทางการเมือง อนุรักษ์นิยมวางนโยบายตามหลักคิด “เล็งผลปฏิบัติ” (pragmatic) คือ ทำในสิ่งที่พอจะทำได้ ไม่ตั้งเป้าหมายไว้สูงเกินความสามารถ ไม่สนับสนุนการกระทำ อันละเมิดทรัพย์สินส่วนบุคคล และไม่สนับสนุนรัฐบาล ให้มีบทบาททางด้านเศรษฐกิจและสังคมมากเกินไป

ชาญชัย คุ่มปัญญา (2556: ออนไลน์) กล่าวถึง พื้นฐานของอุดมการณ์แนวคิด อนุรักษ์นิยม มีดังนี้

1. ประเพณี (Tradition) เป็นสิ่งที่ได้สืบทอดต่อกันมาเป็นระยะเวลา ยาวนานหลายชั่วอายุคน ที่ได้ปฏิบัติต่อเนื่องเสมือนเป็นสิ่งที่ได้ผ่านการพิสูจน์ว่าดีเหมาะสมแล้ว ขน รุนหลังควรที่จะปฏิบัติสืบทอดต่อไป ดังนั้น บรรดาสถาบันที่เคียงคู่กับประเพณีต้องได้รับการสืบทอด ต่อไปด้วย

2. ปฏิบัตินิยม (Pragmatism) โดยเห็นว่า ความคิดเชิงเหตุผลของมนุษย์ นั้นมีข้อจำกัด ไม่อาจที่จะเข้าใจความซับซ้อนของโลกได้ทั้งหมดหรือได้อย่างถูกต้อง แต่จะนิยม ประสบการณ์ ประวัติศาสตร์ การปฏิบัติที่ทำต่อเนื่องกันมา เป็นสิ่งที่ทำได้จริง ได้รับการพิสูจน์แล้วว่า ใช้ได้ผล

3. ความไม่สมบูรณ์ของมนุษย์ (Human Imperfection) เป็นความคิดที่ พิจารณามนุษย์ในแง่ลบ หรือมนุษย์มีข้อจำกัด ต้องพึ่งพาผู้อื่น หากปล่อยให้มนุษย์ใช้ความเป็นตัวเอง อย่างเต็มที่ย่อมจะสร้างปัญหาแก่สังคม ด้วยเหตุนี้จึงต้องอาศัยรัฐที่เข้มแข็ง เข้มงวดกฎหมายและ ลงโทษอย่างเด็ดขาด เพื่อให้สังคมดำเนินอย่างมีระบบ แบบแผน

4. อินทรีย์ภาพ (Organism) ปัจเจกชนต้องอยู่ร่วมในสังคมโดยถือเป็นส่วน หนึ่งของสังคม มีบทบาทหน้าที่ต้องกระทำ ไม่สามารถออกไปจากสังคมได้เพราะมนุษย์มีข้อจำกัดและ ต้องพึ่งพาผู้อื่นจึงต้องรวมกันเป็นกลุ่ม

5. ลำดับชั้น (Hierarchy) การมองสังคมแบบองค์รวมเหมือนเซลล์ที่ รวมกันเป็นร่างกายเดียวกัน จึงมีการแบ่งบทบาท จัดลำดับความสำคัญ เช่น ผู้ปกครองย่อมปกครอง เพื่อความผาสุกของคนใต้การปกครอง คนร่ำรวยมีบทบาทต้องช่วยเหลือคนยากจนหรือผู้ด้อยโอกาส เป็นต้น

6. อำนาจหน้าที่ (Authority) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาโดยธรรมชาติ ไม่ใช่ การตกลงร่วมกัน ให้ความสำคัญกับภาวะผู้นำและการมีระเบียบวินัย เชื่อว่าอำนาจมาจากเบื้องบน เช่น พ่อแม่มีอำนาจเหนือลูก ครูมีอำนาจเหนือศิษย์ เป็นต้น

7. ทรัพย์สิน (Property) ความสามารถของปัจเจกชน ผู้ที่ฉลาดและทำงานหนักจะมีความร่ำรวย และทำให้ผู้ครอบครองรู้สึกเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของสังคมชัดเจนขึ้น จะพยายามปกป้องไม่ให้สังคมตกอยู่ในสภาพไร้กฎหมาย มีส่วนร่วมในการรักษาความเจริญ ความสงบสุขของสังคม

ปัจจุบันกระแสความทันสมัยทำให้นักสังคมศาสตร์ได้ชี้ให้เห็นถึงปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “การอ้างชาติพันธุ์หรือจิตสำนึกทางชาติพันธุ์” จะมีความสำคัญน้อยลงและในที่สุดจะสูญสิ้นหมดไป ทั้งนี้เป็นผลที่เกิดมาจากกระบวนการทำให้ทันสมัย ดังที่ทัศนะของ Max Weber และ Clifford Geertz ได้กล่าวว่า สังคมมนุษย์ในโลกสมัยใหม่ เป็นสังคมที่มุ่งสู่ความเป็นเหตุเป็นผล และสิ่งเหล่านี้เข้ามาแทนที่การมีระเบียบแบบแผนและประเพณีตลอดจนศาสนา ความสัมพันธ์ทางสังคมลดน้อยลงทุกที รวมทั้งลักษณะทางชาติพันธุ์ก็จะหายไป (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมชาติ, 2546: 171)

สังคมไทยมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน เช่น ชาวไทยมุสลิม มลายูที่มีความแตกต่างกับกลุ่มใหญ่ ทั้งในเรื่องศาสนา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี การปฏิบัติ ภายในกลุ่มชาติพันธุ์ ประกอบด้วยบรรพบุรุษที่มาจากหลายๆเผ่า มักถูกเรียกว่า “ชนกลุ่มน้อย” ชาวมุสลิมมลายูนับเป็นชนกลุ่มน้อยของประเทศไทย ที่ส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ใช้ภาษาพูดที่เป็นภาษามลายูท้องถิ่น นอกจากนี้ยังเขียนด้วยอักษรญาวี รวมไปถึงการใช้ภาษาไทยเป็นภาษาที่สองด้วย (วรวิทย์ บารูและคณะ, 2551) ได้กล่าวถึง ค่านิยมของชาวมลายูจะมีลักษณะเหมือนคนมลายูทั่วไปในภูมิภาค คือ

1. มีแนวคิดในเรื่อง สถานะ ของตนที่ไฝ่ฝันที่จะให้สูงขึ้น
2. ต้องการให้คนอื่นปฏิบัติอย่างเหมาะสม ตามแนวทางของขนบธรรมเนียมประเพณีและความเห็นร่วมกันของส่วนใหญ่
3. ได้รับความอับอายหรือเจ็บใจ สามารถนำมาซึ่งการกระทำในทางรุนแรงหรือแสดงออกในเชิงตอบโต้
4. คนมลายูเป็นคนเอื้ออาทร มีกิริยามารยาทและอ่อนโยน ไม่ชอบใช้วาจากดดันผู้อื่น หรือไม่ชอบให้คนอื่นใช้คำพูดกดดันตน
5. มีแนวโน้มไปในทางอนุรักษนิยม (Conservative) หรือเชื่อในลิขิตของพระเจ้า หรือโชคชะตา (Fatalism)

อมรา พงศาพิชญ์ (2549: 28) กล่าวว่า กลุ่มชาติพันธุ์มีลักษณะโดดเด่น เป็นกลุ่มที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน หมายถึง บรรพบุรุษทางสายเลือด ซึ่งมีลักษณะทางชีวภาพและเชื้อชาติเหมือนกัน รวมทั้งบรรพบุรุษทางวัฒนธรรม ที่เป็นความรู้สึกผูกพันที่ช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ของบุคคลและชาติพันธุ์ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถเร้าอารมณ์ความรู้สึกให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียวกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าผู้ที่อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์นับถือศาสนาเดียวกัน ฉะนั้นสิ่งที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็คือ

“ความเป็นชาตินิยม” สุริยะ สะนิวา และคณะ (2557: ออนไลน์) กล่าวว่า ความเป็นชาตินิยม คือระดับของความรักหรือความเสนาหา โดยที่กลุ่มของคนที่มีส่วนร่วมหรือความเหมือนกันทางด้านเชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรมเพื่อที่จะแสวงหาอาณาเขต ที่อยู่อาศัยอย่างเป็นอิสรภาพ ซึ่งบางครั้ง “ความเป็นชาตินิยม” อาจหมายถึง ความรู้สึกรักและภาคภูมิใจต่อประเทศใดประเทศหนึ่ง ซึ่งเป็นความรู้สึกว่าประเทศตนดีกว่าประเทศอื่นๆ โดยชาวมลายูจะกำหนดอัตลักษณ์ของตน ที่สำคัญ 3 ประการ คือ ศาสนาอิสลาม ภาษาและวัฒนธรรม องค์ประกอบเหล่านี้เป็นสิ่งบ่งบอกถึงความเป็นมลายู ที่มีความสอดคล้องกับชาวมลายูทั่วทั้งภูมิภาคมลายู (Nusantara) ชาวมลายูมีสำนึกแห่งความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ วิถีชีวิต ศาสนา ชาติพันธุ์ และประวัติศาสตร์อันรุ่งเรืองในอดีตที่มีความเข้มข้นสูง เป็นพลังความรู้สึกอย่างแรงกล้าที่ต้องการปกป้อง อัตลักษณ์ของตน ซึ่งถ่ายทอดส่งต่อไปยังลูกหลานในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ อันถือได้ว่าปัตตานีเป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่ทางศาสนาและวัฒนธรรมของภูมิภาคอย่างรุ่งเรืองในอดีต รวมทั้งเป็นศูนย์กลางการศึกษาที่ดีที่สุดในภูมิภาคมลายูซึ่งมีผู้คนเดินทางเข้ามาศึกษาจำนวนมากเพื่อศึกษาอิสลาม

ศรีศักร วัลลิโภดม (2542: 10-13) กล่าวว่า ชาวมลายูมุสลิมมีความหลากหลาย แตกต่างกันในด้านวิธีการคิดและอัตลักษณ์ สามารถแบ่งเป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ กลุ่มสายจารีต (สายเก่า) และสายใหม่ ซึ่งทั้งสองกลุ่มมีความแตกต่างในด้านหลักปฏิบัติทางศาสนาอยู่บาง ทางด้านสายจารีต คือ กลุ่มที่ยึดถือธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติที่มีมาดั้งเดิมตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นกลุ่มค่อนข้างแสดงตนอย่างเด่นชัดในการพยายามรักษาอัตลักษณ์ดั้งเดิมไว้ เช่น การเรียนศาสนาผ่านกิตาบบัญญาวี การให้ความสำคัญกับความป็นมลายู และความเป็นผู้นำของอูลมะมาอ์ ที่ทำหน้าที่ตัดสินชี้ขาดประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม จึงเป็นกลุ่มที่มีอำนาจอธิบาย ประยุกต์ความรู้ทางศาสนาและมีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางของสังคมมุสลิม ส่วนสายใหม่นั้น เป็นกลุ่มที่พยายามสังเกตการปฏิบัติของผู้รู้ทางศาสนา เครื่องครัดในหลักการคัมภีร์อัลกุรอาน และฮัสสุนนะฮ์ท่านนบีฮัมมัด ﷺ ประทีป ฉัตรสุภาวงศ์ (2551) ได้กล่าวว่า พัฒนาการการศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งอยู่บนหลักของศาสนาอิสลาม โดยมีแนวคิดแบบอนุรักษนิยม การศึกษาของชาติได้พัฒนาไปตามบริบททางสังคม ที่ดำรงไว้ซึ่งความเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ฉะนั้นสถาบันที่เคียงคู่กับประเพณีต้องได้รับการสืบทอดต่อไปด้วย

สรุปได้ว่า แนวคิดอนุรักษนิยม หรือจารีตนิยมจะยึดมั่นกับขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี มีจุดเด่น คือ ให้ความสำคัญกับความมั่นคงของสถาบันทางศาสนา และวัฒนธรรมอย่างมาก แต่เชื่อว่าจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย สถาบันควรมีการเปลี่ยนแปลงแต่เปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป เพื่อให้ประชาชนได้สามารถปรับตัวได้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จะต้องเป็นไปอย่างไม่รวดเร็วรอบคอบ รัดกุม และมีระบบระเบียบตามวิถีชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิม ดังนั้น ขนบหลังควรที่จะปฏิบัติ สืบทอด และรักษาสถาบันการศึกษาที่เคียงคู่กับสังคมให้คงอยู่ตลอดไป

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับปอเนาะ

งานวิจัยเกี่ยวกับปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้มีการศึกษา วิจัยในมิติต่างๆ ที่หลากหลาย และได้นำเสนอเนื้อหา สารระที่เกี่ยวกับแนวคิดปอเนาะที่แตกต่างกัน ทั้งด้านความหมาย ลักษณะการเรียนการสอน โครงสร้างพื้นฐานของปอเนาะที่เป็นภูมิปัญญาของคนมุสลิมมลายู ซึ่งผู้วิจัยนำเสนอเนื้อหาที่สำคัญเพื่อที่จะให้เข้าใจถึงแนวคิดเกี่ยวกับปอเนาะ ดังนี้

2.3.1 ความหมายปอเนาะ

นักวิชาการได้ให้ความหมาย และแนวคิดปอเนาะไว้หลากหลายด้วยกัน ทั้งด้านภาษาและด้านความเข้าใจในท้องถิ่น สามารถสรุปได้ดังนี้

คำว่า ปอเนาะ มาจากรากศัพท์คำภาษาอาหรับว่า ฟุนดูก (فندق) หมายถึง ที่พัก หรือ โรงแรม มาจากรากศัพท์ภาษากรีกอาราบิก (Crico-Arabic) คำว่า Pandokein หมายถึง ที่พัก (Webster's New International Dictionary : 981 อ้างถึงใน อิบบรอเฮง อาลฮูเซน, 2550: 50) คือ มีการสร้างเป็นเพิงเล็กๆรอบบริเวณบาลัย หรือ บ้านของโต๊ะครูสำหรับเป็นที่พักชั่วคราวของผู้ที่มาศึกษาเล่าเรียน สอดคล้องกับอัสมัน แตอาลี (2547: 42) กล่าวว่า ความหมายเดิมคำว่า ปอเนาะ เป็นคำที่เพี้ยนมาจากคำว่า ฟุนดูก จากคำในภาษาอาหรับ หมายถึง กระท่อม หรือสถานที่พักชั่วคราว ที่สร้างเป็นบ้านหลังเล็กๆ มีลักษณะคล้ายกระท่อมหรือกระท้อบ ที่สร้างขึ้นอย่างเรียบง่ายโดยใช้วัสดุ ดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น นำไม้ไผ่มาทำเป็นฝา หลังคามุงด้วยใบจาก ซึ่งสถาบันปอเนาะมีลักษณะเป็น โรงเรียนที่อยู่ประจำหรือโรงเรียนกิน-นอน จากความหมายดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญา ชาวบ้านที่แสดงออกในลักษณะของปอเนาะได้เป็นอย่างดี

Mohd Zamberi A.Malek (1994: 93) กล่าวว่า ปอเนาะมีโครงสร้างที่ประกอบด้วย บ้านโต๊ะครู สถานที่เรียน ที่อาจจะเป็นบ้านโต๊ะครูหรือสุเหร่าที่อยู่ในเขตปอเนาะหรือ ใกล้ปอเนาะ ที่พักสำหรับนักเรียน (ปอเนาะ) และโต๊ะครู(ผู้สอน) เป็นที่เคารพนับถือของชุมชน ที่มีความตั้งใจสอนศาสนา โต๊ะครูจะมีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง สมถะ ชาวบ้านที่ส่งบุตรมาเรียนจะมาจัดสร้างที่พักเล็กๆ ขึ้นใกล้บ้านโต๊ะครู ผู้เรียนส่วนใหญ่เป็นผู้ชายซึ่งต้องหุงข้าว ทำอาหารกินเอง

สรศักดิ์ หลีเส็น (2548: 28) ได้ให้ความหมายปอเนาะว่า เป็นสถานที่เรียนรู้ แนวทางและหลักการศาสนาอิสลามตามวิถีชีวิตคนไทยเชื้อสายมลายู โดยยึดมั่นในวัฒนธรรมดั้งเดิม มี โต๊ะครูเป็นผู้สอนความรู้ด้านศาสนาอิสลาม และเป็นเจ้าของปอเนาะ มีอาคารสถานที่สอน เรียกว่า บาลาเซาะห์ หรือ บาลัย

มุฮัมมัดรฺยูยานี บากา (2554: 20) ได้ให้ความหมายปอเนาะว่า เป็นสถานที่ฝึกอบรมและปฏิบัติศาสนกิจของชาวไทยมุสลิม โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิที่เรียกว่า โต๊ะครู คอยดูแลให้การอบรมสั่งสอนแก่เยาวชนหรือผู้ที่ประสงค์จะเรียนรู้เรื่องศาสนา เพื่อปฏิบัติศาสนกิจให้ถูกต้องตามหลักการของศาสนาอิสลาม

นอกจากนี้ความหมายของปอเนาะซึ่งในปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า สถาบันศึกษาปอเนาะ ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2547 หมายถึง สถาบันสังคมของชุมชนอิสลามที่เสริมสร้างการเรียนรู้ในทางศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมอิสลาม เพื่อเสริมสร้างให้สมาชิกในชุมชนมีความรู้และความประพฤตินี่ตั้งงามในการดำรงชีพอย่างสันติสุขและมีความรับผิดชอบต่อบริบทสังคมและประเทศชาติ (ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยสถาบันศึกษาปอเนาะ พ.ศ. 2547)

สำหรับประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะมีสำเนียงการพูดที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง กล่าวคือ การออกเสียงโดยส่วนใหญ่แล้วจะไม่ออกเสียงสะกดตัวสุดท้าย ดังนั้นคำว่า ฟุนดูก จึงกลายเป็น ฟุนู ต่อมาจึงเพี้ยนมาเรื่อยๆ จนกลายเป็นปอเนาะในที่สุด (อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต และนุমান หะยีมะแซ (2553: 47) ซึ่งพบว่าในประเทศมาเลเซีย ก็จะเรียกสถาบันที่มีลักษณะนี้ว่า “Pondok” เช่นกันแต่ประเทศอินโดนีเซีย เรียกว่า “PersenTrain” หมายถึง ที่พักคนเดินทาง แต่สำหรับความหมายที่ของคนมลายูและรวมทั้งชาวไทยเข้าใจนั้น หมายถึง กระโจม ที่มีจากรากศัพท์ในคำภาษาอาหรับว่า ฟุนดูก (فندق) และได้มีการใช้เรียกแทนที่พักอาศัยของนักเรียนประจำที่สร้างขึ้น และนอกจากนี้คำว่า “ปอเนาะ” ได้พัฒนาเป็นศัพท์ทางการที่คนมุสลิมชายแดนภาคใต้ใช้เรียก สถาบันศึกษาด้านศาสนาอิสลามที่เก่าแก่ที่ทุกคนรู้จักกันโดยทั่วไปในชื่อของปอเนาะด้วยเช่นเดียวกัน

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับปอเนาะ ผู้วิจัยมีประเด็นที่ต้องพิจารณาใน 2 เรื่องคือ ปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีรูปแบบมาจากที่ใด และประเด็นที่สอง ปอเนาะแห่งแรกที่เกิดในจังหวัดชายแดนภาคใต้ประเทศไทยเป็นสถาบันใด

การเรียนการสอนในลักษณะเดียวกันกับปอเนาะ สันนิษฐานว่ามีมานานกว่า 1,000 ปี ซึ่งไม่ได้มีเฉพาะในแหลมมลายูเท่านั้น พบว่าแถบเอเชียใต้มีปรากฏเช่นกัน ในประเทศอินเดีย ปากีสถาน บังคลาเทศ ก็มีลักษณะการเรียนแบบนี้ แต่ถูกเรียกว่า มัดเราะซะฮ์ หรือ ดารุลอุลุม ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2548: 47) มีความเชื่อกันว่าปอเนาะเกิดขึ้นในประเทศอียิปต์เป็นแห่งแรก (สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ : 2529) แต่ (Thomas W. Arnord อ้างถึงใน Mohd Zamberi A.Malek, 1994) เชื่อว่าการศึกษาในรูปแบบปอเนาะมีอิทธิพลมาจากการศึกษาที่เป็นอยู่ในนครมักกะฮ์ เนื่องจากรูปแบบและเนื้อหาของการศึกษาในปอเนาะนั้นมีรูปแบบที่เหมือนกับการศึกษาที่เป็นอยู่ในมัสยิดอัลหะรออม

ข้อสันนิษฐานที่ว่า ปอเนาะเกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศอียิปต์ แล้วเข้ามาสู่ทวีปเอเชีย นั้น ชัดแย้งกับความคิดเห็นของ อิบราเฮ็ม ณรงค์รักษาเขต และนุมาน หะยีมะแซ (2553: 46-48) กล่าวไว้ว่า จริงๆแล้วรูปแบบการศึกษาปอเนาะ วิวัฒนาการมาจากศึกษาที่บ้านของผู้รู้และมัสยิด กล่าวคือ ในประวัติศาสตร์อิสลามบ้านอรัคม (Darul Arqam) ได้กลายเป็นสถาบันศึกษาที่สำคัญ เมื่อปรากฏมีผู้รู้ก็จะมีผู้คนจำนวนมากเดินทางมาเพื่อศึกษา เพื่อความสะดวกก็จะสร้างที่พักชั่วคราวใกล้ๆกับบ้านของผู้รู้ ซึ่งที่พักรูปแบบนี้เรียกว่า ปอเนาะ เมื่อสำเร็จการศึกษาก็จะมอบที่พักให้เป็นสมบัติของปอเนาะ และข้อสันนิษฐานนี้สอดคล้องกับทัศนะของนักวิชาการหลายท่าน และข้อเท็จจริงก็เป็นเช่นนั้น เพราะผู้ที่บุกเบิกปอเนาะรุ่นแรกๆ ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ นั้นได้รับการศึกษาจากนครมักกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย ที่ได้รับการศึกษาจากระบบฮัลเกาะห์จะเปิดปอเนาะแนวดั้งเดิม

เมื่อประมวลจากข้อมูลทั้งหมด ผู้วิจัยมีทัศนะว่า การศึกษาแบบปอเนาะดั้งเดิม มีรูปแบบการศึกษาที่มีลักษณะคล้ายกับการสอนแบบฮัลเกาะห์ ที่มีสอนในมัสยิด อัลหะรอหม เมื่อมีผู้รู้ก็จะมีผู้คนมาศึกษา มีลักษณะการสอนเป็นกลุ่มเล็กๆ หลังจากนั้นรูปแบบการสอนนี้ก็แพร่หลายไปในโลกแถบอาหรับ ได้มีการขยายไปจนถึงประเทศอียิปต์ และแพร่เข้ามายังโลกมลายู

ประเด็นที่สอง ปอเนาะแห่งแรกที่เกิดในจังหวัดชายแดนภาคใต้ประเทศไทยเป็นสถาบันใดนั้น นักวิชาการมุสลิมส่วนมากมีความเห็นแตกต่างกันในประเด็นปอเนาะแห่งแรก ในประวัติศาสตร์ปัตตานี จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นที่ยอมรับกันว่า การเผยแพร่ศาสนาอิสลามและการก่อตั้งปอเนาะในระยะเริ่มแรกนั้นได้มีการจัดตั้งครั้งแรกที่ปัตตานี และเป็นสถานศึกษาที่เก่าแก่ที่สุดในตะวันออกเฉียงใต้ จากการสำรวจของศูนย์พัฒนาการศึกษา จังหวัดยะลา พ.ศ. 2521 พบว่า ปอเนาะที่เก่าแก่ที่สุดยังคงดำเนินกิจการอยู่ แต่ผลการสำรวจไม่ได้ยืนยันว่าปอเนาะแห่งแรกเป็นที่ใด (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516: 61)

ปอเนาะแห่งแรกที่ก่อตั้งขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปอเนาะกัวลาบือเกาะห์ (Kuala BaKah) ที่ก่อตั้งโดยบุตรคนหนึ่งของซัยค อุษมาน อัลยามานีย์ ที่มาจากประเทศเยเมน ที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อคริสต์ศักราชที่ 16 (อิบราเฮ็ม ณรงค์รักษาเขต และนุมาน หะยีมะแซ 2553: 50) ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของ อิสมาอีล เบญจสมิทธิ (2551: 21) มีความเห็นว่าภายหลังที่พญาตุนักพา ได้กล่าวคำปฏิญาณตนเป็นมุสลิมตามคำแนะนำของซัยค มุหัมมัดสะอีด อัลบาซีซา หรือ โต๊ะปาไซ ท่านได้รับพระนามมุสลิมว่า สุลต่านอิสมาอีล ซะฮู หลังจากนั้นมึนิกเผยแพร่ศาสนาจากฮะฎูเราะเมาต ประเทศเยเมน เดินทางมาค้าขายและเผยแพร่ศาสนาอิสลาม สันนิษฐานว่ามีการเปิดสอนหนังสือแบบปอเนาะขึ้นเป็นครั้งแรกบริเวณปากแม่น้ำกัวลาบือเกาะห์ (ปากแม่น้ำปัตตานีในปัจจุบัน) เปิดโดยบุตร 1 ใน 3 คนของซัยคอุษมาน อัลยามานีย์ เมื่อประมาณ 500 ปีที่แล้ว และต่อมาซัยคซอ ฟิยุตดิน อัล อับบาซ ได้ทำการเปิดปอเนาะใกล้กับพระราชวังกรือเซะ เป็นอุละมาอ์ปัตตานีท่านแรกที่ได้เขียนตำราที่เกี่ยวกับวิชาการแพทย์ และประวัติศาสตร์ โดยเขียนเป็นภาษามลายู อักษรญาวี

ขณะที่อับดุลลอฮ์ ลออแมน (2540: 29) มีทัศนะว่าปอเนาะสะนอญันนุร ที่ก่อตั้งโดยบังลีมา ฟะกีฮ ลือบัย วันมุซอ (Penglina Fakih Lebai Wan Musa) ตั้งอยู่ที่ตำบลสะนอ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ปอเนาะนี้ได้รับการก่อตั้งราวปี คริสต์ศักราช 1600 เป็นปอเนาะที่เก่าแก่อีกปอเนาะ และในปีคริสต์ศักราช 1817 ก็มีการก่อตั้งปอเนาะบันนังตายอ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี มีบางทัศนะกล่าวว่า ปอเนาะเบนนังตายอ แห่งนี้เองที่เป็นปอเนาะแรกที่เกิดขึ้นในภูมิภาคนี้ ซึ่งข้อเท็จจริงแล้วไม่ใช่เป็นอย่างนั้น

เมื่อประมวลจากข้อมูลทั้งหมด ผู้วิจัยมีความเห็นว่าปอเนาะได้จัดตั้งครั้งแรกที่ปัตตานี บริเวณปากแม่น้ำกัวลาบือเกะฮอ โดยบุตรของซัยคอกุซมาน อัลยามานีย์ ซึ่งสอดคล้องกับอิสมาอีล เบญจสมิทธิ (2551: 79) กล่าวว่า บทบาทของอุละมาอ์ และปอเนาะเริ่มมีมาตั้งแต่การก่อตั้งรัฐมลายูอิสลามปัตตานีดาร์ลุสลามที่เกิดขึ้นในต้นคริสต์ศักราชที่ 15 จนถึงคริสต์ศักราชที่ 20 เป็นปรากฏการณ์ที่ประวัติศาสตร์การเผยแผ่ศาสนาและวิชาการอิสลามไม่เคยหยุดนิ่ง ในแผ่นดินแห่งนี้ ชื่อเสียงของบรรดาอุละมาอ์ปัตตานีที่พ่วงท้ายด้วยคำว่า อัลฟะฎอนีย์ ประกาศศักดิ์ศรีความซื่อสัตย์ของปัตตานี ในฐานะกระจกเงาและระเบียงแห่งมักกะฮอ ซึ่งปัตตานีในอดีตได้กลายเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้อิสลาม นอกจากจะมีมุสลิมในพื้นที่ได้รับการศึกษาแล้ว ยังมีมุสลิมในประเทศใกล้เคียง เช่น ประเทศกัมพูชา ประเทศมาเลเซีย ประเทศอินโดนีเซีย และประเทศอื่นๆ เข้ามาศึกษาด้วยเช่นกัน และชื่อเสียงของการจัดการศึกษาในรูปแบบปอเนาะดั้งเดิมในปัตตานี มีอยู่ตลอดมาจนถึงปัจจุบันแม้จะอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศไทย

2.3.2 โครงสร้างของสถาบันศึกษาปอเนาะ

โครงสร้างพื้นฐานของสถาบันศึกษาปอเนาะดั้งเดิม ประกอบด้วย โต๊ะครู ผู้เป็นเจ้าของสถาบันและมีหน้าที่สอน นักเรียนที่เรียกว่า โต๊ะปาเก้ร ผู้ช่วยโต๊ะครู บาลัยหรือมัซยิดซึ่งเป็นสถานที่สำหรับเรียน และใช้ประกอบศาสนกิจ ที่พักนักเรียน มีลักษณะคล้ายกระท่อมหลังเล็ก ๆ มีเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง

อิมรอน มะลูลิม (2538: 37) ได้อธิบายถึงโครงสร้างสถาบันปอเนาะประกอบด้วย กระท่อมที่ใช้เป็นที่พักอาศัยของนักเรียน ซึ่งปลูกในที่ดินของโต๊ะครูหรืออาจเป็นที่ดินที่ชาวบ้านบริจาค โดยนักเรียนไม่ต้องเสียค่าเช่า อาคารที่ใช้สอนเรียกว่า บาลัย มักจะอยู่ติดกับบ้านของโต๊ะครู ผู้สอน เรียกว่า โต๊ะครู ที่สอนโดยไม่มีเงินเดือน จึงต้องประกอบอาชีพอย่างอื่นด้วย เช่น ทำนา ทำไร่ ทำสวนผลไม้ หรืออาชีพอื่นๆ นักเรียนส่วนใหญ่จะมีอายุระหว่าง 15-25 ปี ซึ่งมีทั้งสถานภาพโสดและสมรสแล้ว

เมื่อมีผู้ที่สนใจเข้ามาเรียนเป็นจำนวนมากขึ้น ทำให้สถานที่และที่พักของนักเรียนคับแคบ โต๊ะครู ผู้ปกครองนักเรียน และชาวบ้าน จึงต้องสร้างที่พักอาศัยเพิ่มขึ้น ที่อาจสร้าง

ขึ้นในบริเวณใกล้กับบ้านของโต๊ะครู โดยทั่วไปแล้วมักจะปลูกติดกันเป็นแนวยาว มีขนาดประมาณ 3x3 เมตร แต่ละห้องพักได้ 2-3 คน ภายในห้องไม่มีอุปกรณ์หรือเครื่องอำนวยความสะดวกมากนัก มีเพียงอุปกรณ์สำหรับประกอบอาหารและอื่นๆ เช่น กระทะ หม้อ ที่นอน เสื่อ นักเรียนจะต้องทำอาหารกินเอง มีห้องน้ำรวม และบ่อน้ำสำหรับอาบน้ำและทำความสะอาดเสื้อผ้า และนักเรียนจะต้องจัดหาตำราเรียนมาเอง

สถานที่เรียนและที่พักของนักเรียนผู้หญิงกับผู้ชายจะแยกกันอย่างชัดเจน โดยที่ไม่สามารถล่วงล้ำเข้าไปในอาณาบริเวณได้ เขตนักเรียนปอเนาะจะแบ่งออกได้เป็น 3 เขต คือ 1) เขตผู้ชาย 2) เขตผู้หญิง 3) เขตครอบครัว ซึ่งเป็นเขตของนักเรียนที่มีครอบครัวแล้ว ในแต่ละเขตจะแบ่งการปกครองเป็นเขตย่อยอีก เช่น ในเขตผู้ชายจะมีหัวหน้าเขต เพื่อการดูแลอย่างใกล้ชิดและทั่วถึงใน โดยหัวหน้าเขตจะเป็นรุ่นพี่ที่มีความรับผิดชอบและได้รับความไว้วางใจจากโต๊ะครู

นักเรียนของปอเนาะส่วนใหญ่มีอายุตั้งแต่ 12 ปีขึ้นไปและมักจะเป็นผู้ที่เรียนจบในระดับประถมศึกษาปีที่ 6 หรือ มัธยมต้น การแต่งกายของนักเรียนชายจะสวมหมวกขาว (กอปิเยาะฮ) และใส่เสื้อแขนยาวนุ่งโจร่ง หรือบางครั้งสวมเสื้อโตปแขนยาว (เสื้อแขนยาว ตัวยาวถึงตาตุ่ม) การแต่งกายของนักเรียนหญิงจะคลุมฮิญาบ (ผ้าคลุมผมที่ปิดเลยหน้าอก) สวมเสื้อผ้ามัดชิด (รายงานของคณะกรรมการศึกษาวิถีทางการพัฒนาเพื่อความมั่นคงของมนุษย์, 2549: 46-47)

2.3.2.1 โต๊ะครู ผู้ที่มีความรู้ด้านศาสนาอิสลามเป็นอย่างดี จนแตกฉานในศาสตร์ทางศาสนาอิสลาม และเป็นเจ้าของปอเนาะ ซึ่งการจัดตั้งปอเนาะนั้นมักจะดำเนินการผ่านการสนับสนุนของชาวบ้านในชุมชนที่ต้องการให้มีการสอนหลักการศาสนา และมักเกิดขึ้นในชุมชนที่มีมุสลิมอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ตามความเชื่อและค่านิยมของมุสลิมผู้ที่จะมาเป็นโต๊ะครูและจัดตั้งปอเนาะได้นั้น อย่างน้อยต้องเป็นผู้ที่เคยผ่านการประกอบพิธีหัจญ์ ณ นครมักกะห์มาแล้วและต้องมีความรู้ทางศาสนาที่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านในชุมชน

รุ่ง แก้วแดง (2511: 44) กล่าวว่า โต๊ะครูทุกคนเป็นผู้ที่เรียนวิชาการทางศาสนาจากสถาบันทางการศาสนาต่างๆทั้งในประเทศและนอกประเทศ เช่น ประเทศซาอุดีอาระเบีย อียิปต์ เป็นต้น โต๊ะครูจะจัดตั้งปอเนาะได้นั้นจะต้องเป็นหัจญ์หรือเป็นผู้ที่มีคุณวุฒิทางด้านศาสนาและภาษาอาหรับ โดยต้องใช้เวลาศึกษาหลายปี ด้วยเหตุนี้ผู้เป็นโต๊ะครูส่วนใหญ่จึงมีอายุ 30 ปีขึ้นไป อายุของโต๊ะครูจะมีผลต่อการคงสภาพดั้งเดิมได้เช่นกัน เนื่องด้วยโต๊ะครูที่มีอายุมากมักจะไม่นิยมการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โต๊ะครูจะพยายามคงสภาพดั้งเดิมของตน การที่หน่วยงานภาครัฐเข้าไปให้การปรับปรุงที่มีผลทำให้โต๊ะครูต้องยอมเปลี่ยนแปลงบางอย่าง อาจทำให้โต๊ะครูไม่เข้าใจ และไม่เต็มใจให้ความร่วมมือกับรัฐได้

โต๊ะครูส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเช่นเดียวกับประชาชนทั่วไป ได้แก่ การทำสวนยางพารา ทำนา ทำสวนผลไม้ เป็นต้น โดยปกติการให้ความรู้ทางศาสนาถือว่าเป็นการให้

ทาน ไม่มีการเรียกค่าตอบแทนโดยอ้างว่าทำเพื่อการกุศล แต่ผู้ปกครองของเด็กนักเรียนก็จำเป็นที่จะต้องตอบแทนให้เช่นกัน ด้วยการให้ของขวัญ หรือการบริจาคทาน เป็นต้น

ครูผู้สอนส่วนหนึ่งมาจากเครือญาติและครอบครัวเดียวกัน อีกส่วนหนึ่งมาจากนักเรียนปอเนาะที่รำเรียนจนมีความรู้แตกฉาน สามารถเป็นผู้สอนได้ ซึ่งมีความคิดเสียสละ เผยแพร่ และต้องการสอนหนังสือโดยไม่หวังค่าตอบแทน ซึ่งโต๊ะครูส่วนใหญ่แล้วเป็นศิษย์เก่าปอเนาะ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2548: 50) การจัดตั้งปอเนาะเชื่อว่าใครคิดจะตั้งก็ตั้งได้ ผู้ก่อตั้งจะต้องมีความรู้ทางศาสนาชั้นสูง มีความตั้งใจ บริสุทธิ์ใจ และตั้งมั่นในความเสียสละอย่างแรงกล้า การเติบโตของปอเนาะขึ้นอยู่กับชื่อเสียงของโต๊ะครูเป็นสำคัญ โต๊ะครูที่มีชื่อเสียงโด่งดังประชาชนจะให้การยอมรับ ซึ่งมักจะมีผู้มาสมัครเป็นลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก ปอเนาะจะมีขนาดเล็กหรือใหญ่นั้นขึ้นอยู่กับสภาพ ความรู้ความสามารถของโต๊ะครู ซึ่งแต่ละคนนั้น จะมีความรู้ ความถนัด รวมทั้งวิธีการถ่ายทอดความรู้สู่ นักเรียนที่แตกต่างกัน รูปแบบ ช่วงชั้น ช่วงเวลา หลักสูตรและการวัดผล อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของ โต๊ะครู ที่เป็นผู้สอนเองหรืออาจจะมอบหมายลูกศิษย์ที่โต๊ะครูเห็นว่า สามารถช่วยสอนแทนได้ในบางวิชาได้ โดยไม่ได้รับค่าตอบแทนใดๆ ส่วนนักเรียน สามารถเรียนได้ตลอดชีวิต หรือจนกว่าจะลาออกไปประกอบอาชีพ หรือในกรณีโต๊ะครูพิจารณาแล้วว่ามีความรู้เพียงพอแล้ว

ความสัมพันธ์ระหว่างโต๊ะครูกับนักเรียนเป็นเสมือนบิดากับบุตร โต๊ะครูเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อการเรียนการสอนในปอเนาะเป็นอย่างมาก โต๊ะครูจึงเป็นตัวจูงใจและมีอิทธิพลต่อนักเรียน ก่อให้เกิดอำนาจของความเป็นผู้นำในตัวของโต๊ะครู

จากการบอกเล่าของโต๊ะครูปอเนาะ, 2558 กล่าวว่า ปอเนาะส่วนใหญ่จะตั้งอยู่นอกเมือง หรือในเขตชนบท เนื่องจากการที่โต๊ะครูไปตั้งปอเนาะในท้องที่มีปอเนาะอยู่เดิมแล้ว ย่อมไม่เป็นการสร้างชื่อเสียงและความนิยมในหมู่ประชาชนให้แก่ตนเองอย่างรวดเร็วเท่ากับไปแสวงหาชุมชนที่ห่างไกลความเจริญรุ่งเรือง

การดำรงอยู่ของสถาบันศึกษาปอเนาะในปัจจุบัน ขึ้นอยู่กับความเลื่อมใสศรัทธาของผู้ปกครอง นักเรียน และชาวบ้านในชุมชน ฉะนั้นเมื่อโต๊ะครูถึงแก่กรรม และไม่มีทายาทสืบทอดต่อ หรือประชาชนเลื่อมความนิยม ก็จะล้มเลิกกิจการไปเอง จึงมักพบเห็นสถาบันศึกษาปอเนาะร้างมีปรากฏอยู่ทั่วไป

2.3.2.2 นักเรียนปอเนาะ เรียกว่าโต๊ะปาเก้ มาจากคำในภาษาอาหรับว่า فقير (พะกีร์) หมายถึง คนยากไร้ ผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์ ที่มีรายได้ไม่พอกับความต้องการที่จำเป็น เป็นผู้ที่มีความสมบัติที่สามารถรับบริจาคซากาตได้ แต่ความหมายที่เข้าใจกันและใช้ในปอเนาะคำว่า ปาเก้ หมายถึง ผู้ขาดแคลนความรู้ คือ ความรู้ที่เกี่ยวกับหลักการทางศาสนา ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาความรู้ที่ปอเนาะ

โต๊ะครูไม่ได้กำหนดอายุของเด็กนักเรียนที่เข้าศึกษา แต่ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่พ้นเกณฑ์บังคับตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้ว มีทั้งเพศชายและหญิง มีทั้งที่เป็นโสดและมีครอบครัวแล้ว เข้ามาสร้างที่พักในบริเวณรอบๆปอเนาะที่โต๊ะครูจัดให้เป็นการเฉพาะ ในกรณีผู้สูงอายุไม่จำเป็นต้องเรียนทุกวิชา สามารถเลือกเวลาเรียนเมื่อว่างจากภารกิจประจำวัน หรือเรียนในเวลากลางคืนก็ได้ เด็กปอเนาะมีโต๊ะครูเป็นต้นแบบการประพฤติและจะเคารพนับถือ มีความกตัญญูกับโต๊ะครูมาก เพราะถือว่าโต๊ะครูเป็นผู้มีพระคุณ สำหรับเด็กผู้หญิงมีภรรยาของโต๊ะครูเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

นักเรียนจะต้องอยู่ในกฎระเบียบ ในการดูแลของโต๊ะครู เริ่มแรกที่มาสมัคร โต๊ะครูจะทดสอบความรู้ของนักเรียนในด้านศาสนา ก่อน เนื่องจากบางคนอาจเคยเรียนศาสนา มาจากปอเนาะแห่งอื่นๆ มัสยิด ตาตีกา หรือได้รับความรู้จากผู้ปกครอง เมื่อทราบระดับความรู้ โต๊ะครูจะจัดให้นักเรียนได้ศึกษาต่อจากฐานความรู้เดิมเพื่อที่จะไม่ต้องเรียนซ้ำใหม่ และนักเรียนที่มีความรู้เป็นอย่างดี สามารถเรียนรู้เนื้อหาในหนังสือได้ด้วยตนเอง โต๊ะครูจะมอบหมายให้ช่วยสอนรุ่นน้องในสถาบัน และโต๊ะครูจะแนะนำให้ไปเรียนกับโต๊ะครูคนอื่น เพื่อเพิ่มพูนความรู้เฉพาะทางต่อไป

วินิจ สังขรัตน์ (2544: 42) กล่าวว่า นักเรียนเข้าไปศึกษาในปอเนาะ มีสมมติฐานอยู่ 3 ประการ คือ

ประการแรก เป็นไปตามประสงค์ของผู้ปกครองที่อยากให้บุตรได้เรียนรู้หลักการศาสนาและปฏิบัติศาสนกิจประจำวันได้ มีคุณธรรมจริยธรรม สถานที่เรียนศาสนาอิสลามในอดีตนั้นมีปอเนาะเท่านั้น ส่วนในโรงเรียนสามัญนั้นไม่มีการสอนศาสนาอิสลามที่ไม่เข้มพอ

ประการที่สอง หลักการอิสลามกำหนดให้มุสลิมทุกคนอยู่ในฐานะที่ต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้เพราะอิสลามไม่มีนักบวช ไม่มีพระ ดังนั้น การศึกษาวิชาการอิสลามจึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับมุสลิมทุกคน เพื่อจะได้ปฏิบัติตามบทบัญญัติศาสนาได้ถูกต้อง

ประการที่สาม ฐานะทางเศรษฐกิจของผู้ปกครองไม่สามารถที่จะส่งบุตรไปเรียนในโรงเรียนสามัญชั้นสูงๆ ต่อไปได้ ประกอบกับพื้นฐานทางการศึกษาของผู้ปกครองที่มีน้อยอยู่แล้วจึงมองเห็นความสำคัญของการศึกษาวิชาสามัญลดน้อยลง และการเรียนในปอเนาะก็สิ้นเปลืองน้อยกว่าด้วย โดยที่ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนและค่าบำรุงแต่อย่างใด

อาจจะสรุปได้ว่า การที่เยาวชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความประสงค์ที่เข้ารับการศึกษาในสถาบันปอเนาะนั้นมีแรงจูงใจจากหลายๆประการด้วยกัน

1) เพื่อมุ่งหวังที่จะเรียนรู้ทางด้านศาสนาให้มากขึ้นตามบทบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม

2) ตามความประสงค์ของบิดา มารดา

- 3) เพื่อต้องการเป็นโต๊ะครู หรือมีอาชีพเป็นครูสอนศาสนา
- 4) เพื่อที่จะได้มีโอกาสได้รับการคัดเลือกเป็นเจ้าหน้าที่ประกอบศาสนพิธี เช่น เป็นโต๊ะอิหม่าม อ่านคุตบะฮ์ หรือเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในวาระต่างๆ
- 5) เพื่อให้ได้รับการยกย่อง นับถือในสังคม สอดคล้องกับค่านิยมที่ให้การยกย่องนับถือผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญด้านศาสนาอิสลาม

2.3.2.3 มัสยิดหรือสุเหร่า หมายถึง สถานที่สำหรับปฏิบัติศาสนกิจ หรือสถานที่สำหรับทำอิบาดะฮ์ (เคารพัสการะ) พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า มัสยิด เป็นภาษาอาหรับ แปลว่า สถานที่กราบ ส่วนสุเหร่า เป็นภาษามลายู ชาวบ้านอาจรู้สึกว่าสุเหร่ากับมัสยิดต่างกัน กล่าวคือ สุเหร่าคือ มัสยิดเล็กๆ ไม่นิยมใช้ทำละหมาดวันศุกร์ นอกจากจะเป็นสถานที่ทำพิธีกรรมทางศาสนา

มัสยิดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งในชีวิตประจำวันและใช้จัดกิจกรรมของชุมชน โดยที่จะต้องรักษามารยาท เช่น การไม่ทะเลาะเคาะระหว่างชายและหญิง กระทำที่ขัดกับบทบัญญัติห้ามของอิสลาม ซึ่งมัสยิดเป็นศูนย์กลางที่แท้จริงของชุมชนมุสลิม ที่ไม่สามารถแยกออกจากชุมชนได้ นอกจากนี้มัสยิดยังมีความสัมพันธ์ในฐานะที่เป็นโครงสร้างหนึ่งของปอเนาะโดยที่โต๊ะครูใช้เป็นสถานที่จัดการเรียนการสอนที่นอกเหนือจากตัวอาคาร บาลย์ ในบางครั้งใช้ทำกิจกรรมร่วมกันกับชาวบ้าน เช่น การละหมาดญุมอะฮ์ (ละหมาดวันศุกร์) การเรียนการสอนวิชาการศาสนา มีการพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ การซักถามประเด็นต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวกับทางศาสนา กล่าวได้ว่ามัสยิด คือ สถานที่รวมพลังทางจิตวิญญาณของคนในชุมชน ทั้งยังเป็นที่ประชุมหารือในการทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เป็นต้น

2.3.2.4 บาลย์ เป็นอาคารสำคัญและเป็นศูนย์กลางของปอเนาะ ใช้ทำกิจกรรมต่างๆ เช่น ใช้ละหมาดประจำวัน แต่ไม่ใช่เป็นสถานที่ละหมาดญุมอะฮ์ ใช้เป็นสถานที่เรียนศาสนา ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และบางครั้งอาจใช้เป็นสถานที่เลี้ยงอาหารในงานบุญต่างๆ ซึ่งในอดีตบาลย์ จะมีรูปร่างคล้ายบ้านพักอาศัยของมุสลิม โครงสร้างใช้ไม้เป็นวัสดุในการก่อสร้าง เมื่อชุมชนขยายใหญ่ขึ้นจึงมีการก่อสร้างสุเหร่า เป็นอาคารที่มีรูปร่างใหญ่ขึ้นสำหรับประกอบพิธีทางศาสนา ส่วนใหญ่มีมัสยิด สุเหร่า หรือบาลย์ ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มักไม่อนุญาตให้คนต่างศาสนิกเข้าไป บางแห่งสามารถเข้าได้แต่ต้องขออนุญาตจากผู้อยู่แลสถานที่ก่อน และต้องให้เกียรติสถานที่ด้วยการแต่งกายสุภาพเรียบร้อย

2.3.2.5 การเรียนการสอนในปอเนาะ มีรูปแบบที่มีลักษณะเฉพาะดังที่บัณฑิตย สมะฮอน และคณะ (2549) ได้กล่าวว่า การเรียนการสอนในปอเนาะจะแตกต่างจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เนื่องจากปอเนาะนั้น มีโต๊ะครูปฏิบัติหน้าที่เป็นทั้งผู้บริหาร

ผู้จัดการและผู้สอน สำหรับระยะเวลาในการเรียน ส่วนใหญ่จะใช้เวลาเรียนระหว่าง 2-6 ปี แต่ก็มีผู้ศึกษาจนถึง 10-15 ปี หรือบางสถาบันจะไม่กำหนดระยะเวลาที่แน่นอน

สำหรับเวลาเรียนนั้น นักศึกษาชายและหญิงนั้นต้องแยกที่เรียน และบางปอเนาะแยกอาคารเรียนกันโดยเด็ดขาด บางปอเนาะจะใช้อาคารเรียนเดียวกันโดยที่จะแยกนักเรียนชายและหญิงคนละครึ่งชั้นเรียนโดยใช้ฉากกั้นกลาง เว้นไว้ที่ตรงกลางชั้นสำหรับโต๊ะครูไว้สอน

ในอดีตการเรียนการสอนระบบปอเนาะไม่มีสถานที่ชัดเจน อาศัยบ้านของผู้รู้หรือโต๊ะครู มัสยิด บาลัย แล้วแต่ความสะดวกของแต่ละชุมชน ลักษณะของสถานที่เรียนเป็นห้องโถงบนเรือนไม้ที่มีใต้ถุน ที่ขยายต่อเติมจากที่พักอาศัยของโต๊ะครู โดยปกติโต๊ะครูจะสร้างบาลัยติดกับบ้านของตนเองเพื่อเป็นสถานที่ละหมาด ปอเนาะบางแห่งที่มีขนาดใหญ่จะมีมัสยิดอยู่ภายในด้วย เพื่อให้ความสะดวกแก่นักเรียนและประชาชนในบริเวณรอบๆ สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างเคร่งครัดยิ่งขึ้น (รุ่ง แก้วแดง, 2511: 29)

ปอเนาะมีความยืดหยุ่นในการจัดการศึกษา ระยะเวลา การวัดและประเมินผล มุ่งเน้นการรักษาวัฒนธรรมโดยเฉพาะการสืบทอดศาสนาเป็นสำคัญ หลักสูตร และการจัดการเรียนการสอนมีลักษณะที่ไม่ชัดเจน จะใช้ตำราเรียนที่เรียกว่า “กิตาบ” ที่รวบรวมจากผลงานของบรรดาโต๊ะครูในอดีต ในการทดสอบและวัดผลเพื่อเลื่อนขั้นนั้น มักจะเน้นความรู้ของนักเรียนผ่านการทดสอบท่องจำปากเปล่า หรือ อธิบายให้โต๊ะครูฟัง วิธีการสอนส่วนใหญ่ใช้การท่องจำบทเรียนที่ผ่านมาก่อนจะเริ่มเรียนบทใหม่ หรือโต๊ะครูจะมอบหมายให้นักเรียนไปอ่านตำราแล้วมาท่องจำต่อหน้าโต๊ะครู ซึ่งลักษณะการเรียนแบบดั้งเดิมนี้นักเรียนจะนั่งบนพื้น โดยที่จะวางตำรา มีกระดานดำ เพื่อที่รับฟังคำบรรยายจากโต๊ะครู ซึ่งโต๊ะครูจะอ่านให้ฟังและจะอธิบายในจุดที่นักเรียนไม่เข้าใจ และนักเรียนจะมีการจดบันทึกไว้ที่มุมกระดาน หรือตรงมุมใดมุมหนึ่งของหนังสือ เป็นการเรียนที่ใช้ตำราเป็นเกณฑ์โดยใช้ตำราที่เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการและสังคมมุสลิมทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น อิหม่ามอัลฆอซาลี อิหม่ามอัลนาวาวี และท่านอื่นๆ เป็นต้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2548: 51) ซึ่งสอดคล้องกับ พีรยศ ราฮิมมูลา (2545: 106) ได้อธิบายเกี่ยวกับการสอนในปอเนาะว่า นักศึกษาจะนั่งบนพื้นหลังจากที่ละหมาดเสร็จ นำปากกา กระดาษสำหรับจดบันทึก และเอกสารที่จัดเป็นแฟ้มเพื่อเตรียมฟังคำบรรยายจากโต๊ะครู

การศึกษาในปอเนาะเป็นการศึกษาตามอัธยาศัย นักเรียนสามารถเลือกเรียนได้ โต๊ะครูจะสอนตามที่ตนสนใจ มีความยืดหยุ่นซึ่งนักเรียนสามารถประเมินตนเองได้ว่ามีความรู้อยู่ในระดับใดและสามารถเลือกเรียนตามความสามารถของตน ปอเนาะที่ได้ขึ้นทะเบียนตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยสถาบันศึกษาปอเนาะ พ.ศ. 2547 แม้จะได้รับการสนับสนุนจากรัฐ แต่งบประมาณบางส่วนและการสนับสนุนยังไม่เพียงพอที่จะนำมาใช้ในการดำเนินการให้ครบตามมาตรฐานที่กระทรวงกำหนดไว้ซึ่งยังคงประสบปัญหาด้านโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ อาคารเรียน

ครุภัณฑ์ที่จำเป็น ห้องสมุด ที่พัก สถานที่อาบน้ำละหมาด ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา และสิ่งแวดล้อมภายใน เป็นต้น ซึ่งทางโตะครุก็ได้เสนอให้รัฐสนับสนุนเงินอุดหนุนประจำปี เพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานดังกล่าวให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของนักเรียน รวมถึงควรร่วมกันพัฒนาปอเนาะในด้านต่างๆด้วย แม้ระบบการศึกษาได้พัฒนาไปมาก แต่ผู้ปกครองบางส่วนยังคงนิยมส่งบุตรที่จบการศึกษาภาคบังคับไปเข้าเรียนที่ปอเนาะ ศึกษาต่อทางด้านศาสนาอิสลามเพื่อหวังให้เข้าใจในหลักการศาสนาและปฏิบัติตนเป็นมุสลิมที่ดี ปัจจุบันปอเนาะเป็นแหล่งรองรับเยาวชนที่พลาดโอกาสทางการศึกษา และยังให้การอุปการะคนชราและผู้ยากไร้ ให้เข้ามาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีผู้ใช้ปอเนาะเป็นที่พึ่งจำนวนมากเกือบแสนคน จึงเป็นภาระอันหนักยิ่งที่จะต้องแบกรับไว้ เนื่องจากปอเนาะเป็นสถานบันการศึกษา ที่อบรมสั่งสอนนักเรียนครอบคลุมการศึกษาในอิสลามทุกประการ

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าโครงสร้างของสถาบันศึกษาปอเนาะประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่ง โครงสร้างพื้นฐานด้านกายภาพ อันประกอบด้วย บาลีย์ มัสยิด บ้านพักของโตะครุ ที่พักของนักเรียน และสาธารณูปโภคต่างๆ เช่น น้ำประปา ไฟฟ้าและอื่นๆ ส่วนที่สอง คือ โครงสร้างพื้นฐานด้านบุคคลากร ซึ่งประกอบด้วย โตะครุ ผู้ช่วยโตะครุ นักเรียนทั้งชายและหญิง และส่วนที่สาม คือ ระบบการเรียนการสอนซึ่งมีลักษณะเฉพาะของตน ซึ่งประกอบด้วย หลักสูตร การเรียนการสอน การประเมินผล ตลอดจนการบริหารการจัดการ การเรียนการสอนปอเนาะที่มีลักษณะเฉพาะเรียกว่า “ตะลักกี” ซึ่งได้รับการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นและยังคงรูปแบบไว้จนถึงปัจจุบัน ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาของชุมชนที่มีความสำคัญประเภทหนึ่งซึ่งคงความเป็นเอกลักษณ์ของสถาบันปอเนาะในชายแดนภาคใต้

2.4 พัฒนาการของปอเนาะและสถาบันศึกษาปอเนาะในปัจจุบัน

จากการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดปอเนาะ พบว่า สถาบันปอเนาะมีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด สามารถแบ่งลักษณะของสถาบันปอเนาะออกเป็น 2 ประเภท คือ สถาบันปอเนาะที่เปลี่ยนสภาพเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในปัจจุบัน และอีกประเภทหนึ่ง คือ สถาบันปอเนาะที่ได้รับการจดทะเบียนเป็นสถาบันศึกษาปอเนาะ ในปี พ.ศ. 2547 มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า สถาบันศึกษาปอเนาะ ที่มีลักษณะการจัดการเรียนการสอนแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ สถาบันศึกษาปอเนาะดั้งเดิม สถาบันศึกษาปอเนาะตะห์ฟิซอัลกุรอาน และ สถาบันศึกษาปอเนาะสอนอัลกุรอานระบบกิริออาตีย ซึ่งสถาบันศึกษาปอเนาะและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมักถูกเข้าใจอย่างคลาดเคลื่อนเสมอว่า จะถูกเหมารวมว่าเป็นโรงเรียนปอเนาะทั้งๆที่ในความเป็นจริงนั้น ปอเนาะเป็นต้นกำเนิดของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในปัจจุบัน แม้จะสอนศาสนาเหมือนกัน แต่มีหลักสูตรรูปแบบการสอนและการจัดการบริหารที่แตกต่างกันเป็นอย่างมาก

2.4.1 พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของปอเนาะ

การเปลี่ยนแปลงของปอเนาะเริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ. 2441 เมื่อภาครัฐได้มีนโยบายที่ต้องการให้ประชาชนชาวไทยสามารถอ่านออกเขียนได้ เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับประเทศชาติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองบายขยายการศึกษาสู่หัวเมืองต่างๆ แต่การดำเนินการจัดการศึกษาดังกล่าวไม่สามารถประสบความสำเร็จในมณฑลปัตตานี เนื่องจากปัตตานีนั้นมีประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิม ในขณะที่โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นอยู่ที่วัดทั้งสิ้น และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาก็เป็นพระสงฆ์ในพุทธศาสนา ทำให้ประชาชนรู้สึกไม่พอใจต่อการจัดการศึกษาของทางราชการ โดยสถานศึกษาของมุสลิมมี ปอเนาะ สุเหร่า ตลอดจนบ้านผู้รู้ เป็นต้น (วินิจ สังขรัตน์, 2544: 61)

ในปี พ.ศ. 2453 ภาครัฐได้เริ่มมีการสนับสนุนให้มีการสอนเป็นภาษาไทยในโรงเรียนมลายูซึ่งมีการสอนตามสุเหร่าและรวมถึงปอเนาะด้วย ซึ่งโดยปกติจะมีการเรียนการสอนใช้ภาษามลายูเท่านั้น โดยทางรัฐบาลได้จัดส่งครูไปช่วยสอนแต่ก็ประสบปัญหา เนื่องจากครูที่ไปสอนนั้นนับถือศาสนาพุทธ คนมุสลิมที่เรียนหนังสือที่สามารถเป็นครูสอนได้ในขณะนั้นยังไม่มี จึงสร้างความไม่พอใจให้กับผู้ปกครองนักเรียนเป็นอย่างมาก

ในปี พ.ศ. 2461 ได้มีการตราพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์เพื่อใช้ควบคุมดูแลโรงเรียนราษฎร์ทั่วอาณาจักร เพราะเดิมโรงเรียนบุคคลหรือโรงเรียนเขลยศักดิ์ มีการดำเนินการเรียนการสอนที่เป็นอิสระ อยู่เหนือการควบคุมของรัฐ ซึ่งอาจกระทบต่อความมั่นคงของประเทศได้ จึงมีการตราพระราชบัญญัตินี้ขึ้น แต่เมื่อพิจารณาสภาพของปอเนาะตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2461 นี้แล้ว พบว่าปอเนาะเป็นโรงเรียนที่ตั้งผิดตามพระราชบัญญัติ แต่เนื่องจากมีจำนวนมาก จึงมีการผ่อนผันการประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ ในพ.ศ. 2461 สำหรับปอเนาะ สุเหร่า หรือโรงเรียนตามบ้านต่างๆในมณฑลปัตตานี เพื่อมิให้ราษฎรเดือดร้อนและเกิดความยุ่งยากทางการปกครอง

ในปี พ.ศ. 2472 เกิดความเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนการสอนอิสลามในปัตตานี คือ เกิดการสอนอิสลามในรูปแบบของโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม แทนการเปิดปอเนาะซึ่งเป็นแนวคิดของหะยีสุหลง อับดุลกอเดร์ โดยโรงเรียนดังกล่าวจะใช้ชื่อโรงเรียนว่า “พระยาพิพิธเสนา มาตย์ เจ้าเมืองยะหริ่งปัตตานี อิจญ์เราะหุศกราช 1350” แต่เนื่องจากมีปัญหาบางประการจึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น “มัตราเซาะห์ อัลมูอาริฟ อัลฟาฎอนียะฮ์ปัตตานี” ซึ่งก่อสร้างเสร็จสิ้นและเริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2476 (วินิจ สังขรัตน์, 2544: 100-102)

ความเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงโดยตรงนั้นเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2485 ในยุคการปกครองของจอมพล ป.พิบูลสงคราม จากนโยบายรัฐนิยมที่ได้ประกาศให้ไม่ว่า

การแต่งกาย ภาษาพูด การใช้ชีวิต การศึกษาหรือแม้แต่ข้อกำหนดทางศาสนาก็ถูกสั่งห้าม สิ่งเหล่านี้มีผลต่อผลกระทบทั้งโดยตรงและโดยอ้อมต่อสถาบันปอเนาะและสังคมมุสลิม

ในปี พ.ศ. 2497 มีการตราพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ขึ้น พบว่าปอเนาะเข้าข่ายตามมาตรา 20 (3) แต่ในพหุัตินัยแล้วยังไม่ถูกควบคุมโดยพระราชบัญญัติฉบับนี้ เพราะมีทางออกให้ว่าโรงเรียนการศึกษาพิเศษนี้ รัฐมนตรีเห็นสมควรจะผ่อนผันไม่ต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้เป็นอย่างหนึ่งอย่างใดก็ได้¹ (วินิจ สังขรัตน์, 2544: 419)

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของปอเนาะที่นำไปสู่การเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในปัจจุบัน เริ่มขึ้นในสมัยรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปี พ.ศ. 2501 ที่ได้กำหนดโครงการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค กระทรวงศึกษาธิการได้รวมจังหวัดที่มีลักษณะความเป็นอยู่ของประชาชน และปัญหาการศึกษาคล้ายคลึงเข้าด้วยกัน โดยแบ่งภาคการศึกษาออกเป็น 12 ภาค และจากการแบ่งภาคการศึกษานี้ ส่งผลให้จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์ใกล้เคียงกัน มีภาษาวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีเดียวกันและประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามเหมือนกัน ได้จัดให้เป็นภาคการศึกษาเดียวกัน คือ ภาคการศึกษา 2 และมีการจัดตั้งคุรุสภามาตรการภาคการศึกษา 2 ขึ้นที่จังหวัดยะลา และกระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบกระทรวงว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะ สำหรับช่วงการเปลี่ยนแปลงแบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ

พ.ศ. 2504-2507 ให้ปอเนาะจดทะเบียน

พ.ศ. 2508-2514 ให้ปอเนาะแปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนา

ในปี พ.ศ. 2504 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้ระเบียบกระทรวงว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะ บังคับให้ผู้ดำเนินกิจการปอเนาะมาจดทะเบียน ระเบียบนี้มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ เพื่อต้องการให้ปอเนาะในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ (จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส และจังหวัดสตูล) มาจดทะเบียนกับทางราชการและจัดการเรียนการสอนในวิชาศาสนา ภาษาไทยและวิชาชีพ เหตุผลที่มาของระเบียบดังกล่าว คือ ทางราชการพิจารณาเห็นว่าการศึกษาในรูปของปอเนาะเป็นการจัดการศึกษาที่ล้าหลังและเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของชาติ จึงควรให้ปอเนาะดำเนินการในรูปแบบของโรงเรียน ระเบียบดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสำคัญต่อปอเนาะ 2 ประการด้วยกัน คือ

โรงเรียนราษฎร์ตามมาตรา 20(3) แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2497 มีอยู่ 3 ลักษณะ คือ

- 1) เป็นโรงเรียนที่สอนเฉพาะวิชาศาสนาอย่างเดียว
- 2) เป็นโรงเรียนที่สอนวิชาศาสนาและวิชาสามัญหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ระดับ 3
- 3) เป็นโรงเรียนที่สอนวิชาศาสนาและสอนวิชาสามัญหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ ระดับประถมปลาย (ป.5-7) และระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

1) การจัดการเรียนการสอนในรูปแบบของโรงเรียน

2) การเพิ่มวิชาภาษาไทยเข้ามาในการเรียนการสอน

หลังจากปี พ.ศ. 2504 รัฐได้มีการจัดระเบียบปอเนาะ ปรากฏว่ามีปอเนาะที่ไม่ยอมแปรสภาพเป็นโรงเรียนสามัญที่มีการเรียนการสอนศาสนาอิสลามได้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น จึงทำให้รัฐเกิดความหวาดระแวงในด้านความมั่นคงต่อชาติบ้านเมือง (วินิจ สังขรัตน์, 2544: 168-169) ปอเนาะได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นไม่เฉพาะในภาคการศึกษา 2 (จังหวัด ปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส) เท่านั้น แต่ยังขยายไปถึงภาคการศึกษา 3 และ ภาคการศึกษา 4 ด้วย (จังหวัดสงขลา จังหวัดพัทลุง จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดตรัง จังหวัดกระบี่ จังหวัดพังงาและจังหวัดระนอง) การเพิ่มจำนวนดังกล่าวทำให้รัฐไม่สามารถควบคุม ดูแลมาตรฐานของปอเนาะให้เป็นแนวทางเดียวกันได้

ในปี พ.ศ. 2509 มีมติคณะรัฐมนตรีกำหนดนโยบายให้แปรสภาพปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม (ประกิจ ประจันปัจจนึก, 2516: 116) หลังจากที่รัฐบาลได้เข้ามาจัดระบบการศึกษาใหม่ด้วยการเพิ่มวิชาสามัญเข้าไปในหลักสูตรอิสลาม จากการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่นี้ทำให้ปอเนาะบางแห่งมีการปรับตัวกันขนานใหญ่ สถานที่ในการเรียนการสอนตอนแรกใช้บ้านพักบ้านโตะครุ ได้เปลี่ยนมาเป็นห้องเรียนสี่เหลี่ยม มีหลักสูตรการสอน มีชั้นเรียน มีโต๊ะ เก้าอี้ กระดานดำ มีระยะจบที่แน่นอน ซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยรัฐบาลได้ให้เงินอุดหนุนเป็นแรงจูงใจให้บรรดาโตะครุมาจดทะเบียนปอเนาะ และแปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม การอุดหนุนของรัฐบาลที่ให้แก่ปอเนาะที่แปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2509-2511

รายงานกระทรวงศึกษาธิการ เกี่ยวกับผลการดำเนินการให้ปอเนาะแปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ปรากฏว่าเมื่อถึงระยะเวลาที่กำหนดวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2514 จำนวนปอเนาะในตอนนั้นมีทั้งหมด 535 แห่ง ได้มาขอจัดตั้งเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามจำนวน 426 แห่ง ส่วนที่ไม่ได้จัดตั้งเป็นราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ก็ได้ทำคำรับรองไว้กับกระทรวงว่าจะล้มเลิกกิจการไป โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม มีจำนวน 426 แห่งซึ่งอยู่ในภาคการศึกษา 2 จำนวน 335 โรงเรียน ภาคการศึกษา 3 จำนวน 78 โรงเรียน และภาคการศึกษา 4 จำนวน 13 โรงเรียน (อิบรฮีม อาลอุเซน, 2552: 134) หากโตะครุคนใดมีความต้องการที่จะเปิดสถาบันการศึกษาขึ้นใหม่ก็มีสิทธิที่ยื่นเรื่องขอจัดตั้ง ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2497 โดยให้จัดการเรียนการสอนในรูปแบบโรงเรียน

ในปี พ.ศ. 2515 ได้มีประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 216 ให้มีการจัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนขึ้น ในกระทรวงศึกษาธิการและโอนงานของกองโรงเรียนราษฎร์ไปเป็นของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน และในปี พ.ศ. 2518 ได้มีการปรับปรุง

พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2497 อีกครั้งหนึ่ง เรียกว่า พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2518

ในปี พ.ศ. 2525 ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พุทธศักราช 2525 กำหนดให้โรงเรียนแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ โรงเรียนตามมาตรฐาน(1) และ(2) คือ ประกาศนียบัตรการศึกษาขั้นพื้นฐานและประกาศนียบัตรอิสลามศึกษาระดับระดับชานาวิยะห์ และต่อมาในปี พ.ศ. 2526 รัฐบาลได้มีนโยบายให้เปลี่ยนชื่อจากโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติของโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 และออกระเบียบการให้เงินอุดหนุนแก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ที่สอนวิชาสามัญควบคู่วิชาศาสนาอิสลาม

ในช่วงตั้งแต่ ปี พ.ศ.2516 จนถึง ปี พ.ศ.2530 การปกครองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารประเทศและคณะรัฐบาลโดยตลอด การบริหารประเทศไม่มีความต่อเนื่อง การจัดระบบปอเนาะจึงไม่มีความชัดเจน การศึกษาในปอเนาะจึงเป็นที่นิยมของมุสลิมทั่วประเทศ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2548: 61) กระทั่งปี พ.ศ. 2533 ได้มีการประชุมหารือร่วมกันระหว่างผู้แทนจากกระทรวงศึกษาธิการ สำนักจุฬาราชมนตรี ดะโต๊ะเยอธรรม และผู้ว่าราชการจังหวัด เพื่อหาแนวทางปรับปรุงการศึกษาในปอเนาะ โดยที่ดำเนินการจดทะเบียนแปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม และเปลี่ยนแปลงเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ตามมาตรา15 (2)¹ แห่งพระราชบัญญัติเอกชน พ.ศ. 2525 ตามลำดับทั้งยังให้การอุดหนุนช่วยเหลือด้านงบประมาณ บุคลากร และวัสดุอุปกรณ์มาโดยตลอด

ในปี พ.ศ. 2535 ทางกระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบ เรียกว่า ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการอุดหนุน และการส่งเสริมโรงเรียนเอกชนที่จัดการศึกษาตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเปิดสอนวิชาศาสนาควบคู่กับวิชาสามัญ พ.ศ. 2535 เพื่อช่วยเหลือและส่งเสริมพัฒนาการศึกษาให้ทันสมัยและสอดคล้องกับความต้องการของประเทศโดยที่ได้กำหนดคุณสมบัติของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา15(2) ที่มีความประสงค์ที่จะปรับปรุงโรงเรียนเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา15(1) แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 (นิเลาะ แวอูเซ็งและคณะ, 2551: 12)

¹ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามแบ่งออกเป็น 3 ประเภท 1. โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่สอนวิชาศาสนาอย่างเดียว 2. โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา 15(1) เป็นโรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ หรือ หลักสูตรที่ได้รับอนุมัติจากกระทรวงศึกษาธิการซึ่งเปิดสอนวิชาศาสนาควบคู่กับวิชาสามัญหรือวิชาชีพ ในระบบโรงเรียน และ ได้รับอนุญาตให้เปลี่ยนเป็นโรงเรียนตามมาตรา 15(1) 3. โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา 15(2) เป็นโรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษา หรือหลักสูตรที่ได้รับ อนุมัติจากกระทรวงศึกษาธิการซึ่งเปิดสอนวิชาศาสนาควบคู่กับวิชาสามัญหรือวิชาชีพ (สืบค้นจาก www.Islamic-school-admin.blogspot.com ,2556)

วันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2547 กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบว่าด้วยสถาบันศึกษาปอเนาะ พ.ศ. 2547 เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ สำหรับการจดทะเบียนปอเนาะในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส มีปอเนาะสนใจได้ไปยื่นเรื่องจดทะเบียน ณ สำนักผู้ตรวจราชการประจำเขตตรวจราชการที่ 12 จังหวัดยะลา ในครั้งแรกนี้มีปอเนาะมาจดทะเบียนทั้งสิ้น 214 แห่ง และหลังจากนั้นก็มาจดทะเบียนเพิ่มอีก จำนวน 309 แห่ง ในการจดทะเบียนปอเนาะครั้งนี้ได้รับความร่วมมืออย่างดีจากโต๊ะครูและชาวบ้าน โดยเจ้าหน้าที่จากกระทรวงศึกษาธิการได้ลงพื้นที่เพื่ออำนวยความสะดวกในการจดทะเบียน เป็นสถาบันการศึกษาปอเนาะที่ถูกต้องตามกฎหมาย โต๊ะครูมาจดทะเบียนด้วยความสมัครใจและมีได้ถูกบังคับเหมือนในอดีตที่ผ่านมา

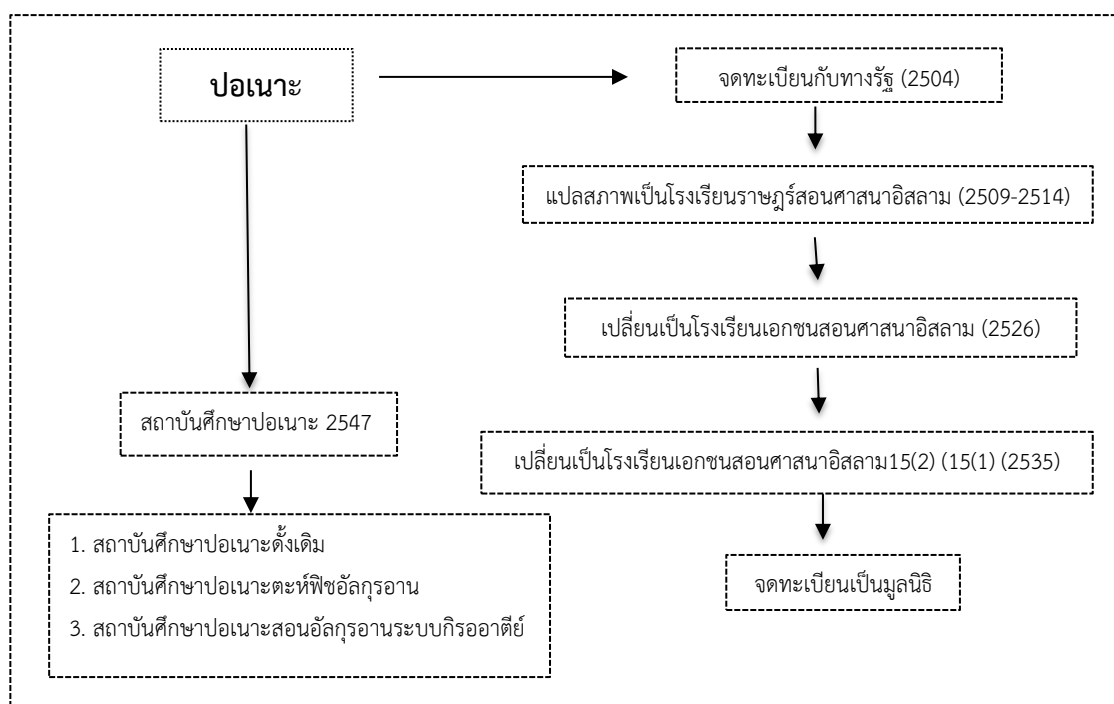
ความช่วยเหลือที่ทางกระทรวงศึกษาธิการได้ใช้เป็นแรงจูงใจในการให้โต๊ะครูปอเนาะมาจดทะเบียน คือ

1. การอุดหนุนด้านกายภาพ ในวงเงินประมาณ 200,000-450,000 บาท ต่อแห่ง เพื่อให้ปอเนาะนำไปปรับปรุงโครงสร้างปอเนาะ
2. การอุดหนุนด้านวิชาการ ได้ดำเนินการรวบรวมหลักสูตร วิชาศาสนาในปอเนาะดั้งเดิม ซึ่งมีจำนวน 16 รายวิชา และพยายามให้ผู้จบการศึกษาจากปอเนาะสามารถเทียบโอนวุฒิการศึกษากับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาได้
3. การอุดหนุนด้านการพัฒนาบุคลากร ได้สนับสนุนให้ผู้บริหาร โต๊ะครู ผู้ช่วยโต๊ะครู โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาและ ตาดีกาที่สนใจศึกษาต่อในระดับสูงสามารถศึกษาได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใดทั้งสิ้น ในระดับประกาศนียบัตรบัณฑิตสาขาบริหารการศึกษา และระดับปริญญาตรีต่อเนื่องสาขาวิชาภาษาไทยและสังคมศึกษา (รายงานของคณะอนุกรรมการศึกษาวิถีทางการพัฒนาเพื่อความมั่นคงของมนุษย์, 2549: 62)

จะเห็นได้ว่า โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมีการเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาในขณะที่เดียวกันปอเนาะก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกันแต่น้อยมากซึ่งก็พยายามรักษาเอกลักษณ์ความเป็นสถาบันศาสนาไว้ จินตมองว่าปอเนาะดั้งเดิมนั้นเกิดการหยุดนิ่ง ไม่พัฒนา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องหลักสูตร การสอน การวัดผล และอุปกรณ์อำนวยความสะดวก เป็นต้น ซึ่งบางช่วงโต๊ะครูอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดของเนื้อหาหลักสูตรและวิธีการไปบ้าง แต่ไม่ได้แตกต่างไปจากเดิมมากนัก กล่าวคือ ยังคงรักษาระบบการศึกษาไว้เช่นเดิมเพียงแต่เน้นหนักในเนื้อหาวิชาตามความถนัดของโต๊ะครู

แผนภาพที่ 2 แสดงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของปอเนาะ

การเปลี่ยนแปลงของปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีสาเหตุจากหลายประการ เช่น ปัญหาความไม่สงบที่เกิดขึ้น ความต้องการของโต๊ะครูปอเนาะ การให้ความช่วยเหลือและการอุดหนุนทางภาครัฐ ปัญหาการศึกษาของปอเนาะเองที่สังคมภายนอกมองว่าเป็นการจัดการศึกษาที่ล่าช้า และเป็นการจัดการเรียนรู้ไม่ทันยุคสมัย เป็นต้น การเข้าไปจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาระบบการศึกษาให้มีประสิทธิภาพจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ปัจจัยที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของปอเนาะ สามารถสรุปได้ดังนี้

2.4.1.1 เพื่อแก้ปัญหาทางการศึกษา

ปัญหาทางการศึกษาเป็นสาเหตุหนึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

1) ปัญหาการศึกษาของมุสลิมในชายแดนภาคใต้

ในช่วงปี พ.ศ. 2501 ประเทศไทยมีปัญหาเรื่องการศึกษา กล่าวคือ สถานศึกษามีอยู่ไม่เพียงพอต่อความต้องการของประชาชนในส่วนภูมิภาค มีจำนวนของครูไม่เพียงพอ จนเกิดการขาดแคลน เป็นเหตุให้ผู้ที่จบการศึกษาในส่วนภูมิภาคหลังไหลเข้ามาศึกษาต่อในจังหวัดพระนครเป็นจำนวนมาก (วิจิตร สังขรัตน์, 2544: 149) มีผลทำให้มีการแบ่งเขตการศึกษาในประเทศออกเป็น 12 เขต เขตการศึกษาเหล่านี้มีหน้าที่เพื่อพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาคให้ทัดเทียมกับ

จังหวัดพระนครและแก้ปัญหาการศึกษาที่เกิดขึ้นในประเทศไทยในขณะนั้น โดยเฉพาะพื้นที่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ประสบปัญหาการเรียนรู้และใช้ภาษาไทย ด้วยกับสภาพทางสังคมของชาวไทยมุสลิม มีลักษณะของชุมชนอยู่รวมกันอย่างแน่นแฟ้น มีความผูกพันทางความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรม การติดต่อสัมพันธ์อยู่ในขอบเขตจำกัดเฉพาะมุสลิมด้วยกัน จึงมีลักษณะของสังคมปิด ภาษาที่ใช้ในการสื่อสารประจำวันมีภาษามลายูท้องถิ่นและไม่ได้ใช้ภาษาไทยเหมือนอย่างกับประชาชนในภูมิภาคอื่นๆ ซึ่งเด็กๆอาจจะพูดได้ด้วยการเรียนรู้ในภาคบังคับแต่เมื่อกลับไปอยู่บ้านก็จะลืมเนื่องจากไม่ได้ใช้ภาษาไทยพูดกัน ยกเว้นในจังหวัดสตูลที่มุสลิมสามารถพูดภาษาไทยได้ (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516: 85) กล่าวว่าการที่ชาวไทยมุสลิมไม่สามารถพูดและใช้ภาษาไทยได้ทำให้เกิดปัญหาและมีอุปสรรค เช่น การติดต่อสื่อสารกับหน่วยงานราชการ เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ปฏิบัติงานอยู่หรือระหว่างบุคคลภายนอก เยาวชนมุสลิมรุ่นใหม่ที่ขาดความรู้ในวิชาสามัญ มีโอกาสน้อยที่จะเรียนต่อในระดับสูง ทั้งยังเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของมุสลิมในพื้นที่อีกด้วย

ประกิจ ประจนปัจจนึก (2516: 2) มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีภาษาพูดที่ต่างไปจากประชาชนส่วนใหญ่จึงสำคัญผิดไปว่าตนไม่ใช้คนไทย พยายามคิดแยกตัวออกจากประเทศไทย ซึ่งการที่มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ขาดความรู้สึกเป็นคนไทย ทั้งๆที่เกิดในประเทศไทย มีสาเหตุที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การที่มุสลิมยึดมั่นต่อหลักการอิสลามมากจนเกินไป และมุสลิมส่วนใหญ่จะส่งบุตรเข้าเรียนภาษาอาหรับและภาษามลายู ด้วยเหตุนี้ทำให้ผู้นำศาสนาบางคนได้ฉวยโอกาสในเรื่องภาษา พยายามหาผลประโยชน์เข้าตน ทำการสอนให้เกลียดชังการเรียนภาษาไทย อ้างว่าเป็นภาษาของพุทธศาสนาทำให้การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยพุทธกับไทยมุสลิมขาดการผสมผสานทางวัฒนธรรมต่อกัน (ดลมนรรัตน์ บากาและคณะ, 2549: 37) รัฐบาลได้กำหนดนโยบายและดำเนินการส่งเสริมให้ชาวไทยมุสลิมและใช้ภาษาไทยมากขึ้นมาโดยตลอด โดยดำเนินการทั้งโรงเรียนในระบบและนอกระบบ และได้กำหนดแผนโครงการของส่วนราชการต่างๆเป็นจำนวนมาก ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องได้ประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่งในการยกระดับการศึกษาภาษาไทยและวิชาสามัญแก่มุสลิมรุ่นใหม่ ทำให้มีจำนวนผู้รู้ภาษาไทยมากขึ้นกว่าเดิม อย่างไรก็ตามปัญหาและอุปสรรคในการส่งเสริมการเรียนรู้ของชาวไทยมุสลิม คือ ชาวไทยมุสลิมจำนวนมากยังไม่เห็นความสำคัญการเรียนรู้ภาษาไทยเท่าที่ควร เป็นเหตุผลที่ทำให้มีระบบการศึกษาในรูปแบบปอเนาะมีผลทำให้ทางรัฐบาลต้องเข้าไปจัดการ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งจากนโยบายของรัฐบาลในการแก้ปัญหาการศึกษาของชาติ

2) ปัญหาการศึกษาภายในปอเนาะ

การจัดการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีลักษณะสังคมที่แตกต่างจากภูมิภาคอื่นของประเทศ สามารถสรุปได้ ดังนี้

ก. การจัดตั้งโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามขึ้นในแต่ละหมู่บ้าน ตาม มัสยิดหรือตั้งเป็นปอเนาะโดยไม่ได้ขออนุญาตในการจัดตั้งให้ถูกต้องตามพระราชบัญญัติโรงเรียน เอกชน ทำให้โรงเรียนเหล่านั้น ดำเนินการจัดการศึกษาแก่เยาวชนของชาติอย่างอิสระไม่ได้ จะต้องอยู่ ภายใต้การควบคุม ดูแลอย่างใกล้ชิดของเจ้าหน้าที่รัฐ ที่ให้บริหารการศึกษาสอดคล้องกับนโยบายของ รัฐ และทางฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐ ก็ไม่ยากที่จะดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นการกระทบ กระเทือนต่อ ความรู้สึกรักของประชาชนเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนเช่นกัน

ข. ครูผู้สอนนั้นส่วนใหญ่มีความรู้ทางศาสนาอิสลามด้านเดียว ไม่มี วุฒิทางการศึกษา ไม่เคยผ่านการฝึกอบรมการจัดการเรียนรู้ จึงไม่เข้าใจกระบวนการจัดการศึกษา จิตวิทยาและพัฒนาการของนักเรียน ตลอดจนนโยบายการจัดการศึกษาเพื่อความมั่นคงของชาติ

ค. หลักสูตรและหนังสือเรียนต่างๆ ที่นิยมใช้สอนกันเป็นภาษา มลายู และภาษาอาหรับที่จัดพิมพ์มาจากต่างประเทศ จึงมีเนื้อหาและสาระบางอย่าง อาจจะไม่ เหมาะสมกับสภาพทางสังคมและความเป็นอยู่ของประชาชนมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ง. นักเรียนต้องเรียนหนัก ทั้งภาษามลายู ภาษาอาหรับ และ อาจจะมีการเรียนสามัญด้วย หรือการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ประกอบกับการ จัดการเรียนการสอนก็ไม่เป็นไปตามระบบและแบบแผนที่เหมาะสม

เมื่อพิจารณาถึงการศึกษาในรูปแบบปอเนาะ พบว่า ปอเนาะถูก มองจากหน่วยงานภายนอกว่าเป็นการจัดการศึกษาที่ล้าหลังและการเรียนรู้ไม่ทันสมัยกับยุคสมัย ผู้เรียนในปอเนาะจะเรียนรู้วิชาศาสนามากกว่าวิชาอื่น ซึ่งสิ่งนี้ถูกมองว่าขาดความสมดุล ด้วยเหตุนี้ การเข้าไปเปลี่ยนระบบการศึกษาปอเนาะมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาการศึกษาในปอเนาะให้มี ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น จึงมีความจำเป็น ซึ่งในอดีตปอเนาะได้รับความนิยมเป็นอันดับต้น แม้ใน ปัจจุบันโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางแต่ปอเนาะก็ยังได้รับความนิยม จากประชาชนอยู่เช่นกัน

การศึกษาในปอเนาะนั้นส่วนใหญ่จะศึกษาวิชาการด้านศาสนา เพียงอย่างเดียว ซึ่งเมื่อสำเร็จการศึกษาไปแล้วไม่สามารถที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพ ได้มากนัก จึงทำให้มีความรู้อยู่ในวงจำกัด ซึ่งปัจจุบันมุสลิมในชายแดนภาคใต้ปัจจุบันส่วนใหญ่เกิด การเปลี่ยนแปลงค่านิยมทางการศึกษาไปจากอดีต แม้ว่าจะยึดมั่นในการศึกษาหลักธรรมศาสนาเป็น สิ่งสำคัญในลำดับแรก แต่ก็ตระหนักดีว่าการแสวงหาความรู้ทางด้านสามัญและอาชีพก็มีความสำคัญ เพราะเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และด้านอื่นๆ ที่ช่วยส่งเสริมให้ระบบ การดำเนินชีวิตตามแนวทางศาสนาอิสลามสมบูรณ์ยิ่งขึ้น (อิบรอเฮ็ม ณรงค์รักษาเขต, 2545: 31) กล่าวไว้ว่า เมื่อระบบการศึกษาแบบโรงเรียนได้กำเนิดเกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ่อแม่ส่วนใหญ่ เลือกว่าจะส่งบุตรของตนเข้ารับการศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม แต่ก็ยังมีพ่อแม่

บางส่วนก็ยังเลือกที่จะส่งบุตรเข้ารับการศึกษาศึกษาในสถานศึกษาปอเนาะที่ยังคงสภาพระบดั่งเดิมอยู่เช่นกัน

2.4.1.2 ปัญหาความมั่งคั่ง

รัฐบาลไทยได้แสดงออกอย่างชัดเจนตั้งแต่อดีตว่า ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่ใช่คนไทย รัฐบาลไทยเริ่มเรียกว่าเป็นคนไทยเมื่อสมัยจอมพล ป.พิบูลย์สงคราม ทันทิที่เรียกว่า เป็นคนไทยก็เริ่มใช้นโยบาย กลมกลืนทางวัฒนธรรม¹ เช่น การอพยพคนไทยจากภูมิภาคอื่นไปตั้งถิ่นฐานในจังหวัดชายแดนภาคใต้และพยายามอบรมเยาวชนในโรงเรียนให้เข้าใจว่าเป็นคนไทยแต่นับถือศาสนาอิสลาม นอกจากนี้รัฐบาลยังส่งเสริมให้ปอเนาะแปรสภาพเป็นโรงเรียนราชภัฏสอนศาสนาอิสลามโดยการบรรจุหลักสูตรภาษาไทย แต่เอกลักษณ์ของมุสลิมชายแดนภาคใต้ไม่ใช่ว่าจะเปลี่ยนแปลงได้ง่าย เมื่อรัฐบาลยกเลิกภาษามลายูในโรงเรียนรัฐบาล ประชาชนก็สอนให้บุตรตามบ้าน และปอเนาะ ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่มีความต้องการให้คงสภาพดั้งเดิมไว้ ปอเนาะที่แปรสภาพมาเป็นโรงเรียนราชภัฏมีไม่มากนัก การที่ชาวไทยมุสลิมยังคงรักษาเอกลักษณ์ของตนไว้ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐรู้สึกว่าเป็นคนละฝ่าย ข้าราชการที่ปฏิบัติงานในจังหวัดชายแดนภาคใต้รู้สึกว่าตนเองกำลังปกครองประชาชนที่ไม่ใช่คนไทย ทำให้อดที่จะวาดระแวงสงสัย ว่าประชาชนจะไม่จงรักภักดีต่อราชอาณาจักรไทย และจะเรียกร้องอิสรภาพจากการปกครองของไทย เพราะฉะนั้นคำว่า แบ่งแยกดินแดน จึงเป็นคำที่อยู่เคียงกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ตลอดมา (ดลมนรรัตน์ บากาและคณะ, 2549: 43) ความสงสัยในเรื่องการแบ่งแยกดินแดนนี้ถูกใช้โดยเจ้าหน้าที่รัฐกันอย่างกว้างขวาง และความวาดระแวงสงสัยนี้ มีแหล่งที่มาจากหลายแห่งซึ่งบางครั้งก็มีมูลความจริง บางครั้งก็ไม่มีมูล หรือเกิดจากความเข้าใจผิด ขาวลือ เป็นต้น

ความรู้สึกว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมของประชาชนในพื้นที่ นั้นเกิดจากการกระทำและทัศนคติของเจ้าหน้าที่ที่รัฐบาลบางส่วนที่เลือกปฏิบัติและไม่ยอมรับตัวตนของคนในท้องถิ่นอย่างสนิทใจ อันเนื่องมาจากความไม่เข้าใจกันอย่างแท้จริงและความวาดระแวงว่าความแตกต่างในอัตลักษณ์จะเป็นภัยต่อความสงบและความสันติสุขของสังคมไทย ซึ่งความไม่เข้าใจและความหวาดระแวงนี้มีมากจนไปกดทับอัตลักษณ์มลายู ส่งผลให้คนมลายูเกิดความรู้สึกว่าไม่สามารถดำรงอยู่อย่างมีเกียรติและมีคุณค่าได้ รู้สึกว่าเป็นพลเมืองชั้นสองของสังคมไทย การกดทับและความไม่เข้าใจทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนาจากคนในสังคมใหญ่ทำให้ชาวมลายูไม่รู้สิทธิภูมิใจที่เกิดมาบนแผ่นดินไทย ไม่รู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยเนื่องจากว่ารัฐและสังคมส่วนใหญ่เองก็ไม่ได้ให้เกียรติเขา

¹George M. Foster (อ้างถึงใน นียพรธณ วรรณศิริ, 2540: 68) การกลืนกลายทางวัฒนธรรม คือ ปรากฏการณ์ที่วัฒนธรรมที่แตกต่างกันสองวัฒนธรรมมาพบและสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอในระยะเวลาอันยาวนานและต่อเนื่อง และได้มีการหยิบยืมแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันใช้ ในที่สุดต่างฝ่ายต่างรับเอาวัฒนธรรมของอีกฝ่ายหนึ่งมาเป็นของตนอย่างแยกไม่ออก จนเกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ขึ้นมาซึ่งไม่มีร่องรอยของวัฒนธรรมเดิมหลงเหลืออยู่เลย

เพื่ออยู่ในสังคมไทยอย่างมีคุณค่าและศักดิ์ศรี (รายงานปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้, 2552 :14)

ปัญหาด้านการเมืองของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นผลมาจากพื้นที่ที่มีประชาชนมุสลิมส่วนใหญ่ ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง การยกเลิกระบบเจ้าเมืองที่มีอำนาจการปกครองอย่างเด็ดขาด เป็นเหตุให้ผู้สูญเสียอำนาจและผลประโยชน์บางกลุ่มได้ชักจูงประชาชนให้กระด้างกระเดื่องต่อระบบการปกครอง ด้วยการหยิบยกข้อแตกต่างในเรื่องศาสนา ภาษาและวัฒนธรรมจนสามารถตั้งเป็นกลุ่มหรือกระบวนกรขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะแบ่งแยกดินแดนภาคใต้ออกเป็นรัฐอิสระ (ประสิทธิ์ เวชสวรรค์ อ้างถึงใน อิบบรอเฮ็ม อาลฮูเซ็น, 2545: 140) กล่าวว่า นักการเมืองบางคนใช้ปอเนาะเป็นแหล่งมั่วสุมทางการเมือง บางแห่งถึงขั้นฝึกอาวุธให้กับนักเรียน เพราะนักเรียนนั้นส่วนใหญ่เป็นเด็กหนุ่ม ซึ่งมีความคิดที่รุนแรง และขาดความยับยั้ง จึงไปมีส่วนในการก่อความวุ่นวายทางการเมือง (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516: 91) กล่าวว่า บรรดานักการเมืองได้เล็งเห็นถึงคุณสมบัติของปอเนาะในการเป็นสถานที่รวบรวมบรรดานักเรียน ทั้งชายและหญิง เป็นสถานที่ประกอบศาสนากิจ และโต๊ะครูปอเนาะเป็นบุคคลที่ชาวบ้านในท้องถิ่นให้การเคารพ นับถือซึ่งได้มีการพยายามที่จะใช้ปอเนาะเป็นเครื่องมือในการหาเสียงเลือกตั้ง เป็นแหล่งดำเนินการของขบวนการแบ่งแยกดินแดน มีการดำเนินการโดยการยุยงและบ่อนทำลายโดยการสอดแทรกความคิดเห็นไปในคำสอนของศาสนาที่ได้มีการโฆษณาชวนเชื่อ เพื่อโน้มน้าวจิตใจของนักเรียนปอเนาะให้เห็นคล้อยตามความคิดเห็นของตน ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำได้ไม่ยากมากนัก เพราะภาษา ศาสนา วัฒนธรรมประเพณีและเชื้อชาติ ต่างช่วยเกื้อกูลด้วย

2.4.1.3 ปัญหาทางด้านความรู้สึกสำนึกทางด้านเชื้อชาติ

ปัญหาทางด้านความรู้สึกทางด้านเชื้อชาติ เป็นประเด็นหนึ่งที่ทางรัฐมองว่า การศึกษาในสถาบันปอเนาะ ที่ถือเป็นแหล่งที่คอยปลูกฝังความรู้สึกในเชื้อชาติมลายู เป็นอุปสรรคในการสร้างชาติ (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516: 92) สื่อการเรียนที่ใช้เรียนในปอเนาะ ส่วนใหญ่เป็นหนังสือที่พิมพ์เป็นภาษามลายู ซึ่งพิมพ์ในประเทศมาเลเซียและอินโดนีเซีย เด็กที่ใช้หนังสือประเภทนี้ในการศึกษามีความรู้สึกฝังอยู่ในจิตใจตลอดว่า ตนเป็นคนมลายูมากกว่าเป็นคนไทย สอดคล้องกับอิบบรอเฮง อาลฮูเสน (2545: 141) กล่าวว่า เด็กนักเรียนได้นั่งอ่านมาตั้งแต่เล็กๆ ว่าฉันเป็นมลายู จนฝังใจอยู่ตลอดเวลา ยิ่งศึกษาในปอเนาะที่สูงขึ้นก็เรียนรู้เนื้อหาเกี่ยวกับเชื้อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์อย่างละเอียดยิ่งขึ้น ทำให้นักเรียนมีความรู้สึกโน้มเอียงที่จะเป็นคนมลายูมากกว่าคนไทย

เด็กมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความถนัดทางการใช้ภาษามลายูในการสื่อสารมากกว่าภาษาไทยที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ทำให้สามารถไปศึกษาต่อในประเทศ

มาเลเซียได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ผู้ปกครองมีความเชื่อว่าถ้าหากมีทักษะ ความรู้ทางภาษาอังกฤษ ดีกว่าเรียนภาษาไทย ซึ่งค่านิยมของผู้ปกครอง เชื่อว่าการส่งบุตรไปเรียนในต่างประเทศย่อมดีกว่าในประเทศ (ดลมนรรัตน์ บากา และคณะ, 2549: 43) กล่าวว่า จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีลักษณะทางสังคมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ มีประวัติศาสตร์ความเป็นรัฐ ที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน คือ เชื้อสายมลายู จึงมีความรู้สึกที่ว่าตัวเองแปลกแยก (Alienate) ตลอดจนมีความสำนึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของตนเองค่อนข้างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับอารยธรรมปัตตานี เมื่อดินแดนที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานนี้ ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรไทยอย่างสิ้นเชิงจึงทำให้เกิดกระแสต่อต้านรัฐในรูปแบบต่างๆ โดยมีปรัชญาอุดมคติของลักษณะที่จะปลดปล่อยชาวไทยมุสลิมให้หลุดพ้นจากการปกครองของไทย ซึ่งเป็นที่มาของอุดมการณ์ที่ใช้กล่าวอ้างในการก่อความไม่สงบแต่ละครั้ง ซึ่งมักจะเรียกว่า อุดมการณ์แบ่งแยกดินแดน

2.4.1.4 ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ

โดยภาพรวมของประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มีฐานะยากจน ขาดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกี่ยวข้องกับการเกษตรเป็นหลัก คือ การทำสวนยางพารา การทำนา การทำสวนผลไม้ การประมง และการเลี้ยงสัตว์และอื่นๆ ซึ่งยังใช้วิธีการแบบดั้งเดิม ทำให้ผลผลิตต่ำ คุณภาพไม่ดีพอและไม่เป็นที่ต้องการของตลาด ประชาชนจึงมีฐานะยากจนมีรายได้ต่ำ จึงไม่มีเงินส่งบุตรไปเรียนในโรงเรียนของรัฐ จึงนิยมส่งบุตรหลานเข้าศึกษาในปอเนาะ เนื่องจากการศึกษาที่ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน

ทางภาครัฐและนักวิชาการบางท่าน มองว่า การศึกษาระบบปอเนาะมิได้สนับสนุนในด้านเศรษฐกิจไทยโดยภาพรวม และตรงกันข้ามปอเนาะยังบั่นทอนความเจริญในด้านเศรษฐกิจอีกด้วย ประจักษ์ (2516: 96) กล่าวว่า ปอเนาะนั้นเป็นที่รวบรวมบุคคลที่มีอายุอยู่ในวัยที่เป็นหน่วยผลิตของระบบเศรษฐกิจ แต่อยู่ในระดับการศึกษาพื้นฐาน แทนที่จะอยู่ในแรงงาน และยังทำงานไม่เต็มที่อีกด้วย รายได้ที่ได้รับในระหว่างการศึกษานั้นก็ได้มีส่วนช่วยเพิ่มรายได้ให้แก่รัฐประการใด และมีได้มีส่วนช่วยเพิ่มผลผลิตให้กับในท้องถิ่นและครอบครัวในอนาคต ยิ่งหากเรียนจบจากปอเนาะแล้วจะไปศึกษาต่อหรือทำหัตถุที่นครมัทกะฮ์ เพื่อกลับมาเป็นโต๊ะครูแล้วการนำเงินไปใช้จ่ายต่างประเทศก็นับเป็นผลเสียทางเศรษฐกิจของชาติอีก สอดคล้องกับอิบบรอเฮง อาลฮูเสน (2545: 141) กล่าวว่า ผลผลิตทางด้านเศรษฐกิจที่ได้จากการศึกษาในปอเนาะนี้น้อยมากทั้งในปัจจุบันและอนาคต การใช้แรงงานโดยไม่เสียค่าตอบแทนเป็นเครื่องห่วงเหนียว ไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและความต้องการของตลาด ซึ่งรุ่ง แก้วแดง (2511: 42) กล่าวว่า ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีสาเหตุมาจากปอเนาะนั้น 2 ประการ คือ

ก่อให้เกิดการใช้แรงงานไม่เต็มที่ และการที่โต๊ะครูไม่ต้องจ่ายค่าแรงงานในการทำงานของตนนั้น เป็น การขัดขวางความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีใหม่ๆ เช่น การใช้เครื่องทุ่นแรงสมัยใหม่ เป็นต้น

2.4.1.5 ปัญหาในด้านการพูดภาษาไทย

การจัดการศึกษาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้จำเป็นต้อง ดำเนินการให้สอดคล้องกับสภาพสังคม วัฒนธรรมและความต้องการของประชาชนที่แตกต่างไปจาก พื้นที่อื่นๆ ของประเทศไทย การจัดการศึกษาในพื้นที่นี้ ไม่เพียงแต่การจัดให้ตอบสนองโอกาสทางการ ศึกษาและสร้างคุณภาพทางการศึกษาเท่านั้น แต่ยังต้องตอบสนองความต้องการตามวิถีอิสลามให้กับ ชาวไทยมุสลิม ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ ส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษาทั้งทางตรงและ ทางอ้อม อิบรอเฮ็ม ณรงค์รักษาเขต (2548: 12) ได้กล่าวว่า ความนิยมของผู้ปกครองที่จะส่งบุตร หลานเข้าศึกษาในปอเนาะเป็นสาเหตุหนึ่ง ที่ทำให้ภาครัฐมองปอเนาะในแง่ลบมาตลอด และถือว่า ปอเนาะไม่ให้ความสำคัญกับการศึกษาภาษาไทย เพราะปอเนาะมีการเรียนการสอนเฉพาะวิชาศาสนา เท่านั้น ไม่มีการเรียนวิชาสามัญ ผู้เรียนในปอเนาะจึงไม่สามารถที่ใช้ภาษาไทยได้ดี ซึ่งถือว่าเป็น เครื่องมือสำคัญสำหรับนโยบายกลมกลืนทางวัฒนธรรมในอดีต ด้วยเหตุผลดังกล่าว ปอเนาะจึงถูกมอง ว่า ไม่ได้สร้างความรู้สึกของความเป็นไทย และการที่ไม่รู้ภาษาไทยเป็นอุปสรรคในการที่ปฏิสัมพันธ์ ของคนในชาติ

เนื่องด้วยสภาพสังคมของมุสลิมชายแดนภาคใต้มีลักษณะของ ชุมชนรวมกัน มีความผูกพันด้วยความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรม มีลักษณะของสังคมปิด ภาษา ที่ใช้พูดมีเพียงภาษามลายูท้องถิ่นและส่วนใหญ่จะพูดภาษาไทยไม่ถนัด ยกเว้นชาวไทยมุสลิมในจังหวัด สตูลที่มุสลิมสามารถพูดภาษาไทยได้อย่างแพร่หลาย (ประกิจ ประจวบปัจฉิม, 2535: 85) ซึ่งจังหวัด ชายแดนภาคใต้มีเอกลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมร่วมกัน กล่าวคือ ประชาชนส่วนใหญ่นับ ถิ่นศาสนาอิสลาม มีวัฒนธรรมและประเพณีมาจากรากฐานเดียวกัน ใช้ภาษามลายูในการสื่อสาร และมีสถาบันปอเนาะ ที่ผูกพันกับชุมชนมาช้านาน การจัดการศึกษาระบบปอเนาะนี้เองที่สังคมภายนอก มองว่ามีความล้าหลังและเป็นการจัดการเรียนรู้ไม่ทันสมัย ด้วยเหตุนี้การเข้าไปจัดการเพื่อพัฒนา ระบบการศึกษาให้มีประสิทธิภาพจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง

จากปัญหาทั้งหมดที่กล่าวมา มีการมองว่าปอเนาะเป็นปัจจัยที่ ก่อให้เกิดปัญหาในสังคม ภาครัฐจึงพยายามเข้าไปจัดระบบการศึกษาให้กับปอเนาะใหม่ ถ้ายังสามารถ ปล่อยให้ระบบการศึกษาที่เก่าแก่ได้ทั้งหมดก็เป็นไปได้

2.4.2 ปอเนาะสถาบันที่ได้รับการสืบทอดในชายแดนภาคใต้

จากการที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้ระเบียบกระทรวงว่าด้วยสถาบันศึกษาปอเนาะ พ.ศ. 2547 ทำให้สถาบันศึกษาปอเนาะ มีลักษณะการจัดการเรียนการสอน แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ ดังนี้

1. สถาบันศึกษาปอเนาะดั้งเดิม (สอนตามประมวลการสอนรายวิชา 16 วิชา)
2. สถาบันศึกษาปอเนาะศัพท์พีชอัลกุรอาน (ท่องจำคัมภีร์อัลกุรอาน)
3. สถาบันศึกษาปอเนาะสอนอัลกุรอานระบบกิรออาตีย

กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยสถาบันศึกษาปอเนาะ พ.ศ. 2547 ให้สถาบันศึกษาปอเนาะมีองค์ประกอบที่เป็นโครงสร้างพื้นฐาน ดังนี้

1. โต๊ะครู
2. ผู้ช่วยโต๊ะครู
3. นักเรียน (โต๊ะปาเก้)
4. บาลัย (สถานที่เรียน และละหมาด)
5. ที่พักนักเรียน (ปอเนาะ)

ในช่วงระหว่าง ปีพ.ศ. 2547-2548 กระทรวงศึกษาธิการได้พยายามรวบรวมและประมวลเนื้อหาวิชาที่มีการเรียนการสอนในปอเนาะ รายวิชาที่กระทรวงศึกษาธิการรวบรวมได้มีทั้งสิ้น 16 รายวิชา ประกอบด้วย

1. อัลกุรอาน
2. ตัฟซีร (การอธิบายอัลกุรอาน)
3. หะดีษ (วจนะศาสดา)
4. หลักศรัทธา (เตาหีด)
5. ศาสนบัญญัติ (ฟิกฮ์)
6. จริยธรรม (อัลอัคลาภหรือตะเศาวูฟ)
7. อักษรวิธี (นะฮู)
8. วากยสัมพันธ์ (ซอโรฟ)
9. หลักการอ่านอัลกุรอาน (ตัญวีดี)
10. หลักการอธิบายอัลกุรอาน (อุศูลุลตัฟซีร)
11. หลักการวจนะ (อุศูลุลหะดีษ)
12. หลักการศาสนบัญญัติ (อุศูลุลฟิกฮ์)
13. การแบ่งมรดก (พะรอเอต)

14. ศาสนประวัติ (ตาริค)
15. สำนักนโฆหาร (อัลบาราเฆะฮ)
16. ตรรกวิทยา (มันติก)

หลังจากปี พ.ศ. 2547 สถาบันศึกษาปอเนาะมีการลักษณะการจัดการเรียนการสอนที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น สามารถแบ่งลักษณะการเรียนการสอนออกเป็น 3 รูปแบบ ดังนี้

2.4.2.1 สถาบันการศึกษาปอเนาะดั้งเดิม

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า สถาบันศึกษาปอเนาะดั้งเดิมมีพัฒนาการที่ยาวนาน มีระบบการเรียนการสอนที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะนานนับร้อยปี ในฐานะเป็นสถาบันศึกษาอิสลามที่อิสระและปลอดจากอิทธิพลทางศึกษาตะวันตก เนื้อหาที่ใช้สอนในปอเนาะเน้นเกี่ยวกับจิตวิญญาณแห่งอิสลามซึ่งกำหนดปรัชญาการดำเนินชีวิตของนักเรียน เป็นแนวทางของจรรยา มารยาทและจริยศาสตร์ที่หลากหลายรูปแบบของการดำเนินชีวิต

ปอเนาะมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย โดยที่บางส่วนได้รับการเปลี่ยนเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามและพัฒนาเป็นโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามในปัจจุบัน ในขณะที่บางส่วนยังคงดำรงอยู่ในรูปแบบปอเนาะดั้งเดิม และบางส่วนได้มีการจัดตั้งขึ้นมาใหม่ในรูปแบบปอเนาะดั้งเดิมและได้รับการจดทะเบียนเป็นสถาบันศึกษาปอเนาะ ในปีพ.ศ. 2547 เป็นต้นมาจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งความเข้าใจของสังคมมุสลิมและความเป็นจริงที่ปรากฏทั่วไป ปอเนาะคือ สถาบันสำหรับการศึกษาวิชาการอิสลามที่ประกอบด้วย โต๊ะครู ซึ่งเป็นทั้งเจ้าของและผู้บริหาร ปอเนาะ และสถานที่สำหรับการเรียนการสอนอาจจะเป็นบ้านของโต๊ะครู บาลัย หรือมัสยิดที่อยู่ในเขตปอเนาะ และที่พักสำหรับนักเรียนมีลักษณะเป็นกระท่อมหลังเล็กๆ ที่เรียกว่าปอเนาะ หรือที่ได้มีการพัฒนาเป็นห้องแถวเล็กๆ ที่มีความแข็งแรงกว่า ดังนั้นสถาบันปอเนาะจึงเป็นสถานศึกษาที่มีระบบที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง

สำหรับการจัดการเรียนการสอนของปอเนาะ มีนักวิชาการได้กล่าวถึงสภาพการจัดการเรียนการสอน สามารถสรุปได้ดังนี้

ปอเนาะถือเป็นสถาบันศึกษาอิสลามของภาคประชาชน โดยมีการร่วมมือกันของบุคคลสามฝ่ายด้วยกัน คือ ฝ่ายโต๊ะครู ผู้ซึ่งมีความรู้ ความเชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายอิสลาม และสาขาอื่นๆ ที่มีหน้าที่สอน ฝ่ายชาวบ้าน จะช่วยเหลือและให้การสนับสนุนในการจัดสรรสถานที่เพื่อสร้างปอเนาะ บาลัยและบ้านให้แก่โต๊ะครู และสุดท้ายคือ ฝ่ายผู้ปกครอง ที่ส่งนักเรียนเข้ามาศึกษากับโต๊ะครู (อิสมัน แตอาลี ,2547: 42) ซึ่งการเรียนการสอนอาศัยบ้านโต๊ะครู มัสยิด บาลัยแล้วแต่ความสะดวกของชุมชน การเปิดปอเนาะถือเป็นวิทยาทาน ไม่เก็บค่าเล่าเรียนซึ่งโต๊ะครูมีรายได้จากการบริจาค หรือชะกาตของชาวบ้าน ระยะเวลาในการเรียนของนักเรียนแต่ละคนไม่เท่ากัน ขึ้นกับ

ความสนใจโดยส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 2-6 ปี แต่ก็มีผู้ที่ศึกษาจนถึง 10-15 ปี นักเรียนมีทั้งโศดและสมรสแล้ว โดยโตะครูจะจัดแบ่งนักเรียนที่มีครอบครัวให้อยู่บริเวณปอเนาะรอบใน ส่วนกลุ่มที่โศดจะอยู่ปอเนาะรอบนอก นักศึกษาที่มาจากท้องถิ่นห่างไกลจะต้องมาปลูกกระท่อมเป็นที่พักอาศัย อยู่เป็นกลุ่มในบริเวณบ้านของโตะครู กระท่อมของนักเรียนมักจะปลูกเรียงรายติดกันเป็นแนวยาวภายในห้องมีที่นอน และที่ทำกับข้าวโดยที่ต้องทำอาหารกินเอง ใช้ห้องน้ำรวม

วินิจ สังขรัตน์ (2544: 44-45) กล่าวว่า การศึกษาในปอเนาะไม่มีหลักสูตรที่แน่นอน ไม่มีตารางเรียนและกำหนดเวลาสอนที่แน่นอน ไม่มีการวัดผลที่เป็นระบบ ไม่มีชั้นเรียน อุปกรณ์ที่ใช้ในการเรียนการสอนมีเพียงหนังสือเรียนซึ่งเป็นภาษามลายูหรือภาษาอาหรับ แหล่งที่มาของหนังสือเรียนมีทั้งพิมพ์ในประเทศและนอกประเทศ ซึ่งผู้สอนและนักเรียนสามารถจัดหาซื้อได้สะดวก (อาหมัด เบ็ญอาหลี, 2547: ออนไลน์) ครูผู้สอนมีเพียงโตะครู ภรรยา และบุตรของโตะครู หรืออาจมีผู้ช่วยสอนบ้างในบางวิชา เน้นรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัย สอนแบบบรรยาย โดยมีโตะครูเป็นศูนย์กลาง ใช้วิธีท่องจำ เรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง การจบหลักสูตรหรือออกจากปอเนาะขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของนักเรียน

มีนักวิชาการบางท่านกล่าวว่า การศึกษาระบบปอเนาะไม่มีหลักสูตร ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ปอเนาะเป็นสถาบันที่มีหลักสูตร แต่เป็นหลักสูตรที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เพราะปอเนาะเป็นสถาบันที่ไม่มีชั้นเรียน การเรียนการสอนจะเป็นไปตามสภาพความเป็นจริง อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต และ นุมาน หะยิมะแซ (2553: 75) กล่าวว่า หลักสูตรที่ปอเนาะใช้ในการเรียนการสอนอย่างน้อยมี 2 แห่ง คือ มาจากกลุ่มปอเนาะเองที่จัดทำขึ้นและแต่ละปอเนาะพัฒนาหลักสูตรขึ้นมาเอง ซึ่งมีบางปอเนาะได้นำบางส่วนของหลักสูตรโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมาใช้ด้วยเช่นกัน การที่ปอเนาะไม่มีระยะเวลาในการจบการศึกษาที่แน่นอน จึงทำให้นักเรียนใช้เวลาค่อนข้างยาวนาน ทั้งนี้เพราะการเรียนการสอนในระบบปอเนาะเป็นการที่ต้องรู้จักและมีความละเอียดอ่อน ซึ่งเป็นศาสตร์อิสลามชั้นสูง

จุดเด่นของการศึกษาระบบปอเนาะ เรียกว่า ฮัลเกาะฮ หมายถึงการจัดให้นักเรียนได้นั่งรวมกันในลักษณะวงกลมในระหว่างที่มีการจัดการเรียนรู้ต่อหน้าโตะครูพร้อมกับการอ่านตำราคลาสสิก ที่เป็นทั้งภาษามลายู (อักษรญาวี) และภาษาอาหรับ (อิสมาอิล เบญจสมิทธิ์ , 2551 : 76) ในอดีตการสอนวิชาศาสนา โตะครูมักจะตั้งเป้าหมายให้ผู้เรียนที่จะสำเร็จนั้น จะต้องเป็นเลิศในทางวิชาศาสนาและสามารถถ่ายทอดความรู้ให้ผู้อื่นได้ด้วย

จากการสัมภาษณ์โตะครูปอเนาะ, 2558 กล่าวว่า สถาบันปอเนาะแต่ละแห่งจะมีกฎระเบียบของปอเนาะไว้เพื่อควบคุม ดูแลนักเรียนให้เป็นระเบียบ เรียบร้อย สามารถสรุปได้ดังนี้

1. นักเรียนใหม่จะต้องรายงานตัวและลงทะเบียนก่อน
2. นักเรียนทุกคนต้องขึ้นเรียนในเวลาที่กำหนดไว้
3. นักเรียนทุกคนต้องขึ้นละหมาดรวม (ญามาอะฮฺ) ทุกเวลา
4. ห้ามนักเรียนทุกคนนำสิ่งเสพติดทุกชนิดเข้ามาในบริเวณ
ปอเนาะโดยเด็ดขาดและห้ามเสพโดยเด็ดขาด

5. ห้ามนักเรียนนำ หรือพกพาโทรศัพท์และเครื่องสื่อสารทุกชนิด
หากจับได้จะมีการยึด

6. ห้ามนักเรียนกลับบ้านโดยไม่ได้รับอนุญาต
7. ห้ามนำเด็กที่ไม่ใช่ นักเรียนปอเนาะเข้ามาในบริเวณปอเนาะ
เด็ดขาด

8. ห้ามนักเรียนทะเลาะกันและส่งเสียงดังรบกวนผู้อื่น
9. นักเรียนต้องทำความสะอาดปอเนาะทุกวัน
10. นักเรียนต้องแต่งกายด้วยการใส่หมวกสีขาว เสื้อสีขาว และผ้า
พันศีรษะ (สะราบัน) สีขาวเมื่อขึ้นละหมาด และห้ามใส่เสื้อแขนสั้นขณะเรียน

จากการให้ข้อมูลของผู้ทรงคุณวุฒิ เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนปอเนาะ สรุปได้ว่า การเรียนการสอนในปอเนาะนั้นจะมีการแบ่งลักษณะการสอน การส่งเสริมให้ศึกษาเฉพาะทาง โดยมีการแบ่งระดับออกเป็น 4 ประเภท สอดคล้องกับที่อัลดุรอซิด เจมะมะ (2556 : 110-111) กล่าวไว้ดังนี้

1. สอนนักเรียนทั่วไปไม่มีทั้งนักเรียนประจำในปอเนาะ และชาวบ้านที่มีความสนใจทั้งชายและหญิง โดยไม่จำกัดอายุ โดยมีการจัดการเรียนการสอนเป็นรายสัปดาห์ในสาขาที่โต๊ะครูมีความเชี่ยวชาญเป็นการเฉพาะ เช่น หลักศรัทธา ศาสนบัญญัติ จริยธรรมอักษรวิธี วากยสัมพันธ์ เป็นต้น โดยจัดการเรียนการสอนเป็นประจำในทุกคำคืนหลังละหมาดมัฆริบ
2. สอนนักเรียนประจำที่เรียนอยู่ในปอเนาะ ทั้งที่เรียนในปอเนาะตนเองและที่มาจากปอเนาะอื่น ที่มีความสนใจ ต้องการจะมาศึกษาในวิชาที่โต๊ะครูมีความเชี่ยวชาญ โดยที่ผู้เรียนเป็นผู้ที่มีความรู้ในระดับที่เป็นผู้ช่วยโต๊ะครู เช่น การจัดการเรียนการสอนวิชาหลักศรัทธา รายสัปดาห์ ในทุกๆวันอังคารและวันศุกร์
3. สอนนักเรียนประจำในปอเนาะที่มีความรู้ ความสามารถทางวิชาการอยู่แล้ว และทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยโต๊ะครู ซึ่งใช้โอกาสที่โต๊ะครูมีเวลาว่าง ก็จะเรียกเข้าบาลัยเป็นประจำ โดยไม่ได้กำหนดเวลาที่แน่นอน
4. การต่อยอดและการเสริมความรู้เฉพาะทางให้แก่ นักเรียนในปอเนาะ โดยที่โต๊ะครูจะแนะนำให้ไปศึกษากับโต๊ะครูที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะในวิชานั้นๆในปอเนาะ

อื่นที่เป็นที่ยอมรับทางวิชาการในสังคมแบบปอเนาะ เช่น โต๊ะครูจะแนะนำให้นักเรียนไปเรียนวิชา อักษรวิธี วากยสัมพันธ์ จากปอเนาะแห่งนี้ ในขณะที่วิชาหลักศรัทธา หรือ ศาสนบัญญัติจากปอเนาะ อีกแห่งหนึ่ง

สถาบันปอเนาะมีรูปแบบการจัดการจัดการเรียนการสอนที่หลากหลาย ที่สามารถศึกษาได้ทุกระดับอายุ สามารถแบ่งการจัดการเรียนการสอน ออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้

1. ระดับต้น

1) เน้นการอ่านออกเขียนได้ โดยจัดกลุ่มนักเรียนตาม พื้นฐาน ความสามารถโดยมีรุ่นพี่ช่วยดูแลรุ่นน้องและช่วยสอน

2) พี่สอนน้อง คือ ก่อนที่จะเข้าเรียนร่วมกับโต๊ะครู นักเรียน จำเป็นต้องอ่านตำราเรียนก่อน โดยการอ่านที่ละเอียดหรือที่ละเอียด โดยรุ่นพี่ ช่วยสอนให้อ่านหรือ สกศคคำต่างๆ หรือบทต่างๆในวิชา และตำราเรียนที่ใช้สำหรับการเรียนการสอน

3) เพื่อนช่วยเพื่อน คือ มีการทบทวนและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยที่นักเรียนมีการถาม ตอบ ประเด็นข้อสงสัย ซึ่งเป็นการทบทวนหรือแลกเปลี่ยนจากเนื้อหาที่โต๊ะ ครูได้สอนกับเพื่อน

2. ระดับกลาง

1) เรียนด้วยตนเอง โดยการอ่านตำราเรียน ก่อนที่จะเข้าไป เรียนกับโต๊ะครู หรือการท่องจำบทต่างๆต่อหน้าโต๊ะครู ตามที่กำหนด

2) เรียนกับผู้ช่วยโต๊ะครูหรือผู้มีอาวุโสกว่า ที่มีความเชี่ยวชาญ ในบางรายวิชา ซึ่งได้รับความไว้วางใจจากโต๊ะครูเป็นผู้สอนรุ่นน้องในบางวิชา เช่น วิชาอัลกุรอาน วิชา หลักศรัทธา เป็นต้น

3) เรียนกับโต๊ะครูในบางวิชาที่เป็นความเชี่ยวชาญเฉพาะของ โต๊ะครู

3. ระดับสูง

1) เรียนกับโต๊ะครูในปอเนาะตนเองและไปเรียนเพิ่มเติมกับโต๊ะ ครูในสถาบันศึกษาปอเนาะอื่นที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน

2) ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่าง นักเรียนด้วยกัน โดยจัดกลุ่มเสวนาทางวิชาการ

3) นำเสนอทางวิชาการโดยการสอนรุ่นน้องในรายวิชาที่ตนเอง มีความเชี่ยวชาญ

4) นำเสนอทางวิชาการโดยการสอนในชุมชน ในรายวิชาที่ ตนเองมีความเชี่ยวชาญ

แนวทางการจัดการเรียนการสอนในสถาบันศึกษาปอเนาะ สามารถแบ่งออกเป็น 5 ลักษณะ ดังนี้

1. ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยการจัดการเรียนการสอนตามพื้นฐานความสามารถของผู้เรียน
2. มีความยืดหยุ่น โดยยึดความสามารถของผู้เรียนในรายวิชาต่างๆ
3. การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการระหว่างเนื้อหาวิชาวิทยากับหลักการใช้ภาษาอาหรับ โดยเน้นรายวิชาที่สอดคล้องกับความเชี่ยวชาญของผู้โต๊ะครู และความต้องการของนักเรียน
4. จัดการเรียนการสอนโดยใช้ความสัมพันธ์ของรายวิชาและความต่อเนื่องของเนื้อหา เช่น วิชาฟิกฮ์กับวิชาอุศูลุคฟิฮ์ วิชาตัจวีรกับวิชาอุศูลุคตัจวีร วิชาอัลหะดีษกับวิชาอุศูลุคหะดีษ เป็นต้น
5. จัดการเรียนการสอนโดยใช้วิธีการสอนให้สอดคล้องกับเนื้อหาและคุณลักษณะของวิชา ตลอดจนความสามารถและความสนใจของผู้เรียนในวิชาต่างๆ

รูปแบบการประเมินผล การเรียนการสอนของสถาบันศึกษาปอเนาะ สามารถแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้

1. ระดับต้น ประเมินการอ่านและอธิบายความรู้ที่ได้เรียนมา โดยที่โต๊ะครูมอบหมายให้ผู้ช่วยโต๊ะครู (กือปาลอมูตอลาอะห์) ที่ทำหน้าที่สอนรายวิชานั้นแทนโต๊ะครู ทำหน้าที่ในการวัดและประเมินผลรายวิชานั้น
2. ระดับกลาง ประเมินโดยการสอนรายวิชาที่ได้เรียนรู้อา โดยการประมวลความรู้แบบองค์รวมในแต่ละรายวิชา โดยที่โต๊ะครูจะเป็นผู้ประเมิน เช่น การถามตอบ การปฏิบัติ
3. ระดับสูง ประเมินโดยการสอนแทนโต๊ะครูในรายวิชาที่ได้รับมอบหมายโดยทำการสอนนักเรียนรุ่นเดียวกันหรือรุ่นน้องๆ และบุคคลทั่วไปจากชุมชน โดยโต๊ะครูจะเป็นผู้ประเมิน

ภาษาที่ใช้ในการเรียนการสอนในปอเนาะนั้นส่วนใหญ่จะใช้ภาษามลายูถิ่นและภาษาอาหรับและมีบางปอเนาะใช้ภาษาไทยด้วย นอกเหนือจากการเรียนศาสนาแล้ว บางปอเนาะยังได้สอนวิชาซีฟและวิชาการศึกษาผู้ใหญ่ในบางระดับให้แก่เด็กนักเรียน ปัจจุบันมีหลายปอเนาะได้ติดต่อให้ครูจากกรมการศึกษานอกโรงเรียน สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) มาจัดการเรียนการสอนทั้งวิชาสามัญและอาชีวะให้แก่เด็กนักเรียนของตน เพื่อช่วยให้นักเรียนที่จบการศึกษาไปแล้วมีวิชาชีพติดตัวหรือสามารถไปประกอบอาชีพอย่างอื่นได้

ปอเนาะส่วนใหญ่หยุดการเรียนในช่วงกลางวันของวันอังคารกับวันศุกร์และจะสอนในช่วงตอนค่ำ ซึ่งใน 1 ปี จะการหยุดการเรียนประมาณ 100 วัน หรือ 3 เดือนกับอีก 10 วัน คือ ก่อนเดือนรอมฎอน 15 วัน หลังเดือนรอมฎอน 15 วัน เดือนรอมฎอน 30 วัน เดือนรอปีอุลฮาวัล 30 วัน และเดือนซุลฮิจยะห์ 10 วัน

ระบบปอเนาะจะมีการเรียนการสอนที่ครอบคลุมไปตลอดทั้งวัน จะเข้มข้นทั้งภาคเนื้อหาและภาคปฏิบัติ นักเรียนจะได้เรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีพร้อมทั้งได้ปฏิบัติจริง ลักษณะอย่างนี้ทำให้นักเรียนคลุกคลีอยู่กับศาสนาวันละหลายๆชั่วโมง ปรับเปลี่ยนตัวเองด้วยความรู้หล่อหลอมจนกลายเป็นผู้ที่มีจรรยาบรรณที่ดีงาม และสิ่งที่สำคัญที่ทำให้ปอเนาะยังคงดำเนินการเรียนการสอนแบบดั้งเดิมอยู่ถึงปัจจุบัน คือ การถ่ายทอดการเรียนการสอนรุ่นต่อรุ่น โดยที่ผู้เป็นโตะครูจะเตรียมลูกเขย ซึ่งอาจจะเป็นักเรียนที่เป็ผู้ช่วยโตะครู หรืออาจจะเป็โตะครูหนุ่มมาเป็ตัวแทนในอนาคต ทำหน้าที่เป็โตะครู รับช่วงกิจการของปอเนาะ โดยที่พยายามดำเนินตามโตะครูรุ่นก่อน แต่ก็มีปอเนาะบางแห่งที่ลูกชายของโตะครูอาจจะเป็ผู้เข้ามารับผิดชอบ และดำเนินการแทนหลังจากโตะครูผู้เป็บิดาได้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งหากไม่มีผู้สืบทอดแล้ว ปอเนาะก็จะต้องปิดกิจการลงดังเช่นหลายๆสถาบันในปัจจุบัน

2.4.2.2 สถาบันศึกษาปอเนาะตะห์ฟิซอัลกุรอาน (ท่องจำคัมภีร์อัลกุรอาน)

จากการให้ข้อมูลของเจ้าของสถาบันศึกษาปอเนาะตะห์ฟิซอัลกุรอาน และจากการให้ข้อมูลของผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนของสถาบันศึกษาปอเนาะหนึ่ง สามารถสรุปได้นี้

การเกิดขึ้นของสถาบันศึกษาปอเนาะตะห์ฟิซอัลกุรอาน และมีการจัดการเรียนการสอนก็ตาบแบบปอเนาะนั้นสืบเนื่องจากในอดีตระบบการศึกษาปอเนาะ จะไม่เน้นให้นักเรียนท่องจำอัลกุรอาน เนื่องจากมีทัศนคติว่า ผู้ใดที่ท่องจำอัลกุรอานแล้วลืมจะถือว่าบาป ดังนั้นจึงมีการให้นักเรียนมีการท่องจำอัลกุรอานในซูเราะฮ์สั้นๆที่มีการใช้ในละหมาดเป็นประจำเท่านั้นเพื่อป้องกันจากการหลงลืม จึงส่งผลให้ไม่มีการท่องจำอัลกุรอานทั้งเล่ม

อย่างไรก็ตามในช่วง 30 ปีที่ผ่านมาได้มีการนำรูปแบบการเผยแผ่อิสลามในรูปของญามาอะฮ์ตบลิซ ซึ่งเป็นองค์กรแห่งการเผยแผ่อิสลามที่มีแหล่งกำเนิดจากประเทศอินเดียเข้ามาในประเทศไทย โดยเฉพาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้และได้รับการยอมรับจากมุสลิมจำนวนมากไม่น้อย โดยมีนโยบายหนึ่งขององค์กร คือ ส่งเสริมการท่องจำอัลกุรอาน โดยได้กำหนดเป็หลักสูตรและวิธีการเรียนการสอนอย่างเป็รูปธรรมและเป็ที่ยอมรับของมุสลิม เนื่องจากว่ามุสลิมได้เล็งเห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องมีผู้ท่องจำอัลกุรอานโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อทำหน้าที่นำละหมาดในช่วงเดือนรอมฎอน

ดังนั้น จึงได้มีการนำระบบดังกล่าวมาใช้ในการสอนบุตรให้มีการท่องจำอัลกุรอาน โดยในช่วงเริ่มต้นได้ใช้บ้านของโต๊ะครูสอนอัลกุรอาน แล้วขยับขยายไปสอนที่มีสยิดและพัฒนาเป็นโรงเรียนสอนตหะฟีซอัลกุรอาน และมีการจัดการเรียนการสอนก็ตาบบแบบปอเนาะอีกด้วย โดยการเรียนการสอนดังกล่าวได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่งผลให้มีการนำระบบดังกล่าวไปสอนในปอเนาะทั้งที่เป็นปอเนาะสร้างใหม่หรือปอเนาะดั้งเดิมที่ได้มีการพัฒนาขึ้นมาใหม่แต่ยังไม่ได้มีการจดทะเบียนกับภาครัฐอย่างเป็นทางการ เมื่อรัฐบาลได้ออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยสถาบันศึกษาปอเนาะ พ.ศ. 2547 เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับการจดทะเบียนปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และได้กำหนดประเภทชื่อใหม่ว่า “สถาบันศึกษาปอเนาะ” และได้กำหนดให้มีสถาบันศึกษาปอเนาะตหะฟีซอัลกุรอาน และมีการจัดการเรียนการสอนก็ตาบบด้วย

จากการให้ข้อมูลของผู้ทรงคุณวุฒิ เกี่ยวกับรูปแบบการเรียนการสอนของสถาบันศึกษาปอเนาะตหะฟีซอัลกุรอาน และมีการจัดการเรียนการสอนก็ตาบบแบบปอเนาะสามารถสรุปได้ดังนี้

1) ระบบการผลิตนักท่องจำอัลกุรอานและนักฮาดิซ

ระบบการเรียนการสอนนักเรียนโดยใช้หลักสูตร ตหะฟีซอัลกุรอาน คือ การเรียนการสอนเพื่อให้นักเรียนได้อ่านให้ถูกต้องตามหลักการอ่านออกเสียงภาษาอาหรับ แล้วสอนให้นักเรียนท่องจำตัวบทอัลกุรอาน ซึ่งระบบการเรียนการสอนประเภทนี้ ได้มีการแบ่งการเรียนการสอนออกเป็นระดับต่างๆ 3 ระดับ คือ

ก. ระดับตหะฟีซอัลกุรอาน (ท่องจำ) 30 ยุซ (ภาค)

ข. ระดับอาเล็ม เป็นการศึกษาในระดับที่ต่อยอดจากระดับฮาดิซที่ใช้ระยะเวลาเรียน 8 ปี โดยลักษณะการเรียนการสอนนั้นเน้นแบบชั้นเรียนแต่เนื้อหาเรียนแบบปอเนาะโดยศึกษาวิชาการเกี่ยวกับหะดีษทั้ง 6 เล่ม¹ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เคารุลหะดีษ

ค. ระดับมุฟตี ซึ่งระดับนี้เป็นการศึกษาประเด็นปัญหาทางวิชาการศาสนาโดยมีการยกกรณีศึกษามาศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ โดยใช้กรณีศึกษาจากปัญหา 300 ประเด็นหลักแล้วให้นักเรียนวินิจฉัยเพื่อหาข้อสรุปตามแนวทางทั้ง 4 มัชฮับ (สำนักคิด) คือ มัชฮับหะนาฟีย มาลิกีย อัชชาฟีอีย และฮัมบาลีย

โดยลักษณะการจัดการเรียนการสอนนั้นได้นำรูปแบบมาจากสถาบันอูลูมตีวบัน ประเทศอินเดีย และมีการที่ใช้ในการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยดาร์ลุลุม

¹ บรรดาหนังสือสุนันทั้งหก ประกอบด้วย เศาะหิหฺ อัลบุคอรี, เศาะหิหฺ มุสลิม, สุนัน อิบิดาวูด, สุนัน อัต-ติรมิซีย, สุนัน อัน-นะสาอีย และ สุนัน อิบนิ มาญะฮฺ) หนังสือหะดีษทั้งหกสมบูรณ์จนกลายเป็นตำราแม่บทของหนังสือหะดีษที่ใช้สำหรับอ้างอิง

ประเทศปากีสถาน เช่นเดียวกัน โดยที่ปัจจุบันมีการใช้ในสองระดับเท่านั้นคือ ระดับศัพท์พีชอัลกุรอาน 30 ยุซ และระดับอาเล็ม ส่วนระดับมูฟตีนั้นเป็นโครงการที่จะนำมาใช้ในอนาคต

สำหรับเวลาเรียนนั้น สมัยก่อนจะยึดเวลาหลังละหมาดทั้งห้าเวลาเป็นหลัก แต่ในปัจจุบันจะเรียนตาม เวลาราชการในห้องเรียน (เฉพาะนักเรียน) แต่จะเสริมเรียน อัลกุรอานหลังละหมาดซุบฮ (ตอนเช้าตรู่) และ เรียนกิตาบหลังละหมาดมัฆริบ (หลังดวงอาทิตย์ตก)

โดยมีการเรียนการสอนอัลกุรอานและเรียนกิตาบตั้งแต่หลังละหมาดซุบฮ จนถึงเวลาประมาณ 7.00 น. จากนั้นจะปล่อยให้เด็กนักเรียนพักผ่อนตามอัธยาศัยหรือไปศึกษาด้วยตัวเอง แต่สำหรับชาวบ้านที่เรียนเฉพาะระบบปอเนาะนั้นเมื่อถึง เวลาประมาณ 8.30 น. ก็จะเริ่มเรียนวิชาตามหลักสูตรปอเนาะจนถึงประมาณ 12.00 น. จากนั้นก็เริ่มเรียนอีกเวลาประมาณ 13.30 น. จนถึง 16.00 น. จึงจะเลิกเรียน จากนั้นก็พักผ่อนตามอัธยาศัย นักเรียนบางคนมีกิจกรรมร่วมกันระหว่างเด็กปอเนาะ เช่น การเล่นกีฬา เป็นต้น

2) รูปแบบการประเมินผลการสอนศัพท์พีชอัลกุรอาน

จากการให้ข้อมูลของผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นเจ้าของสถาบันศึกษาปอเนาะศัพท์พีชอัลกุรอานท่านหนึ่ง สรุปได้ว่า รูปแบบการประเมินผลการสอนศัพท์พีชอัลกุรอานนั้น นักเรียนจะต้องท่องจำอัลกุรอานโดยการท่องจำต่อหน้าคณะกรรมการประเมิน ซึ่งประกอบด้วย ครูผู้สอน 2-3 คน โดยนักเรียนต้องท่องจำปากเปล่าอย่างต่อเนื่องตามที่โต๊ะครูกำหนด ตั้งแต่เช้าหลังละหมาดซุบฮ ถึงหลังละหมาดอีซา จนจบอย่างไม่ติดขัด โดยมีเวลาพัก 2 ช่วง คือ เวลารับประทานอาหาร และเวลาละหมาด จึงจะถือว่าสอบผ่าน ซึ่งนักเรียนที่เข้ามาศึกษาใหม่ จะต้องท่องจำตามที่โต๊ะครูได้กำหนด เช่น ซูเราะฮฺยาซีน อัลฮัจญ์อะฮฺ อัด-ดุคอน อัล-มุลก์ เป็นต้น

ปัจจุบันนักฮาศาสตร์อัลกุรอานได้รับการยอมรับและเป็นที่ต้องการทั้งในระดับสังคมท้องถิ่น ระดับประเทศ และระดับต่างประเทศจนกระทั่งขาดแคลน ไม่เพียงพอต่อความต้องการของสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเดือนรอมฎอน

2.4.2.3 สถาบันศึกษาปอเนาะสอนอัลกุรอานระบบกิริออาตีย

การเกิดขึ้นของสถาบันศึกษาปอเนาะสอนอัลกุรอานระบบกิริออาตียและมีการจัดการเรียนการสอนกิตาบแบบปอเนาะนั้น สืบเนื่องจากการเรียนการสอนอัลกุรอานให้บุตรหลานในอดีตนั้นใช้ระบบ บัฆดาตีย ซึ่งเป็นระบบที่สืบทอดมาจากระบบการสอนอัลกุรอานในสมัยราชวงศ์มุสลิมอับบาซียะฮฺที่มีศูนย์กลางปกครองประเทศ ณ นครแบกแดด ในยุคกลาง ส่งผลให้การเรียนการสอนต้องใช้ระยะเวลานาน

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลให้มุสลิมส่วนหนึ่งมีการศึกษาเกี่ยวกับการสอนอัลกุรอานระบบใหม่ และสร้างเป็นหลักสูตรพร้อมตำรา การเรียนการสอนที่มี

ประสิทธิภาพ และได้ผลภายในระยะเวลาอันสั้น ซึ่งระบบใหม่นี้มีรูปแบบที่หลากหลาย เช่น ระบบอิกเราะ ระบบกิริออาตีย

ปัจจุบันมีการสื่อสารในระดับกว้างขึ้นโดยใช้เครื่องมือสื่อสารที่เป็นเทคโนโลยี ส่งผลให้ระบบดังกล่าวได้ถูกนำมาเผยแพร่อย่างรวดเร็วและกระจายไปทั่วโลก จึงเป็นโอกาสสำหรับมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในการที่จะได้รับข้อมูลดังกล่าว ดังนั้น จึงมีการนำหลักสูตรและคู่มือการสอน อัลกุรอานข้างต้นมาใช้สอนตาม บ้าน มัสยิด โรงเรียน ตาดีกา และปอเนาะต่างๆที่มีการเรียนการสอนศาสนา แต่ยังไม่ได้มีการจดทะเบียนกับภาครัฐอย่างเป็นทางการ เมื่อรัฐบาลได้ออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยสถาบันศึกษาปอเนาะ 2547 เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับการจดทะเบียนปอเนาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และได้กำหนดประเภทชื่อใหม่ว่า “สถาบันศึกษาปอเนาะ” และได้กำหนดให้มีสถาบันศึกษาปอเนาะประเภทสอนอัลกุรอานระบบกิริออาตียและมีการจัดการเรียนการสอนที่ตามแบบปอเนาะ

จากการให้ข้อมูลของผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นเจ้าของสถาบันศึกษาปอเนาะแบบกิริออาตีย สรุปได้ว่า ระบบการเรียนการสอนอัลกุรอาน รูปแบบใหม่ มีหลากหลาย เช่น ระบบกิริออาตีย ระบบอิกเราะ ซึ่งเดิมทีนั้น การสอนอ่านคัมภีร์อัลกุรอานในพื้นที่แถบนี้ เป็นการสอนแบบเดิมที่เรียก “บัฆดาตีย” เป็นระบบเก่าที่ส่งผลสัมฤทธิ์ช้า เด็กที่เรียนในระบบนี้แม้ใช้เวลา 6 ปี จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แล้ว ก็ยังอ่านคัมภีร์อัลกุรอานไม่ได้ ถ้าอ่านได้ก็จะอ่านแบบได้หน้าลิ้มหลัง

วิธีการอ่านแบบ “กิริออาตีย” ซึ่งเป็นหลักสูตรการอ่านที่นำเข้ามาจาก ประเทศอินโดนีเซีย มีต้นแบบมาจากอุสตาสฮัจยี ดะฮฺลัน ซาลิม ซาร์กาซี (Ustaz Haji Dahlan Salim Zarkasyi) ที่ริเริ่มการสอนแบบกิริออาตียในประเทศอินโดนีเซีย มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509 ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนาตำรา แบบฝึกหัดการเรียนอัลกุรอานอย่างคึกคัก

วิธีการเรียนอัลกุรอานแบบกิริออาตียเข้ามาในประเทศไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 จากความพยายามของ สุนทร ปิยะวสันต์ หลังจากที่ยุบายอบรมครูและวิทยากรมุสลิมในพื้นที่มานานหลายปี และพยายามเปิดโรงเรียนสอนอ่านอัลกุรอาน ด้วยวิธีนี้โดยเฉพาะขึ้น หลักสูตรนี้ก็เริ่มเห็นผลในปี พ.ศ. 2551 “การเรียนแบบกิริออาตีย เริ่มจากเด็กต้องรู้จักพยัญชนะอาหรับ 28 ตัว มีการเปรียบเทียบพยัญชนะแต่ละตัวกับสิ่งของเพื่อช่วยให้จำง่ายขึ้น เช่น ‘อาลีฟ’ ที่มีลักษณะเหมือนกับเลข 1 ก็จะนำไปเปรียบกับเสาธง ส่วนสระ ตัวอย่างคือ ฟิตฮะ หรือ ‘สระบน’ ก็จะเทียบได้กับสระอาในภาษาไทย ระหว่างสอนพบว่าวิธีนี้ทำให้เด็กสนใจเรียนมากกว่าวิธีการแบบเดิม (การพัฒนากระบวนการสอนอัลกุรอานระบบกิริออาตี, 2553. ออนไลน์)

การอ่านแบบกิริออาตียเป็นวิธีที่ต่างจากเดิมที่ให้นักเรียนจำเป็นประโยค ซึ่งยากกว่ามาก และจะใช้ครู 1 คนต่อเด็ก 15 คน ซึ่งการเรียนเป็นกลุ่มทำให้สังเกตและสอนเด็กแต่ละคนได้อย่างใกล้ชิดมากขึ้น การสอนแบบนี้เป็นการอ่านเป็นประโยค มีทั้งหมด 5 เล่ม จบ

หลักสูตรก็ใช้เวลาประมาณ 2 ปี แต่หากว่าเด็กบางคน ไม่สามารถมาเรียนอย่างต่อเนื่องก็อาจจะใช้เวลานานกว่านั้น

สุนทร ปิยะวสันต์, 2553:14 กล่าวว่า ระบบกีรออาตีัยเป็นระบบจัดการเรียนรู้การอ่านอัลกุรอาน เป็นคำโดยไม่มีการสะกดคำ เป็นการฝึกอ่านอัลกุรอานเพื่อความคล่องแคล่วพร้อมกับอ่านได้อ่านถูกต้องและชัดเจนตามหลักตั้งญวีด

การจัดการเรียนรู้ระบบกีรออาตีัย มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. นักเรียนมีความสามารถในการอ่านอัลกุรอานมีความถูกต้องและชัดเจนตามหลักตั้งญวีด

2. นักเรียนจะได้เรียนรู้การอ่านอัลกุรอานด้วยความเพลิดเพลิน

3. สามารถขยายผลเรื่ององค์ความรู้เกี่ยวกับอัลกุรอาน

4. สามารถพัฒนาความรู้และทักษะในการจัดการเรียนรู้การอ่านอัลกุรอานแก่ครูผู้สอนอัลกุรอานทั้งหลาย

สามารถสรุปได้ว่า การเกิดขึ้นของสถาบันศึกษาปอเนาะทั้ง 2 ประเภท คือ สถาบันศึกษาปอเนาะตะห์ฟีซอัลกุรอาน และสถาบันศึกษาปอเนาะสอนอัลกุรอานระบบกีรออาตีัยนั้นมีลักษณะผสมผสานทางภูมิปัญญาและทุนเดิมระหว่างการเรียนการสอนการท่องจำอัลกุรอาน กับระบบการเรียนการสอนแบบปอเนาะดั้งเดิมซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดและการสร้างขึ้นมาใหม่

กระบวนการเรียนรู้ของระบบปอเนาะ โต๊ะครูได้ปฏิบัติในการเรียนการสอนแก่นักเรียนในสถาบันศึกษา หรือผู้ที่สนใจนั้นมี 3 รูปแบบด้วยกัน คือ

1. Ta Lim (Connitive Domain) คือ การสั่งสอน การอบรม ซึ่งโต๊ะครูและผู้ช่วยโต๊ะครู จะอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับเรื่องศาสนาอิสลาม โดยการเน้นหลักคุณธรรมจริยธรรมในทุกๆวัน เพื่อให้นักเรียนปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามตามคำสั่งใช้ของอัลลอฮ์ ﷻ และละเว้นจากสิ่งที่ชั่วร้าย หรือสิ่งที่ศาสนาห้ามเมื่อกลับไปยังมาตุภูมิ

2. Tarbiyah (Psycho - Motor Domain) คือ การฝึกอบรม การนำสิ่งที่เรียนไปปฏิบัติ ซึ่งโต๊ะครูบางท่านจะมีการฝึกฝนให้นักเรียนเป็นผู้นำในศาสนพิธี เช่น เป็นอิหม่ามนำละหมาด การอ่านคุตบะฮฺ (บรรยายธรรม) ในมัสยิดทุกวันศุกร์ และส่งผู้ช่วยโต๊ะครูเพื่อสอนหลักการศาสนาอิสลามตามมัสยิด หรือ สอนฟิรดูอีน (ตาดีกา) ในชุมชน

3. Ta dib (Effective Domain) คือ การขัดเกลานิสัย จรรยา มารยาท โต๊ะครูได้สั่งสอนและขัดเกลาคติใจของนักเรียนให้ปฏิบัติหรือดำรงชีวิตอย่างมีคุณธรรมจริยธรรม เช่น การแต่งกายถูกต้องตามหลักศาสนา การตรงต่อเวลา การเคารพผู้ใหญ่ ตลอดจน

เคารพครูบาอาจารย์ เป็นต้น และให้สำนึกในโลกหน้าที่ดำรงชีวิตอย่างถาวรด้วยการกระทำสิ่งที่ดี ที่ ศาสนาอนุญาตเท่านั้น

ปอเนาะเป็นสถานที่พอกคนให้เป็นคนดี สร้างคนไม่ดีให้กลับตัว กลับใจมาสู่ศาสนา เน้นการปฏิบัติและอุทิศตนเพื่อศาสนาและสังคมซึ่งปอเนาะนั้นเป็นการจำลอง สังคมมุสลิมในอุดมคติ การอยู่ในปอเนาะฝึกการเป็นผู้นำที่ดี ผู้ตามที่ดี การให้การเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ รักใคร่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน อยู่กันอย่างฉันทันหนึ่ง ใช้ชีวิตอยู่ในครรลองศาสนา ห่างไกลจาก อบายมุข ปอเนาะเป็นสถาบันศึกษาที่รวมนักศึกษาทุกระดับชั้นการศึกษาตั้งแต่คนที่มีการศึกษาน้อย จนถึงผู้ที่มีการศึกษาสูงทางโลก โดยมาอยู่ร่วมกัน อาศัยชายคาปอเนาะอยู่อย่างฉันทันหนึ่ง สิ่งเหล่านี้จะ ขาดหายไปจากสถาบันศึกษาทั่วไป มีสถาบันปอเนาะบางแห่งได้เปิดโอกาสให้เด็กนักเรียนปอเนาะ ออกเผยแพร่ศาสนา ยิ่งทำให้นักเรียนนั้นฝึกการเป็นผู้นำและผู้ตามได้อีกทางหนึ่ง

ปอเนาะเป็นสถาบันที่จัดการศึกษา อบรมสั่งสอนนักเรียน ครอบถ้วนและครอบคลุมความหมายของการศึกษาในอิสลามทุกประการ กล่าวคือเป็นการจัดการศึกษา เพื่อถ่ายทอดความรู้ อบรม ชัดถวิลจิตใจ ทางศาสนารวมทั้งอบรมบ่มเพาะนิสัยนักเรียนให้มีคุณธรรม จริยธรรม เมื่อเทียบกับการจัดการศึกษาปัจจุบันที่บ่มเพาะผู้เรียนให้มีความรู้ และทักษะในการ ประกอบอาชีพควบคู่กัน ผู้วิจัยมองเห็นถึงสิ่งที่ควรเติมเต็มในการจัดการศึกษาในปอเนาะ ให้มีการ เรียนการสอนด้วยการผนวกการสอนด้านวิชาชีพ หรือ วิชาสามัญควบคู่กับด้านศาสนาอิสลามด้วย

การเรียนการสอนในปอเนาะมีความสอดคล้องกับปรัชญาการศึกษา ในปัจจุบันที่แบ่งจุดประสงค์การเรียนรู้ออกเป็น 3 ด้าน คือ 1) ด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) 2) ด้านจิตพิสัย (Affective Domain) 3) ด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) การเรียนรู้ใน ด้านพุทธิพิสัย นั้นได้เน้นในเรื่องของการท่องจำ กฎเกณฑ์ต่างๆทั้งทางด้านศาสนา และภาษาอาหรับ เป็นต้น ด้านจิตพิสัย โดยการฝึกอ่านอัลกุรอานแบบทำนองเสนาะ อ่านบทวรรณกรรมสำหรับการ เฉลิมฉลองเนื่องในวันประสูติของท่านศาสดามุฮัมมัด ﷺ ซึ่งมีการจัดขึ้นในชุมชนทุกๆปี เป็นต้น และ ด้านทักษะพิสัย โดยสอนให้นักเรียนฝึกปฏิบัติ การอ่านอัลกุรอาน การเป็นผู้นำในการปฏิบัติศาสนกิจ การละหมาด การถือศีลอด ตลอดจนทักษะในการบริการสังคม เช่น การร่วมงานทำบุญทางศาสนา เนื่องในโอกาสต่างๆ และการร่วมละหมาดให้ผู้ที่เสียชีวิตในชุมชนโดยรอบบริเวณปอเนาะ เป็นต้น

ปอเนาะจะมีความพิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือ เป็นสถาบันที่เข้าเรียนได้ ง่าย ไม่มีเงื่อนไขมาก การจัดการเรียนการสอนปอเนาะจะเน้นความต้องการและความสนใจของ นักเรียนแต่ละคน (Individual Needs and Interest Curriculum) เช่น การเน้นที่ผู้เรียน การเน้น ประสบการณ์ โดยหลักสูตรที่สร้างขึ้นตามความรู้ และความสนใจของผู้เรียนที่มีความยืดหยุ่นสูงใน การกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลา การวัดและประเมินผล ที่มีรูปแบบ เฉพาะเป็นของตนเอง ที่แตกต่างจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

หลังจากที่ปอเนาะได้รับการจดทะเบียน เป็นสถาบันศึกษา ปอเนาะในปี พ.ศ. 2547 ปอเนาะก็ยังคงรักษาสิ่งที่เป็นอัตลักษณ์ของปอเนาะดั้งเดิมไว้ มิได้เปลี่ยนแปลงทั้งหมด ยังคงมีรูปแบบการเรียนการสอนเหมือนอย่างในอดีต กล่าวคือ ปอเนาะยังคงใช้ระบบการเรียนการสอนแบบเดิมที่มีโต๊ะครูเป็นผู้บริหารสูงสุด รูปแบบวิธีการสอนและการประเมิน หนังสือที่ใช้ในการเรียนการสอน และเนื้อหาสาระต่างๆ ซึ่งอาจจะแตกต่างกันในแต่ละปอเนาะ และสิ่งที่สำคัญที่สุดที่ยังคงเหมือนเดิมนั้นคือ เจตนารมณ์ของโต๊ะครูในการก่อตั้งปอเนาะขึ้นมา ซึ่งมีเป้าหมายที่จะผลิตนักเรียนให้เป็นผู้ที่เข้าใจหลักการอิสลามอย่างถ่องแท้ มีคุณธรรมจริยธรรม และสร้างคนดีที่มีพื้นฐานศาสนาอิสลามมารับใช้สังคม

2.5 ปัจจัยการคงสภาพของปอเนาะดั้งเดิมในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถาบันศึกษาปอเนาะของนันทกาญจน์ เบ็ญเต็มอะห์ลี (2542) ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการคงสภาพระบบเก่าของโรงเรียนปอเนาะในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ วินิจ สังขรัตน์ (2544) ศึกษาเกี่ยวกับ อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และอิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต (2548) ศึกษาเกี่ยวกับปอเนาะกับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และท่านอื่นๆ พบว่า สามารถที่จะแบ่งประเด็นการคงสภาพของปอเนาะดั้งเดิมเป็น 5 ด้าน คือ ปัจจัยด้านศาสนา ปัจจัยด้านการศึกษา ปัจจัยด้านด้านสังคม ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยการอนุรักษ์วัฒนธรรม

2.5.1 ปัจจัยด้านศาสนา

การทำความเข้าใจในคัมภีร์อัลกุรอาน และหะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมุสลิมทุกคน เนื่องจากทั้งสองประการนี้เป็นแหล่งที่มาของบทบัญญัติอิสลาม เป็นธรรมนูญที่มุสลิมใช้เป็นทางนำในการดำเนินชีวิต ซึ่งหากบุคคลใดมีความรู้ ความเข้าใจเป็นอย่างดี จนสามารถปฏิบัติตามบทบัญญัติศาสนาที่กำหนดไว้อย่างถูกต้อง ย่อมจะได้รับการยกย่องนับถือจากชาวบ้านในชุมชนเป็นอย่างยิ่ง การเรียนรู้และการทำความเข้าใจในบทบัญญัติจึงเป็นสิ่งที่มุสลิมมีความจำเป็นสูงสุด ดังหะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า

((طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ))

(أخرجه ابن ماجه: 224)

ความว่า “การศึกษาเป็นสิ่งที่จำเป็น (ฟิรฎุ) สำหรับมุสลิมทุกคน”

(บันทึกหะดีษโดย Ibn Majah : 244)¹

จากการสัมภาษณ์โต๊ะครูสถาบันศึกษาปอเนาะ,2558 กล่าวว่า สถาบันศึกษาปอเนาะเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านหลักการอิสลาม ซึ่งในอดีตนั้นมุสลิมเกือบทุกคนต้องไปศึกษาหาความรู้ด้านศาสนาที่ปอเนาะกับโต๊ะครู เพื่อศึกษาคัมภีร์อัลกุรอาน และอัสนุนะฮ์ของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ โดยมีโต๊ะครูเป็นผู้สอนความรู้ทางด้านศาสนาอิสลาม ความจำเป็นดังกล่าวทำให้มุสลิมต้องแสวงหาความรู้ด้านศาสนา เพื่อที่สามารถปฏิบัติศาสนกิจในชีวิตประจำวันได้และแหล่งเรียนรู้ที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งก็คือ สถาบันศึกษาปอเนาะ ด้วยประการดังกล่าวจึงทำให้เกิดสถาบันการศึกษาขึ้น อิบราเฮ็ม ณรงค์ รักษาเขต และ นูมาน หะยีมะแซ (2553: 52) กล่าวว่า ในอดีตการเรียนการสอนด้านศาสนาอิสลามจะอาศัยบ้านของผู้รู้ ซึ่งเวลาต่อมาก็พัฒนาเป็นปอเนาะซึ่งเป็นทั้งสถาบันการศึกษาและสถาบันศาสนา และจากการสัมภาษณ์โต๊ะครูสถาบันศึกษาปอเนาะ,2558 กล่าวว่า การศึกษาในสมัยก่อนของมุสลิมนั้นพ่อ แม่จะส่งลูกไปเรียนที่บ้านของผู้รู้ ที่สอนอยู่ในสำนักของตนเอง หรือในบริเวณของชุมชนนั้นคือปอเนาะนั่นเอง ซึ่งหากเปรียบเทียบกับทางด้านศาสนาพุทธ ก็เป็นวัดที่ต้องไปบวชเรียน ทางด้านศาสนาอิสลามก็ส่งไปปอเนาะ เพื่อศึกษาความรู้ด้านศาสนา การปฏิบัติภารกิจด้านศาสนากับโต๊ะครูปอเนาะนั่นเอง

การจัดตั้งปอเนาะเกิดขึ้นได้ด้วยความต้องการร่วมกันระหว่างโต๊ะครูและชุมชน ที่เกิดมาจากความศรัทธาในหลักการศาสนา มีโต๊ะครูเป็นผู้กำหนดทิศทาง ผลักดันจนทำให้เกิดปอเนาะเพื่อพัฒนาชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น จนมีการยึดมั่นอย่างเหนียวแน่นในหลักการศาสนา ดังนั้น การมีสถาบันศึกษาทางศาสนาที่ให้การปลูกฝังวิชาการความรู้เกี่ยวกับศาสนาจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง หากมองในแง่ของการบรรลุผลทางศาสนาแล้ว ทั้งชุมชนและโต๊ะครูต่างก็ได้ผลดีด้วยกัน เนื่องจากหากมีปอเนาะในชุมชนก็เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองได้สนับสนุนและส่งเสริมให้บุตรไปเรียนศาสนา และถือว่าเป็นการทำนุบำรุงศาสนาไปในตัว ในขณะที่เดียวกันโต๊ะครูที่ทำหน้าที่สอนให้ความรู้ ก็ทำหน้าที่เป็นมุสลิมที่ดี เนื่องจากหลักการศาสนาอิสลามได้สั่งใช้ให้มุสลิมที่มีความรู้ด้านศาสนาในระดับสูงจะต้องมีการเผยแผ่ความรู้ให้แก่คนอื่นด้วยเช่นกัน

มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในอดีตได้เริ่มศึกษาความรู้ด้านศาสนาอิสลามจากปอเนาะ พ่อแม่จะนิยมบุตรไปเรียนที่ปอเนาะ โดยมุ่งหวังว่าเมื่อสำเร็จการศึกษากลับมาสามารถที่จะผู้นำของชุมชนหรืออย่างน้อยได้รู้ว่าการเป็นมุสลิมที่ดีนั้นต้องปฏิบัติตนอย่างไร อิมรอน มะลูดี และคณะ (2538: 98) กล่าวว่า ปอเนาะมีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาอิสลาม ให้กับมุสลิมที่สนใจเพื่อให้รู้และเข้าใจในบทบัญญัติอิสลามจนสามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้องทั้งเรื่องส่วนตัว

¹ อัล อัลบานีย์ระบุว่า เป็นหะดีษเศาะหีห (al-Albaniy, 1986: 3913)

ครอบครัวและสังคม ฉะนั้นปอเนาะจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ของมุสลิมอย่างแท้จริง อิบราเฮ็ม ณรงค์รักษาเขต (2549: 25) กล่าวว่า ปอเนาะจะปลูกฝังหลักการศาสนาอิสลามแก่นักเรียนที่สนใจ กล่าวคือ ปอเนาะมิได้รับเฉพาะนักเรียนชายเท่านั้นแต่นักเรียนหญิง เด็กหนุ่มสาวที่แต่งงานแล้ว สามารถเข้าเรียนได้ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ทางศาสนาก่อนที่จะตั้งครอบครัว ผู้สูงอายุ ทั้งชายและหญิงที่หมดภาระความห่วงใยทางบ้านก็สามารถเข้าไปศึกษาในปอเนาะได้เช่นกัน

การศึกษาในปอเนาะมุ่งเน้นความรู้ด้านศาสนาอิสลาม มีแหล่งที่มาจาก คัมภีร์อัลกุรอานและฮาดิษสุนนะฮ์ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ตามแนวทางของมัชฮับอัชชาฟีอีย์ ที่ผ่านการถ่ายทอดความรู้จากโตะครูโดยตรงจากรุ่นสู่รุ่น ที่สามารถจดจำ เข้าใจ จนสามารถนำไปใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อด้วยตนเองและยังสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน พริยศ ราฮิมมูลา (2545: 116) กล่าวว่า วิชาความรู้ที่สอนในปอเนาะจะเน้นหนักในเรื่องความเป็นเอกภาพของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าหลักการอ่านอัลกุรอาน อัลหะดีษ ความรู้ด้านอรรถาธิบายอัลกุรอาน หลักนิติศาสตร์ ไวยากรณ์ อหฺร็อบ หลักการผันคำ ประวัติศาสตร์อิสลาม ตรรกวิทยา ศาสนาศาสตร์ และ จริยศาสตร์ เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์ศิษย์เก่าสถาบันศึกษาปอเนาะ, 2558 กล่าวว่า การศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะนั้นไม่ได้มีเป้าหมายที่ต้องการประกอบอาชีพที่ดี มีเงินเดือนสูง เพราะเด็กที่เข้ามาศึกษาในปอเนาะนั้น บางคนผู้ปกครองมีอาชีพ รายได้ดีอยู่แล้ว ซึ่งผู้ปกครองนั้นมีความต้องการและตั้งใจให้ลูกมีความเข้าใจในเรื่องหลักการศาสนาอิสลาม เป็นคนดี เป็นผู้ที่มีความรู้และมีการศรัทธาในอิสลามอย่างแท้จริง ซึ่งเด็กปอเนาะบางคน เป็นเด็กขยัน และมีความฉลาด จนกระทั่งได้สอนผู้อื่น และบางคนสามารถที่ออกไปเปิดปอเนาะเป็นของตนเองได้เมื่อกลับสู่มาตุภูมิ

หนึ่งในปัจจัยที่ส่งผลให้สถาบันปอเนาะคงอยู่จนถึงปัจจุบัน เนื่องจากการยอมรับในด้านการสอนของโตะครู ด้วยความเชี่ยวชาญในการสอนของโตะครูจนทำให้มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักของชาวบ้าน โตะครูบางคนมีความเชี่ยวชาญในเรื่องการเรียนการสอนภาษาอาหรับ โตะครูบางคนมีความเชี่ยวชาญในด้านวิชาเตาหีด และโตะครูบางคนมีความเชี่ยวชาญทางด้านวิชาฟิกฮฺ เป็นต้น

ในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นศตวรรษที่ 20 ปัตตานีได้รับการยกย่องว่าเป็นศูนย์กลางการศึกษาอิสลาม โดยเฉพาะการศึกษาด้านวิชาฟิกฮฺตามมัชฮับอัชชาฟีอีย์ ทั้งนี้เนื่องจากบรรดาปราชญ์ปัตตานี ที่มีชื่อเสียงจำนวนมากได้กำเนิดในยุคนี้ และส่วนใหญ่ก็มีความเชี่ยวชาญทางด้านวิชาฟิกฮฺ เช่น ชัยคุดาวูด บิน อับดุลลอฮ์อัลพะฎอนีย์ ชัยคฺ ชัยนุลอาบีดีน บิน มุหัมมัด อัลพะฎอนีย์ (ตุวันมีนาล) ชัยคมุหัมมัด บินอิสมาอีล อัดดาวูดีย์ อัลพะฎอนีย์ ชัยควันอะหมัด บิน มุหัมมัด เชน อัลพะฎอนีย์ ชัยค้อับดุลเราะหมาน บิน มุหัมมัดอาลี อัลพะฎอนีย์ (โตะโฆดั่ง) เป็นต้น (มะรอนิง สาแลมิง และ แวอาลี โตะตาตุ, 2552: 39-44) จนทำให้ปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้รับการยอมรับจากบรรดามุสลิมในระดับต่างๆ ทั้งระดับประเทศ และต่างประเทศ เนื่องจากมีบรรดาโตะครูที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางด้านศาสนา

อุละมาอ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้สมัยก่อนนั้น ใช้ชีวิตอยู่ในนครมักกะห์ และได้ใช้เวลาให้กับการเขียนและแปลตำราวิชาการศาสนา ซึ่งตำราเหล่านั้นกลับกลายมาเป็นมรดกที่ล้ำค่าต่อการศึกษาอย่างยิ่ง ผลงานเขียนหนังสือที่เป็นงานเขียนของบรรดาโต๊ะครูในอดีตได้ถูกนำมาใช้ในเรียนการสอนในปอเนาะ และตามมัสยิดในหมู่บ้าน ซึ่งมุสลิมส่วนใหญ่จะยึดนำหลักการต่างๆ มาใช้ปฏิบัติ และยึดถือในการประกอบบิดาอะฮ์ต่างๆ การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนการประกอบศาสนกิจในชีวิตประจำวัน (อับดุลรอซิด เจ๊ะมะ, 2556: 38)

อุดมการณ์และหลักการสำคัญประการหนึ่งที่โต๊ะครูได้ตระหนักถึงอยู่ตลอดคือ ต้องการสืบทอดเจตนารมณ์ของอัลลอฮ์ﷻ ให้มนุษย์ศรัทธาต่อพระองค์จนสามารถปฏิบัติตามคำสั่งของพระองค์ โดยที่มีสถาบันทางศาสนาเป็นสื่อกลางเชื่อมโยงความสัมพันธ์ที่ติระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า สร้างสัมพันธ์ไมตรีที่ติระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งอุดมการณ์นี้เพื่อที่จะปกป้อง ดูแลและเผยแผ่ศาสนาอิสลาม ที่ต้องการช่วยพัฒนาจิตวิญญาณของคนในสังคม โดยปราศจากไม่มีการบูชาเงิน และวัตถุ มีเป้าหมายบริสุทธิ์ใจเพื่อพระองค์อัลลอฮ์ﷻ เพียงอย่างเดียว โดยที่เน้นหลักการของการให้และการเสียสละ

สรุปได้ว่า ปัจจัยด้านศาสนาเป็นปัจจัยหนึ่งส่งผลต่อการคงอยู่ของสถาบันศึกษาปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ปัจจุบัน เนื่องด้วยความจำเป็นด้านศาสนาอิสลาม จนทำให้มุสลิมต้องแสวงหาความรู้ซึ่งมีปอเนาะเป็นแหล่งถ่ายทอดวิทยาการอิสลามแขนงต่างๆ และศูนย์กลางการศึกษาอิสลามโดยเฉพาะการศึกษาวิชาฟิกฮตามแนวมัซฮับอัชชาฟีอีย์ ซึ่งท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้ชี้แนะให้มุสลิมทุกคนแสวงหาความรู้ เพราะแท้จริงการศึกษาจะนำมาซึ่งการเคารพภักดีและความยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ﷻ และจะประสบความสำเร็จได้ทั้งทางโลกนี้และโลกหน้า

2.5.2 ปัจจัยด้านการศึกษา

ปอเนาะเป็นสถาบันศึกษาที่มีโต๊ะครู คอยดูแล อบรมสั่งสอนแก่เยาวชนหรือผู้ที่ประสงค์ที่จะศึกษาด้านศาสนา เพื่อให้สามารถปฏิบัติตามหลักการอิสลามได้ถูกต้อง ตามข้อบัญญัติใช้และข้อห้ามในการดำเนินชีวิต ทั้งเรื่องส่วนตัว ครอบครัวและสังคม อิบบรอเฮง จะลาเกี (2556: 201) กล่าวว่า ปอเนาะเป็นสถาบันหลักที่มีบทบาทในด้านการศึกษาของมุสลิมทั้งในระดับปัจเจกชนและระดับสังคม ที่ครอบคลุมมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้และในพื้นที่อื่นๆ ทั้งในและต่างประเทศ โดยมีโต๊ะครู เป็นผู้ที่อยู่เบื้องหลังที่ใช้สถาบันปอเนาะในการปฏิบัติภารกิจที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาโดยเฉพาะการสอนและการแต่งตั้งตำรา ซึ่งต่อมาศิษยานุศิษย์ของเขาเหล่านั้นได้มีบทบาทและมีชื่อเสียงในสังคม

อัลดุรอซ็ิด เจ๊ะมะ (2556: 71) กล่าวว่า ปอเนาะเป็นสถาบันที่ผลิตบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถในทางวิชาการศาสนาอิสลามจนเป็นที่ยอมรับในระดับท้องถิ่น จังหวัด ประเทศและในต่างประเทศ บรรดาลูกศิษย์เหล่านั้นเป็นผู้นำทางศาสนาในระดับสูงของประเทศไทย เช่น อดีตจุฬาราชมนตรี นายสวาสต์ี สุมาลัยศักดิ์ หรือ นายอาซิส พิทักษ์คุมพล จุฬาราชมนตรีคนปัจจุบัน ซึ่งปอเนาะได้วางรากฐานการศึกษา และนักวิชาการในปัจจุบันจำนวนมาก มีประวัติการศึกษามาจากปอเนาะ หากเป็นในอดีต นักวิชาการศาสนาเกือบทั้งหมดมีพื้นฐานความรู้ทางศาสนาจากปอเนาะ ด้วยเหตุผลดังกล่าวปอเนาะจึงมีบทบาทสำคัญในด้านการสร้างปราชญ์ และนักวิชาการศาสนาเพื่อกลับไปพัฒนาสังคมซึ่งส่วนใหญ่จะเปิดปอเนาะ เผยแพร่ความรู้แก่สังคม บางคนที่อาจจะไปเป็นนักเผยแผ่อิสระ และบางคนที่อาจจะไปเป็นครูสอนศาสนาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ดังนั้น จึงถือเป็นหลักประกันอย่างหนึ่งว่า ปอเนาะเป็นสถานที่ซึ่งผลิตคนให้เป็นคนดี มีความรู้คู่คุณธรรม ดังหะดีษท่านนบีมุฮัมมัดﷺ กล่าวว่า

((لَا حَسَدَ إِلَّا فِي ابْنِي ابْنَتَيْنِ: رَجُلٍ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا، فَسَلَطَهُ عَلَى هَلِكِهِ

فِي الْحَقِّ، وَرَجُلٍ آتَاهُ اللَّهُ حِكْمَةً، فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا))

(أخرجه البخاري , 1993 : 1409)

ความว่า “ไม่มีการอิจฉาขงเว้นในสองกรณี คือ บุคคลที่อัลลอฮ์ทรงประทานให้แก่เขาซึ่งทรัพย์สินสมบัติ เขาก็นำไปใช้ในหนทางของสัจธรรม และบุคคลที่อัลลอฮ์ทรงประทานให้แก่เขาซึ่งความรู้ เขาก็นำไปปฏิบัติ และสอนมันให้กับผู้อื่น”

(บันทึกหะดีษโดย al-Bukhāriy , 1993 : 1409)

สถาบันปอเนาะเป็นสถาบันที่มีลักษณะเป็นสถานสงเคราะห์ และขยายโอกาสทางการศึกษาให้ผู้สนใจทั้งในทางโลกและทางธรรม มิได้เก็บค่าบำรุงการศึกษาจากนักเรียน โต๊ะครูเองก็ได้มีค่าตอบแทนในการสอน โต๊ะครูบางคนต้องประกอบอาชีพส่วนตัวเพื่อหาเลี้ยงตัวเอง และครอบครัว เช่น ทำการเกษตร ทำสวน เป็นต้น โดยอาจมีนักเรียนช่วยเหลือแรงงานเสริมด้วย นักเรียนต้องช่วยเหลือตัวเองในด้านอาหาร ซึ่งอาจได้รับเงินจากผู้ปกครอง บางคนอาจจะรับจ้างทำงานเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในขณะที่กำลังศึกษา

ปอเนาะเป็นสถาบันที่ฝึกให้นักเรียนรู้จักการใช้ชีวิตด้วยตนเอง เรียนรู้การใช้ชีวิตในประจำวัน เรียนรู้การอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ซึ่งมีชาวบ้านชอบพูดและถามอยู่บ่อยครั้งว่า เรียนปอเนาะแล้วจะได้อะไร เมื่อออกจากปอเนาะแล้วจะไปประกอบอาชีพอะไร ไม่กลัวที่จะหางานทำ

ไม่ได้หรือ ซึ่งโตะครูได้กล่าวว่า ไม่ต้องกลัวเรื่องที่ไม่มีการทำ ไม่ต้องกลัวที่จะอดตาย แต่ให้กลัวเมื่อตายไปแล้วจะไปอยู่ที่ไหน เมื่อตายไปแล้วจะอด และสิ่งนี้ที่จำเป็นจะต้องกลัวให้มาก

จากการสัมภาษณ์ศิษย์เก่าสถาบันศึกษาปอเนาะ, 2558 กล่าวว่า การเรียนการสอนนั้นโตะครูเองก็ต้องเปิดโอกาส ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพสังคมเนื่องจากปอเนาะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว บางครั้งโตะครูเองก็ต้องนำวิธีการสอนแบบใหม่ๆ ที่จะต้องพึ่งพาเทคโนโลยี ที่เป็นเครื่องมือที่เป็นสื่อในการสอน ซึ่งไม่สามารถปฏิเสธได้ เช่นเดียวกับการเรียนการสอนในประเทศอินโดนีเซีย ประเทศมาเลเซีย ซึ่งนิละาะ แวอุเซ็ง และคณะ (2553: 1045) กล่าวว่า ลักษณะการปกครองของปอเนาะเป็นสถาบันที่ผสมผสานระหว่างผู้นำแบบเสรีนิยม แบบประชาธิปไตยและแบบเผด็จการ นอกจากนี้ทั้งโตะครูและนักเรียนเรียนต่างมีทัศนคติที่เป็นบวกต่อการดำเนินการสอน โดยมองว่า การศึกษาในปอเนาะนั้นเป็นการศึกษาที่มีระเบียบกฎเกณฑ์ เป็นการศึกษาที่ไม่ล่าหลังและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยหรือมองว่า การศึกษาในปอเนาะนั้นสามารถอนุรักษ์ความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนได้อย่างแท้จริง

เหตุที่ปอเนาะยังได้รับความนิยมอยู่ ทั้งนี้เพราะปอเนาะยังได้รับการยอมรับ ความเชื่อถือจากประชาชนโดยทั่วไป เป็นสถาบันศาสนาที่มีการสอนดี สอนเป็นประจำมากกว่าสถาบันสอนศาสนาประเภทอื่นๆ และไม่มีการเรียกเก็บค่าธรรมเนียมการเรียนใดๆ การศึกษาในปอเนาะมีความสะดวกกว่าโรงเรียนรัฐบาล เพราะเป็นการเรียนรู้ตามอัธยาศัย ไม่มีข้อบังคับ ชั้นเรียนซึ่งตรงกับนิสัยความชอบมีอิสระของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

การศึกษาในสถาบันปอเนาะจะสร้างสมรรถนะของผู้เรียน ให้มีความรู้ด้านศาสนา และมีทักษะด้านภาษา ทั้งภาษามลายู ภาษาอาหรับและภาษาอื่นๆ มีทักษะในการปฏิบัติ มีบุคลิกภาพตามแบบอย่างท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ สามารถปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีต่อผู้อื่นได้ มีทักษะในการประกอบอาชีพและสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข และที่สำคัญมีคุณธรรม จริยธรรมที่ดี เมื่อวิเคราะห์การจัดการศึกษาของปอเนาะ พบว่า เด็กนักเรียนปอเนาะมีคุณลักษณะ ดังอับลูรอซิด เจ๊ะมะ, 2557: 6 กล่าวไว้ดังนี้

1. การรักษาความสะอาด
2. การมีจิตสาธารณะ
3. การมีมารยาทที่ดีงาม
4. การแต่งกายที่เหมาะสม ตามหลักการศาสนา
5. การรักษาสุขภาพกายและจิตใจ
6. ห่างไกลจากสิ่งเสพติด
7. การวิเคราะห์และการใช้วิจารณญาณที่ดี
8. การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข

9. การใช้ชีวิตอย่างพอเพียง

10. ความมุ่งมั่นในการทำงานและมีความรับผิดชอบ

เมื่อพิจารณาด้านจัดการเรียนการสอนของปอเนาะ พบว่า ปอเนาะเป็นสถาบันศึกษาที่สำคัญ สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. พัฒนาความเจริญงอกงามให้แก่นักเรียน คือ ปอเนาะส่งเสริมให้นักเรียนเกิดพัฒนาทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถในการเขียนและการอ่าน เป็นต้น

2. ส่งเสริมให้นักเรียนเป็นคนดี มีคุณธรรม จริยธรรม ปฏิบัติตามหลักการศาสนา สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

3. ช่วยให้นักเรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงสถานภาพ คือ การศึกษาในปอเนาะสามารถช่วยให้นักเรียนมีความรู้ ใช้ความรู้ที่มีอยู่ไปประกอบอาชีพที่สุจริต และมีความเป็นอยู่ที่พอเพียงในการดำรงชีวิต

4. ส่งเสริมให้เกิดความกลมกลืนในสังคม เช่น การปลูกฝังค่านิยม การใช้ภาษา วัฒนธรรมร่วมกันในการเรียนการสอน ทำให้เกิดความสัมพันธ์กัน

5. รักษาและถ่ายทอดวัฒนธรรมอิสลาม จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง
สรุปได้ว่า ปัจจัยด้านการศึกษาก็คือ ปัจจัยหนึ่งซึ่งส่งผลต่อการคงอยู่ของสถาบันศึกษาปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ปัจจุบัน เนื่องด้วยปอเนาะเป็นสถาบันที่จัดการศึกษาอบรมสั่งสอนนักเรียน ครอบคลุมความหมายของการศึกษาในอิสลามทุกประการ กล่าวคือ เป็นการจัดการศึกษาที่ถ่ายทอดความรู้ เพื่อการอบรม ชัดเจนจริงจัง ทางศาสนารวมทั้งการใช้ชีวิต และยังบ่มนิสัยนักเรียนให้มีคุณธรรม จริยธรรม และอยู่ร่วมในสังคมอย่างมีความสุขด้วย

2.5.3 ปัจจัยด้านสังคม

สถาบันปอเนาะเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวบ้าน มีโต๊ะครูเป็นผู้มีอิทธิพลเหนือประชาชน ให้การชี้นำทิศทางการที่ถูกต้อง บรรดาลูกศิษย์มีการเชื่อฟัง แม้จะเป็นเรื่องทีนอกเหนือไปจากเรื่องของศาสนาก็ตาม นิเลาะ แวอูเซ็ง และคณะ (2553: 1050) กล่าวว่า โต๊ะครูมีบทบาทด้านชุมชนสัมพันธ์ กล่าวคือ โต๊ะครูได้เข้าร่วมและช่วยในพิธีกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นงานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ งานสร้างมัสยิด งานแต่งงาน ตลอดจนงานร่วมแรงในการพัฒนาชุมชน โต๊ะครูจึงมีความสัมพันธ์กับชาวบ้านอย่างสนิทสนม เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดี มีการช่วยเหลือกันระหว่างปอเนาะกับชุมชน การปฏิบัติสู่ชุมชนสัมพันธ์มีมากมาย ซึ่งโต๊ะครูจะเป็นผู้นำนักเรียนไปร่วมซึ่งชุมชนจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เพราะโต๊ะครูเป็นเสมือนครูผู้สอนและเป็นพ่อ

จากการสัมภาษณ์โต๊ะครูสถาบันศึกษาปอเนาะ, 2558 กล่าวว่า เด็กปอเนาะนั้นจะมีความใกล้ชิด และมีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชน นักเรียนปอเนาะนั้นจะตอบสนองในเรื่องของศาสนาพิธี เช่น การทำบุญต่างๆ และการให้การช่วยเหลือชุมชนช่วยเหลือตามงานบุญต่างๆ เช่น งานศพ งานแต่งงาน เป็นต้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้การยอมรับเด็กปอเนาะ และมีความต้องการเนื่องจากเด็กปอเนาะมีการแต่งกายที่สุภาพ มีบุคลิกภาพที่ดี

ปัจจัยหนึ่งซึ่งส่งผลต่อการคงอยู่ของสถาบันปอเนาะในปัจจุบัน เนื่องจากในบางปอเนาะโต๊ะครูและนักเรียนปอเนาะได้ร่วมกันทำกิจกรรมให้แก่ชุมชน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีขึ้น ระหว่างโต๊ะครู นักเรียน และประชาชน สามารถสรุปได้ดังนี้

1. สอนอัลกุรอานให้แก่เด็กในชุมชนที่มาเรียนกับโต๊ะครูในปอเนาะ
2. สอนศาสนาให้แก่คนในชุมชน โดยไปสอนที่มีสยิดของชุมชน
3. นักเรียนออกตะวะฮฺ (เผยแผ่ศาสนา) ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน
4. ช่วยเหลือตามงานบุญต่างๆ ที่ร้องขอ เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานขึ้น

บ้านใหม่ เป็นต้น

5. พัฒนาสภาพแวดล้อมของชุมชน เช่น ถนน และสุสาน เป็นต้น

โต๊ะครูนอกจากจะทำหน้าที่หลักในการสอนแล้ว ยังมีหน้าที่ในการให้คำแนะนำและชี้แนะสังคม อิสลามถือว่า ผู้รู้เป็นทายาทของบรรดาเราะสูล ﷺ ดังนั้น โต๊ะครูจึงเป็นผู้ที่ได้รับการเชิดชูเกียรติและเป็นที่เคารพนับถือเป็นอย่างมาก ดังที่ท่านนบีฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า

((إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ، إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُوْرثُوا دِيْنَارًا وَلَا دِرْهَمًا إِنَّمَا وَرَثُوا الْعِلْمَ، فَمَنْ أَخَذَ بِهِ أَخَذَ بِحِطِّ وَافِرٍ))

(أخرجه الترمذي, 1987 : 2682)

ความว่า “แท้จริงบรรดาผู้รู้ชั้นนั้น คือ มรดกของบรรดานบี แท้จริงบรรดานบี ไม่ได้ทิ้งมรดก ที่เป็นค่าเงินดินาร หรือ ค่าเงินดิรฮัมและพวกเขาได้ทิ้งมรดกความรู้ไว้ ดังนั้นใครได้เอาความรู้ชั้นนั้น เขาก็ได้ส่วนแบ่งที่สมบูรณ์ ”

(บันทึกหะดีษโดย Tirmidhīy, 1987: 2682)¹

มุหัมมัด อับดุลกาเดร์ อ่างถึงในวินิจ สังฆรัตน์ (2544: 46) กล่าวว่า การงานที่แท้จริงของโต๊ะครูที่แท้จริง คือ นักพัฒนา หรือ ครูใหญ่โรงเรียนชุมชน ช่วยพัฒนาจิตใจของคนที่อยู่

¹ อัล อับบานีระบุว่า เป็นหะดีษเศาะหีห (al-Albanīy, 1984: 223)

ปา อยู่เขา ในท้องถิ่นทุรกันดาร ให้ได้แสงสว่าง ช่วยคนที่ไม่มีโอกาสทางการศึกษา ให้ได้มีที่เรียน ตามที่ตนสามารถ ทางด้านอาชีพ แม้จะไม่เหมือนโรงเรียนอาชีวศึกษาในปัจจุบัน โตะครูได้ร่วมสร้าง ทัศนคติ และทักษะบางอย่างทางเกษตรให้ศิษย์ให้เห็นได้ทดลอง และด้านความสัมพันธ์กับชุมชน โตะครูได้ร่วมและช่วยในพิธีกรรมต่างๆ งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ งานมัสยิด งานแต่งงานตลอดจนงานร่วม แรงงานพัฒนา จึงมีความสัมพันธ์กับชาวบ้านใกล้เคียงอย่างสนิทสนม และเคารพนับถือกัน

จากการสัมภาษณ์ศิษย์เก่าสถาบันศึกษาปอเนาะ, 2558 กล่าวว่า โตะครู ปอเนาะจะอบรมสั่งสอนคนในสังคมให้ยึดมั่นในหลักการศาสนา และตักเตือนคนในสังคมให้ตระหนัก ถึงความชั่วร้ายของอบายมุข หรือสิ่งขัดต่อหลักการศาสนา และโตะครูยังคงคอยแก้ปัญหาทางสังคมที่ เกิดขึ้น ให้การช่วยเหลือแก่ชาวบ้านในเรื่องต่างๆที่สามารถทำได้ ซึ่งโตะครูจะไม่ปฏิเสธ ซึ่งจะสังเกต ได้อย่างชัดเจนว่าโตะครูนั้นมีภารกิจมากมายทั้งในเรื่องของการเรียนการสอน เรื่องของครอบครัว และเรื่องของสังคม นอกจากภารกิจเหล่านี้แล้วโตะครูยังมีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีทาง ศาสนา และเข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆที่ชาวบ้านจัดขึ้นในชุมชน เช่น พิธีตะห์นีก¹ (โกนผมไฟและเปิดปาก ทารกที่มีอายุตั้งแต่ 7 วันขึ้นไป) และตั้งชื่อ พิธีเข้าสู่สุนัต² พิธีแต่งงาน ละหมาดหะญาด (การขอสิ่งที่ ต้องการ) ละหมาดญานะชะฮฺ (ละหมาดให้ผู้เสียชีวิต) การจัดการเกี่ยวกับศพ เป็นต้น

โตะครูจะถูกเชิญเข้าร่วมในโอกาสดังกล่าวเพื่อช่วยจัดการและขอพรให้แก่ เจ้าของบ้าน ส่วนเจ้าของบ้านนั้นก็หวังความเป็นสิริมงคลจากการเข้าร่วมของโตะครู และจะไม่พอใจ หากทำพิธีโดยที่ไม่มีโตะครูเข้าร่วมด้วยและโตะครูจะทำหน้าที่แบ่งมรดกให้แก่ครอบครัวที่ไม่สามารถ ประนีประนอมกันได้ระหว่างพี่น้องแทนอีมาม หรือทำหน้าที่แบ่งมรดกพร้อมกับอีมาม และโตะครู ส่วนใหญ่มีอำนาจมากกว่าผู้นำทางศาสนาและผู้นำทางด้านสังคม เช่น อีมาม คอติบ บิลาล ผู้ใหญ่บ้าน และโตะครูบางคนยังได้รับความนิยมจากชาวบ้าน เนื่องจากมีความรู้ในการรักษาผู้ป่วย ด้วยแผนโบราณโดยใช้สมุนไพรและวิธีการปัดเป่าตามความเชื่อ มีความสามารถในการรักษาผู้ป่วย ด้วยการปัดเป่าโดยการอ่านอัลกุรอานหรือบทขอพร (ดูอา) จากท่านศาสดาﷺ ตามที่ปรากฏในหะ ดิษต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการรักษาผู้ป่วยและเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันตัวเป็นพิเศษ (อัब्ดุลรอฮิด เจ๊ะมะ, 2556: 26-28)

โตะครูบางท่านยังให้คำปรึกษาแก่ประชาชนในปัญหาต่างๆไม่เฉพาะปัญหา ทางศาสนาเท่านั้น ยังเป็นที่ปรึกษาของหน่วยงานภาครัฐกับภาคประชาชน เช่น เป็นคณะกรรมการ ประจำจังหวัด คณะกรรมการประจำจังหวัด ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการพัฒนาหมู่บ้านและอื่นๆหน้าที่

¹พิธีตะห์นีก คือ การเปิดปากทารก อิสลามส่งเสริมให้ทำไม่ว่าพ่อแม่หรือให้ญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือทำให้ก็ได้ สิ่งที่ใช้ในการทำ การเปิดปาก คือ อินทผลัม หากไม่มีก็ใช้น้ำผึ้ง หรือสิ่งอื่นที่มีรสหวาน

² พิธีเข้าสู่สุนัต หรือ สุนนะฮฺ การขริบหนังหุ้มปลายอวัยวะเพศชาย สะท้อนถึงความเอาใจใส่ในการรักษาสุขอนามัยส่วนบุคคลของ อิสลาม การขลิบเป็นสิ่งที่ดีสำหรับมุสลิมชาย เนื่องจากเป็นหลักปฏิบัติที่สืบเนื่องมาจากท่านศาสดามุฮัมมัด

เหล่านี้ช่วยส่งเสริมให้โตะครุมีบทบาทสำคัญในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับความมุ่งหวังของภาคสังคม และเป็นที่พักของชาวบ้านในด้านข้อมูลข่าวสาร ที่ปรึกษาแก้ปัญหากรณีพิพาทขัดแย้งกัน แสดงให้เห็นว่า โตะครุนั้นเป็นปูชนียบุคคลที่สำคัญอันใหญ่หลวงต่อชาวบ้านและสังคมตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเสียชีวิต ซึ่งชาวบ้านไม่สามารถขาดได้ โตะครุใช้สถาบันปอเนาะในการปฏิบัติการต่างๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษา ถือเป็นบุคคลผู้ทรงอิทธิพลต่อชุมชนอย่างมาก การพัฒนาชีวิตของคนในสังคมสามารถเกิดขึ้นได้เมื่อโตะครุให้การชี้แนะเหมือนดั่งนักปราชญ์ นักพัฒนา ที่ทำให้ชุมชนพัฒนาไปในทิศทางที่ถูกต้องตามหลักการศาสนา

ผู้ปกครองนิยมส่งบุตรหลานที่จบการศึกษาภาคบังคับไปเข้าเรียนที่สถาบันปอเนาะ เพื่อศึกษาต่อทางด้านศาสนา ผลผลิตของปอเนาะจะไม่มีความรู้ด้านการเมืองมากนัก แต่จะมีบทบาทสำคัญในการชี้นำสังคมในการเลือกนักการเมืองทั้งระดับท้องถิ่น และระดับประเทศ นักเรียนปอเนาะบางคนก็ได้รับเลือกให้เป็นนักการเมืองระดับท้องถิ่นด้วยเช่นกัน

ปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้สถาบันปอเนาะคงอยู่จนถึงปัจจุบัน เนื่องจากโตะครุได้สั่งสอนให้ชาวบ้านตระหนักถึงความชั่วร้ายอบายมุข ดังที่อิบรอเฮ็ม ณรงค์รักษาเขต (2549: 26) กล่าวว่า ปอเนาะเป็นสถาบันกระตุ้นให้สังคมตระหนักถึงความชั่วร้ายอบายมุข เช่น การพนัน ยาเสพติด การผิดประเวณี เป็นต้น อิบรอเฮ็ม อาลอุเสน (2550: 54) กล่าวว่า โตะครูปอเนาะ จะเข้มงวดในการปกครอง ปอเนาะบางแห่งใช้การบังคับขู่เข็ญ มีการเขี่ยตักนักศึกษาที่ไม่อยู่ในระเบียบวินัย เช่น หนีเที่ยว หนีกลับบ้าน เป็นต้น และบางปอเนาะเป็นที่รองรับเยาวชนที่พลาดโอกาสทางการศึกษา ปอเนาะเกือบทุกแห่งยังให้การอุปการะคนชรา ผู้ยากไร้ ให้เข้ามาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมากจึงเป็นภาระที่ปอเนาะทุกแห่งแบกรับ

สรุปได้ว่า ปัจจัยด้านสังคมเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของสถาบันศึกษาปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ปัจจุบัน เนื่องด้วยโตะครูปอเนาะได้วางฐานสังคม และควบคุมประพฤติของคนในสังคม และสิ่งที่สำคัญ โตะครุมีบทบาทด้านชุมชนสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชน ซึ่งหากปอเนาะได้รับความร่วมมือจากภาคสังคมเป็นอย่างดีแล้ว ก็สามารถใช้เป็นแหล่งรวมพลังเพื่อพัฒนาสังคม และมีส่วนช่วยสร้างความสันติสุขแก่สังคมได้ด้วยเช่นกัน

2.6.4 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

อิบรอเฮ็ม ณรงค์รักษาเขต (2549: 25) กล่าวว่า ปอเนาะได้พัฒนานักเรียนให้มีสภาพฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น โดยอาศัยความรู้วิชาการด้านต่างๆ ทั้งในภาคสามัญและสายอาชีพ หรือโดยการอบรมเป็นหลักสูตริวิชาชีพระยะสั้น ทำให้นักเรียนสามารถนำไปประยุกต์ ปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การเกษตร คหกรรม เป็นต้น ซึ่ง

สอดคล้องกับวินิจ สังขรัตน์ (2544: 55-56) กล่าวว่า โตะครูบางปอเนาะมีนักเรียนมาช่วยในการประกอบอาชีพ ซึ่งโตะครูจะตอบแทนค่าแรงงานแก่ลูกศิษย์หรืออาจจะเป็นค่าใช้จ่ายในการปรับปรุงปอเนาะ แต่มีได้กำหนดกฎเกณฑ์ที่แน่นอน ส่งผลให้โตะครูมีฐานะดีขึ้น เมื่อมีเงินจำนวนมากก็จะเดินทางไปประกอบพิธีหัจญ์ เมื่อกลับมาจะทำให้มีชื่อเสียงมากยิ่งขึ้น ส่วนนักเรียนนั้นก็มีส่วนอยู่บ้าง เป็นการฝึกอาชีพได้มีประสบการณ์ที่ต้องช่วยโตะครูทำงาน อาจจะไม่คุ้มกับค่าแรง เป็นการทำงานในลักษณะทำงานที่ไม่เต็มกำลัง ซึ่งเมื่อเรียนจบแล้วก็กลับไปประกอบอาชีพเดิมของครอบครัว มิได้ใช้ความรู้หลักที่เรียนมาจากปอเนาะ นับว่าผิดหลักการเศรษฐศาสตร์ของการศึกษา ที่ถือว่าการศึกษาคือการลงทุน แต่หากว่าเรียนจบแล้วกลับมาประกอบอาชีพเป็นโตะครูก็ได้เป็นผลดีต่อรัฐ เพราะมีได้อยู่ในแนวอาชีพที่รัฐพึงส่งเสริมเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ

จากการสัมภาษณ์โตะครูสถาบันศึกษาปอเนาะ, 2558 กล่าวว่า โตะครูสถาบันปอเนาะไม่มีบทบาทในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของชุมชนมากนัก และไม่มีความรู้ด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเด็กที่เรียนในปอเนาะก็มีความรู้ด้านเศรษฐกิจน้อยเช่นกัน มีส่วนน้อยที่มีความสามารถด้านวิชาชีพที่มีติดตัวมา ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นเรียนด้านศาสนามากกว่า เป็นที่น่าสังเกตว่า สังคมมักจะมีคำถามว่าการศึกษาของปอเนาะที่เน้นแต่เพียงด้านศาสนาจะสามารถช่วยให้นักเรียนที่จบไปแล้ว มีงานทำหรือไม่ อาจอธิบายได้ว่า ปอเนาะมีเป้าหมายหลักที่จะทำหน้าที่ในการให้การศึกษา อบรม สั่งสอนนักเรียนให้มีความรู้พื้นฐานและความรู้ด้านวิชาการศาสนาเป็นหลัก เพื่อที่จะสร้างนักเรียนเป็นผู้ที่มีคุณธรรม จริยธรรมที่ดีงาม สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในโลกนี้ได้อย่างสันติสุข และประสบความสำเร็จในโลกหน้า

ผลผลิตจากปอเนาะจะสานต่อเจตนารมณ์ โดยการนำความรู้ที่ได้ไปเปิดปอเนาะ เป็นครูสอนตามมัสยิด หรือตามศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) แต่ส่วนใหญ่เมื่อจบออกไปแล้วก็จะกลับไปสู่สังคมและประกอบอาชีพตามที่สามารถทำได้ เช่น เกษตรกรรม ประมง ค้าขาย รับจ้างในประเทศเพื่อนบ้าน บางคนอาจทำอาชีพที่ผู้ปกครองทำอยู่เดิมแล้ว ดังนั้นหากนักเรียนได้มีโอกาสเรียนรู้และพัฒนาความรู้ควบคู่กัน ทั้งด้านวิชาการศาสนาและวิชาชีพแล้วก็จะเป็นการเปิดโอกาสในการเข้าสู่อาชีพได้มากขึ้น ซึ่งปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้สถาบันปอเนาะคงอยู่จนถึงปัจจุบัน อาจจะมีสาเหตุมาจากผลผลิตของสถาบันศึกษาปอเนาะส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพครูสอนศาสนา อาจจะมีสอนอยู่ที่ปอเนาะหรือโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม บางคนไปเปิดปอเนาะจัดตั้งใหม่ในชุมชนของตนเองซึ่งยังมีประชาชนให้การยอมรับอยู่ (นิเลาะ แวอุเซ็ง และคณะ 2553: 1050) สอดคล้องกับศิษย์เก่าสถาบันศึกษาปอเนาะ, 2558 กล่าวว่า การใช้ชีวิตของเด็กนักเรียนปอเนาะเป็นการดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย ยึดหลักวิถีความพอเพียงเป็นหลัก ที่สอดคล้องกับวิถีทานนบีมุฮัมมัด ﷺ ซึ่งในด้านเศรษฐกิจนั้นหรือการประกอบอาชีพนั้น ปอเนาะไม่ได้สอนให้เด็กปอเนาะมีความชำนาญใน

ด้านนี้มากนัก เพราะปอเนาะจะเน้นการศึกษาด้านศาสนาเป็นหลัก ซึ่งเด็กที่จบมาจากสถาบันปอเนาะนั้นจะเห็นได้ว่า สามารถประกอบอาชีพอะไรก็ได้ แต่ที่สำคัญจะต้องเป็นคนดี

นักเรียนปอเนาะจะไม่ค่อยมีความรู้ทางวิชาชีพมากนัก เนื่องจากไม่มีโอกาสได้ศึกษาวิชาชีพในช่วงที่ศึกษาในปอเนาะ นอกจากจะต้องประกอบอาชีพเกษตรกร ทำสวน และอื่นๆ เพื่อหารายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัว ดังนั้น ปอเนาะควรมีการพัฒนาบทบาทด้านเศรษฐกิจและส่งเสริมด้านอาชีพมากกว่านี้ ด้วยการจัดการเรียนการสอนโดยการนำรูปแบบการศึกษาสมัยใหม่เข้ามา เช่น การเปิดการเรียนการสอนในระบบขึ้นภายในปอเนาะ หรือการเปิดสอนให้เรียนวิชาชีพแก่นักเรียนที่มีความสนใจ หรือวิทยากรสอน นำเทคโนโลยีสมัยใหม่ๆ เข้ามา เช่น การค้นคว้าด้วยคอมพิวเตอร์ การใช้สื่อต่างๆ เพื่อช่วยเพิ่มคุณภาพและประสิทธิภาพการศึกษาให้นักเรียน เพื่อทำให้นักเรียนที่สำเร็จการศึกษาเป็นนักเรียนที่มีคุณภาพทางการศึกษา สามารถประกอบอาชีพ หาเลี้ยงตนเอง และครอบครัวได้ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยที่การสอนและการฝึกอาชีพต้องเป็นไปตามความต้องการของโต๊ะครู ไม่ขัดกับหลักการศาสนาและที่สำคัญต้องไม่กระทบกับเวลาหลักในการเรียน ผู้เข้าไปฝึกสอนนั้นจะต้องได้รับความเห็นชอบจากโต๊ะครูและต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ตกลง ที่ไม่ขัดกับหลักการศาสนา หรือ วัฒนธรรมอิสลาม

ปอเนาะได้ประสบปัญหาในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจให้นักเรียน เนื่องจากการศึกษาที่เน้นด้านศาสนาเป็นหลัก ไม่เอื้อต่อการพัฒนา ซึ่งผลผลิตของปอเนาะส่วนใหญ่จะขาดทักษะในด้านนี้ แต่อย่างไรก็ตามปอเนาะยังมีปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นสาเหตุที่ทำให้คงสภาพอยู่ในปัจจุบัน นั่นคือเป็นการศึกษาที่ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนใดๆทั้งสิ้น ด้วยฐานะทางเศรษฐกิจของผู้ปกครองไม่สามารถที่จะส่งลูกหลานไปเรียนในโรงเรียนสามัญชั้นสูงๆ ต่อไปได้ ประกอบกับพื้นฐานทางการศึกษาของผู้ปกครองที่มีน้อยอยู่แล้วจึงมองเห็นความสำคัญของการศึกษาวิชาสามัญน้อย และการเรียนในปอเนาะก็สิ้นเปลืองน้อยกว่าด้วยจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่สถาบันปอเนาะได้รับความนิยมน้อยจนถึงปัจจุบัน

2.6.5 ปัจจัยด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม

ประเพณีและวัฒนธรรมของมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่วนใหญ่จะได้รับอิทธิพลจากหลักการศาสนาอิสลาม ที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่อีกรุ่นหนึ่ง ในรูปแบบของการดำเนินชีวิต โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากบุคคลและสถาบันศึกษา อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต (2549: 26) กล่าวว่า วิธีการดำเนินชีวิตของมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้จะมีความสัมพันธ์กับหลักคำสอนของศาสนา จะมีความเชื่อและวัฒนธรรมที่ต่างไปจากผู้คนทั่วไปในภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศ จากอดีตจนถึงปัจจุบันจะเห็นได้ว่าผลผลิตของปอเนาะจะเป็นผู้ที่รักษาประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่นโดยเฉพาะ

วัฒนธรรมที่วางอยู่บนพื้นฐานของหลักความเชื่อทางศาสนา มีอิทธิพลในการสืบทอด และรักษา วัฒนธรรมให้คงอยู่ในสังคม ถือได้ว่าปอเนาะเป็นสถาบันที่มีการถ่ายทอดความรู้ต่างๆทางด้านศาสตร์ อิสลาม รวมไปถึงอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม

ในอดีตจังหวัดชายแดนภาคใต้มีประเพณีที่วางอยู่บนรากฐานและหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม เนื่องจากเคยนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธมาก่อน จึงปฏิเสธไม่ได้ว่าศาสนาต่างๆเหล่านี้ ยังคงมีอิทธิพลเหนือชาวมลายูทั่วไป สังเกตเห็นว่า ประเพณีต่างๆที่ยังคงปฏิบัติกันในบางชุมชน ยังคงได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาต่างๆเหล่านี้ ดังที่อิสมาแอล อาวัง อ้างถึงใน อิบบรอเฮง อาลอุเซน (2552: 60)กล่าวว่า ชาวมลายูปัตตานีและชาวมลายูอื่นๆมีประเพณีปฏิบัติสืบทอดกันมา จนในบางครั้งไม่สามารถแยกแยะได้ว่า สิ่งใดเป็นประเพณีและสิ่งใดเป็นศาสนา ความเข้าใจในศาสนาสามารถปรับเปลี่ยนความเข้าใจและปฏิบัติให้สอดคล้องกับความถูกต้องและไม่ให้ปฏิบัติออกจากแนวทางของศาสนา

การจัดการศึกษาของชุมชนมุสลิมเป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งธำรงค์ รักษา ศาสนาของตนไว้ รูปแบบการจัดการศึกษาจึงมีหลากหลาย ไปตามบริบทของสถานศึกษาและ ประสบการณ์ของผู้บริหาร เป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยที่การดำเนินชีวิตมีความผูกพันอยู่กับประเพณีท้องถิ่นและหลักธรรมของศาสนา ซึ่งปอเนาะเป็นสถาบันหนึ่งที่คอยธำรงค์รักษา และลบล้างประเพณีบางอย่างที่ผิดกับหลักคำสอนของศาสนา ซึ่งประเพณีและวัฒนธรรมอิสลามได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน เนื่องจากสาเหตุและปัจจัยต่างๆทั้งภายในและภายนอก บางอย่างได้เลิกปฏิบัติกันไปแล้ว เพราะมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้บางส่วนมีความรู้ ความเข้าใจ เรื่องศาสนาเพิ่มมากขึ้น

จากการสัมภาษณ์โต๊ะครูสถาบันศึกษาปอเนาะ,2558 กล่าวว่า ปอเนาะใช้หนังสือเรียนส่วนใหญ่เป็นภาษามลายู ที่เขียนเป็นอักษรญาวิ และยังมีบทบาทในการเผยแพร่ภาษามลายูเท่านั้น แต่ยังเป็นสถาบันที่อนุรักษ์ภาษามลายูอีกด้วย นักเรียนของปอเนาะจะมีความสามารถในการใช้อักษรวิธี่ ที่มีฐานมาจากภาษาอาหรับอีกด้วยเสมือนกับเป็นการรักษามรดกอันล้ำค่าที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ปอเนาะใช้หนังสือเรียนส่วนใหญ่เป็นภาษามลายู ที่เขียนเป็นอักษรญาวิ ซึ่งนิยมใช้ในจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้นและในจังหวัดใกล้เคียง รวมไปถึงในประเทศเพื่อนบ้าน การใช้ภาษามลายูดังกล่าวไม่เฉพาะในด้านการเรียนการสอนเท่านั้นแต่ยังพบว่ามีการใช้ในการอื่นอีกด้วย การตั้งชื่อสถานที่ต่างๆก็มีภาษามลายูร่วมอยู่ด้วย ซึ่งบรรดาโต๊ะครูในอดีตได้ใช้พยายามอย่างยิ่งในการประดิษฐ์ คิดค้น ภาษาเขียนที่มีอักษรญาวิ ที่ยืมมาจากภาษาอาหรับโดยใช้สถาบันปอเนาะเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่ภาษามลายู ให้กระจายไปยังทั่วทุกพื้นที่ หนังสือกิตาบายวิธี่ถือเป็นมรดกล้ำค่าที่ยังมีอยู่ ไม่สูญหายไปจากสังคม การอ่านและเขียนญาวิ มีความสัมพันธ์กับการเรียนศาสนาอิสลาม ที่

ช่วยในการอ่านอัลกุรอานได้สะดวกมากยิ่งขึ้น ซึ่งปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้สถาบันปอเนาะคงอยู่จนถึงปัจจุบัน

สถาบันปอเนาะไม่เพียงแต่มีบทบาทในการเผยแพร่ภาษามลายูเท่านั้น แต่ยังเป็นสถาบันที่อนุรักษ์ภาษามลายูอีกด้วย อิบรอเฮ็ม ณรงค์รักษาเขต (2549: 26) กล่าวว่า ปอเนาะเป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญในการคงไว้ซึ่งภาษามลายู เป็นภาษาที่ใช้กันอย่างกว้างขวางในภูมิภาคนี้ นักเรียนและผลผลิตของปอเนาะจะมีความสามารถในการใช้อักษรวิธี ที่มีฐานมาจากภาษาอาหรับ นอกจากนี้ปอเนาะยังมีบทบาทสำคัญในการสอนภาษาอาหรับ ซึ่งบรรดานักวิชาการมุสลิมใช้ในการทำความเข้าใจอิสลาม นี่คืบทบาทสำคัญของปอเนาะในการเผยแพร่และอนุรักษ์ไว้ซึ่งภาษามลายูให้คงอยู่ต่อไป

ผลงานเขียนทางวิชาการของบรรดานักปราชญ์เหล่านี้ มีทั้งที่เป็นภาษาอาหรับและภาษามลายูที่เขียนด้วยอักษรญาวิ ที่เรียกกันว่า กิตาบญาวิ ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วบรรดาปราชญ์เหล่านั้นจะเน้นทางด้านวิชาฟิกฮ์เป็นหลัก และบรรดาผลงานหรือตำรับตำราเหล่านั้น ก็ยังเป็นที่ยอมรับของชาวอาหรับ ตุรกีและแอฟริกาเหนือพร้อมทั้งยกย่องบรรดาปราชญ์ปัตตานีที่ได้รับความเชื่อถือและไว้วางใจในการเป็นผู้สอนหนังสือในมัสยิดอัลหะรอหม ณ นครมักกะฮ์ ในขณะที่นั้นอีกด้วย (พีรยศ ราฮิมมูลา, 2545: 108-109) ซึ่ง अबดุลรอซิด เจมะมะ (2556: 127) กล่าวว่า ปัจจุบันหนังสือกิตาบเหล่านี้ยังใช้ประกอบกรเรียนการสอนในปอเนาะ และได้รับความสนใจจากนักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศมากขึ้น จนกระทั่งได้มีการศึกษา วิจัย วิเคราะห์ในสถาบันอุดมศึกษาทุกระดับมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิต ผลงานเขียนของอุละมาอ์ในแหลมมลายูยังมีขายทั่วไปในร้านหนังสือ เช่น หนังสือด้านฟิกฮ์ อุกูลุดดีน และตะเซาฟุฟ และวิชาอื่นๆ ยังถูกนำมาใช้ในการเรียนการสอนของสถาบันวิชาการทั่วโลก และยังคงเก็บรักษาในห้องสมุดต่างๆ ที่สอนอิสลามอีกด้วย กล่าวได้ว่า โต๊ะครู ถือเป็นทุนมนุษย์ที่สำคัญยิ่งต่อสังคมมุสลิมโดยเฉพาะในแหลมมลายู ที่มีบทบาทในการพัฒนาสังคม จนกระทั่งส่งผลถึงปัจจุบันโดยเฉพาะการเรียนการสอนในปอเนาะที่ได้ใช้หนังสือกิตาบญาวิเป็นสื่อในการสอนมาโดยตลอด

หนังสือที่เป็นงานเขียนของบรรดาโต๊ะครูได้ถูกนำมาใช้สอนตามมัสยิดในหมู่บ้าน ซึ่งมุสลิมส่วนใหญ่จะยึดนำหลักการต่างๆ มาปฏิบัติใช้และยึดถือในการประกอบอบัติฮะฮ์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนการประกอบศาสนกิจในชีวิตประจำวัน และได้นำเอาแบบอย่างการปฏิบัติของโต๊ะครูมาปฏิบัติใช้ เนื่องจากมีความเชื่อว่า เป็นบุคคลที่มีความรู้ทางศาสนา และเป็นผู้ที่สืบทอดมรดกจากกิตาบุลลอฮ์และสุนนะฮ์ ที่เป็นมรดกอันล้ำค่าที่คู่ควรแก่การรักษาไว้

ลักษณะเด่นของสถาบันปอเนาะอีกอย่างหนึ่ง คือ การแต่งกายเด็กปอเนาะเมื่อพบเห็นก็สามารถรู้ได้เลยว่าเด็กคนนี้เป็นนักเรียนปอเนาะ ซึ่งการแต่งกายจะมีความเหมือนกันในทุกๆสถาบัน การแต่งกายของผู้ชายจะแต่งกายโดยการใส่เสื้อแขนยาว หรือ เสื้อโตะแขนยาวสีขาวนุ่น

ผ้าโสร่ง สวมหมวกขาว (กอปิเยาะฮ) และผ้าพันศีรษะ และนักเรียนชายนั้นจะต้องโกนผมที่ศีรษะด้วยเป็นประจำ และนักเรียนหญิงจะแต่งกายด้วยการคลุมฮิญาบสีดำและสวมเสื้อผ้ามัดชิด

นอกจากนี้โต๊ะครูปอเนาะยังถูกยอมรับในด้านบุคลิกภาพและคุณธรรมอันดีงาม เช่น เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม มีความตรงต่อเวลา มีความอดสาหะในการให้บริการวิชาการแก่ชุมชน และ บรรดาโต๊ะครูเหล่านั้นได้ปลูกฝังแนวคิดสายกลางทางศาสนาอัน ได้แก่ แนวคิดของอัสสุนนะฮ์วัลญามาอะห์ เป็นแนวคิดที่ใฝ่สันติและมีความสมดุลในการปฏิบัติตามศาสนบัญญัติอันเป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับของมุสลิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาของมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้นมีสถาบันปอเนาะ ที่เป็นสถาบันศึกษาที่มีบทบาทต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมุสลิม เป็นศูนย์รวมอัตลักษณ์ทางสังคม เป็นสถาบันที่คู่บ้านคู่เมืองมาอย่างช้านานจนเกินความผูกพันระหว่างคนมุสลิมกับปอเนาะขึ้น ทั้งด้านศาสนา ด้านการศึกษา ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมและในด้านอื่นๆ จนกระทั่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้ปอเนาะคงอยู่จนถึงปัจจุบัน ซึ่งการคงรูปแบบดั้งเดิมไว้มิได้เกิดจากเหตุผลอื่นแต่อย่างใด แต่เกิดจากความต้องการของโต๊ะครูและชุมชนร่วมกันอย่างแท้จริง ชุมชนมุสลิมบางแห่งจึงถือว่าสถาบันปอเนาะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต หากปอเนาะหรือโต๊ะครูถูกแทรกแซงจากบุคคลภายนอกแล้ว ชาวบ้านอาจรู้สึกว่าคุณค่าทางศาสนาไปด้วยแม้ปัจจุบันการเรียนการสอนด้านศาสนาอิสลามมีความหลากหลาย แต่สถาบันปอเนาะก็ยังคงเป็นที่ยอมรับจากภาคประชาชน เพราะยังคงจัดการเรียนการสอนตามรูปแบบดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา